

T.C.

ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**STRATEJİK İSTİHBARATIN DIŞ POLİTİKA YAPIM
SÜRECİNDEKİ ETKİSİ: KIBRIS SORUNU VE TÜRK DIŞ
POLİTİKASI (1950-1974)**

Mehmet ÇAKRAN

DANIŞMAN

Doç. Dr. Utku YAPICI

AYDIN-2023

T.C.

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

2023-YL-045

**STRATEJİK İSTİHBARATIN DIŞ POLİTİKA YAPIM
SÜRECİNDEKİ ETKİSİ: KIBRIS SORUNU VE TÜRK DIŞ
POLİTİKASI (1950-1974)**

HAZIRLAYAN

Mehmet ÇAKRAN

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. Utku YAPICI

AYDIN-2023

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

28.02.2023

Mehmet Çakran

ÖZET

STRATEJİK İSTİHBARATIN DIŞ POLİTİKA YAPIM SÜRECİNDEKİ ETKİSİ: KIBRIS SORUNU VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI (1950-1974)

Mehmet ÇAKRAN

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Utku YAPICI

2023, XV+144 Sayfa+ 5 Şekil

Eski dönemlerde istihbarat faaliyetleri daha çok güvenlik merkezli bir anlayış ile gerçekleştirilirken, 20.yüzyıldan itibaren istihbarat faaliyetleri siyasi, iktisadi, biyografik ve siber platformlar da dahil olmak üzere birçok alanda yürütülmektedir. İstihbaratın bilimsel bir alan olarak anılmasında önemli rol oynayan Sherman Kent, stratejik istihbarat kavramını ortaya atmış ve bu kavramın dış politikayı etkileyen en önemli unsurlardan birisi olduğunu iddia etmiştir. Nitekim devletlerin aktif bir dış politika izleyebilmeleri için stratejik istihbaratın çıktılarından faydalanmaları gerekmektedir. Bu sebeple bir devletin dış politikada başarılı ya da başarısız olmasında istihbarat önemli bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla istihbarata önem verip ona yatırım yapan devletler dünya siyasetinde söz sahibi olabilirken, istihbaratın önem ve değerini kavrayamayan devletler ise etkin bir dış politika takip edememektedirler. Bu çalışmanın amacı genelde istihbaratın özelde stratejik istihbaratın dış politika yapım sürecinde karar alma mercinde bulunanlara yalnızca işlenmiş bilgi sunmakla kalmadığını, aynı zamanda sorunlarla ilgili hükümetlerin belirledikleri dış politika eylemlerine örtülü operasyonlar ile katıldığını ispat etmektir. Bu kapsamda birinci bölümde istihbaratın kavramsal çerçevesi incelenmiştir. İkinci bölümde istihbarat ve dış politika arasındaki kuramsal çerçeve açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise istihbarat ve dış politika arasındaki ilişki Kıbrıs sorunu üzerinden bir örneklem ile açıklanmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER: Stratejik İstihbarat, Dış Politika, Kıbrıs Meselesi, TMT, EOKA, Türk Dış Politikası.

ABSTRACT
THE IMPACT OF STRATEGIC INTELLIGENCE ON FOREIGN POLICY
MAKING PROCESS: CYPRUS PROBLEM AND TURKISH FOREIGN POLICY
(1950-1974)

Mehmet ÇAKRAN

MSc Thesis at International Relations

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Utku YAPICI

2023, XV+144 Pages+ 5 Figures

While in the past, intelligence activities were carried out with a security-centered understanding, since the 20th century, intelligence activities have been carried out in many areas, including political, economic, biographical and cyber platforms. Sherman Kent, who played an important role in the recognition of intelligence as a scientific field, introduced the concept of strategic intelligence and claimed that this concept is one of the most important factors affecting foreign policy. As a matter of fact, states need to benefit from the outputs of strategic intelligence in order to pursue an active foreign policy. Thus, intelligence emerges as an important concept in the success or failure of a state in foreign policy. Therefore, while states that attach importance to intelligence and invest in it can have a say in world politics, states that do not understand the importance and value of intelligence cannot follow an effective foreign policy. In this context, this study is to prove that intelligence in general and strategic intelligence in particular, not only provide processed information to decision-makers in the foreign policy-making process, but also participates in the foreign policy actions determined by the governments regarding the problems through covert operations. At this point, the conceptual framework of intelligence is examined. In the second chapter, the conceptual framework between intelligence and foreign policy is explained. In the third chapter, the relationship between intelligence and foreign policy is explained with a sample over the Cyprus problem.

KEY WORDS: Strategic Intelligence, Foreign Policy, Cyprus Issue, TMT, EOKA, Turkish Foreign Policy.

ÖNSÖZ

Tez çalışmam esnasında bilgi, birikim, tecrübe ve yapıcı eleştiriyle bana yol gösterici olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Utku YAPICI'ya, yaptığı yapıcı eleştiri ve katkılarıyla değerli jüri üyesi hocam Dr. Gönül TEZCAN'a, sahip olduğu engin bilgileri ile yol gösterici olan ve önerilerini sunmaktan kaçınmayan değerli hocam Dr. Ahmet ATEŞ'e ve çalışmalarım boyunca desteğini esirgemeyen değerli Dilem KESKİN'e ve desteğini her zaman yanımda hissettiğim değerli arkadaşlarım Hasan SAYGI ve Hüseyin GEZDİ'ye sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Çalışmalarım sırasında bana her türlü maddi manevi desteği esirgemeyen aileme de sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	v
ÖZET	viii
ABSTRACT	viii
ÖNSÖZ	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
ŞEKİLLER	xv
GİRİŞ	1
1. İSTİHBARATIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	6
1.1 İstihbarat Kavramı	6
1.2 İstihbarat Türleri	9
1.2.1 Siyasi İstihbarat	10
1.2.2 Askeri İstihbarat.....	11
1.2.3 Ekonomik İstihbarat.....	12
1.2.4 Sosyal İstihbarat.....	13
1.2.5 Coğrafi İstihbarat	14
1.2.6 Biyografik İstihbarat	15
1.2.7 Siber İstihbarat	16
1.2.8 Ulaşım ve İletişim İstihbaratı.....	17
1.2.9 Bilimsel ve Teknik İstihbarat.....	17
1.3 Seviye ve Yöntemlerine Göre İstihbarat.....	18
2. DIŞ POLİTİKAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	18
2.1. Dış Politika ve Karar Alma Süreci	26
2.2 Karar Alma Sürecini Etkileyen Faktörler	27
2.2.1 Psikolojik/Bireysel Düzeydeki Etkenler	28
2.2.2 Ulusal Seviyedeki Etkenler.....	28
2.2.3 Uluslararası Seviyedeki Etkenler.....	29

2.3 (Stratejik) İstihbarat ve Dış Politika Arasındaki İlişki.....	32
3. TÜRK MUKAVEMET TEŞKİLATI VE TÜRK İSTİHBARATI ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	38
3.1 Kıbrıs'ın Jeostratejik Önemi ve Tarihsel Arka Planı.....	38
3.1.1 Kıbrıs Adasının Jeopolitik Önemi	38
3.1.2 Kıbrıs Adasının Türkiye İçin Önemi	43
3.1.3 Kıbrıs Adasının Kısa Tarihi	45
3.1.4 İngiltere Yönetimi Altında Kıbrıs Adası	47
3.1.5 1 Nisan 1955 EOKA Saldırılarına Giden Süreç	58
3.2 Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) ve Türk İstihbaratı Arasındaki İlişki.....	67
3.2.1 TMT'nin İstihbarat Faaliyetleri	81
3.3 Kıbrıs Sorunu ve Türk Dış Politikasında Yaşanan Değişim	83
3.3.1 Türk Dış Politikasında Statükonun Devam Ettirilmesi Tezi	83
3.3.2 Kıbrıs Politikasında Türk Dış Politikası İçin Yeni Bir Dönemin Başlangıcı	86
3.3.3 Kıbrıs'ta Statükonun Savunulmasından Taksim Politikasına Geçiş	88
3.3.4 Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Doğru.....	95
3.3.5 20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekâtına Giden Süreç ve Türk Dış Politikası ..	99
4. SONUÇ.....	111
5. KAYNAKLAR	116
6. ÖZGEÇMİŞ.....	145

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
Age	: Adı Geçen Eser
Agm	: Adı Geçen Makale
Agt	: Adı Geçen Tez
AKEL	: Anorthotikó Kómma Ergazómenou Laoú (Halkın Emekçi İlerici Partisi)
Bkz	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezi Haberalma Teşkilatı)
Çev	: Çeviren
EOKA	: Ethniki Organosis Kyrion Agoniston (Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Birliği)
Ed	: Editör
İSAMER	: İstihbarat Araştırmaları Merkezi
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KİP	: Kıbrıs İstirdat Projesi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MİT	: Millî İstihbarat Teşkilâtı
Mİ5	: Military Intelligence Section (İngiltere İç İstihbarat Servisi)
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra

MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
OHEN	: Ortodoks Hristiyan Gençlik Örgütü
PEK	: Panagrotıkı Enosı Kyprou (Kıbrıs Çiftçi Birliği)
PEON	: Pankipriaki Ethniki Organosi Neoleas (Kıbrıs Ulusal Gençlik Örgütü)
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TMT	: Türk Mukavemet Teşkilatı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
vd	: ve diğerleri
VOLKAN	: Var Olmak Lazımsa Kan Akıtmamak Niye
YTY	: Yayın Tarihi Yok

ŞEKİLLER

Şekil 1: Konularına Göre İstihbarat Faaliyetleri.....	10
Şekil 2: İstihbarat Çarkı	23
Şekil 3: İstihbarat Döngüsü.....	24
Şekil 4: Kıbrıs Adası ve Komşu Ülkelere Uzaklığı.....	39
Şekil 5: Kıbrıs İçin Stratejik Roller.....	42

GİRİŞ

Geçmiş insanlık tarihi ile paralellik taşıyan istihbarat olgusu, günümüzde devletlerin karşılaşılabileceği risk ve tehlike çeşitlerinin artmasıyla birlikte askeri alandan sıyrılıp birçok alanda gerçekleştirilen bir faaliyet olmuştur. Bu noktada istihbaratın amacı; devletlerin sorunlar karşısında politikalarını belirleyebilmeleri için ihtiyaç duydukları bilginin gizli ya da açık kaynaklardan toplanması ve toplanan bu bilgilerin değerlendirilmesinin yapılmasıdır. Bu kapsamda başarılı bir politika izlenebilmesi için siyasi, askeri, ekonomik, ulaşım ve iletişim, sosyal, bilimsel ve teknik, coğrafi, biyografik ve siber istihbarat gibi birçok alanda istihbarat faaliyetlerinin yürütülmesi gerekmektedir. İstihbaratın rasyonaliteye yani akıl ve bilimsel yöntemlere dayanmasından dolayı stratejik istihbarat olgusu devletlerin uluslararası sistem içerisinde başarılı ya da başarısız olmasında önemli bir faktördür. Dolayısıyla devletlerin hem iç hem de dış politika yapım süreçlerinde istihbarat çıktılarından faydalanması önem arz etmektedir.

Barış döneminde diğer ülkeler hakkında elde edilen bilgiler sayesinde devletler, stratejik sürprizler ile karşılaşma olasılığı daha az olmaktadır. Dolayısıyla istihbarat yalnızca savaş zamanında gerçekleşen bir olgu olmayıp, barış dönemlerinde de yürütülen bir unsur olması sebebiyle devletlerin başarılı bir dış politika yürütebilmesi ancak stratejik istihbarat ile mümkündür. Nitekim uluslararası arenada devletler arasında var olan siyasi, askeri ve ekonomik rekabet ortamında devletlerin önemli bir mevki elde etmeleri söz konusu rekabet unsurlarının doğru bir şekilde analiz edilmesiyle gerçekleşebilir. Dolayısıyla hem bu bilgilere erişilmesi hem de bu bilgilerin doğru bir şekilde değerlendirilmesinin yapılması gerekmektedir. Böylelikle stratejik istihbaratın üretmiş olduğu işlenmiş bilgi devletlerin başarılı bir dış politika faaliyeti yürütmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Bu şekliyle stratejik istihbarat kavramı; her türlü bilginin elde edilmesi ve bu bilgilerin işlenmesi yoluyla devletlerin varlıklarını devam ettirmek ve etkili bir dış politika stratejisi oluşturmak amacıyla orta ve uzun vadeli planları kapsayan bir istihbarat türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu genel bilgiler dahilinde, istihbarat ve dış politika arasındaki ilişki ve istihbaratın dış politikaya etkileri değerlendirildiğinde, bu bağlantıyı iki temel başlığa ayırmak uygun olacaktır;

1. İstihbaratın karar alıcılara işlenmiş bilgi sunmaları
2. Devletlerin belirlediği dış politikanın yürütülmesi kapsamında istihbaratın örtülü operasyonlar aracılığıyla katılmaları

Bu tez çalışması bu bağlamda, ilk olarak genelde istihbarat özelde stratejik istihbaratın karar alma mekanizması içerisinde yer alanlar kişilere işlenmiş bilgi sunarak dış politika yapım sürecine etki ettiğini göstermeyi amaçlamıştır. İkinci olarak istihbaratın dış politikanın yürütülmesi hususunda aktif olarak yer aldığını göstermek için Kıbrıs meselesi incelenerek Türk Mukavemet Teşkilatı örnekleme (case study) üzerinden ele alınmıştır. Bu amaçlar dahilinde araştırmanın temel sorusu “(stratejik) istihbarat ve dış politika arasındaki ilişki kapsamında Türk istihbaratı ve Türk Mukavemet Teşkilatı arasındaki ilişkinin Kıbrıs meselesinde Türk dış politikasında ne gibi bir değişim yaratmıştır?” şeklinde belirlenmiştir. Tez genelinde ise şu alt sorulara yanıt aranacaktır;

- İstihbarat birimleri dış politika yapım sürecine hangi tür bilgiler ile destek vermektedir?
- Kıbrıs ihtilafının kökeni neye ve hangi döneme dayanmaktadır?
- Devletler paramiliter isyanlar ortaya çıkarmakta mıdır?
- Türkiye’nin Kıbrıs’ta örtülü bir operasyon gerçekleştirmesinin nedeni nedir?
- EOKA’nın ideolojik kökeni nedir?
- Türk Mukavemet Teşkilatı hangi gelişmeler karşısında ortaya çıkmıştır?

Bu kapsamda çalışma üç ana bölüm ve bu bölümlere bağlı olarak alt başlıklardan oluşmaktadır. Çalışmada istihbaratın kavramsal çerçevesinin tartışıldığı birinci bölümde, istihbaratın ne anlama geldiği ve hangi tür bilgiler ile karar alıcılara destek verildiği tartışılmıştır. Bu bölümde (stratejik) istihbarat kavramına yeni bir tanım getirme amacı olmayıp, istihbarat kavramı (stratejik) istihbarat alanında önde gelen isimlerin belirlediği tanımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Her araştırmacının istihbarat kavramına sahip oldukları uzmanlık alanları perspektifinden yaklaştıkları ve bu doğrultuda bir tanım yaptıkları tespit edilmiştir.

İstihbarat ve dış politika arasındaki kuramsal bağlantının işlendiği ikinci bölümde, dış politikayı etkileyen ulusal ve uluslararası nitelikteki unsurların yanı sıra (stratejik) istihbaratın dış politikayı etkileyen unsurlardan biri olduğu savlanmış ve bu iki kavram arasındaki bağlantı açıklanmıştır. İstihbarat birimlerinin hükümetlerin belirlediği dış politikanın yürütülmesi hususunda aktif olarak yer aldığını değerlendirmek açısından, çalışmanın üçüncü bölümünde, Kıbrıs meselesi ele alınmış ve Türk Mukavemet Teşkilatı ile Türk istihbaratı arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölüm başlığı altında Türkiye ile Yunanistan

arasındaki Kıbrıs uyuşmazlığının daha iyi anlaşılması için Enosis ve Megali İdea kavramları açıklanmıştır. Ayrıca Kıbrıs uyuşmazlığının başlangıç yılı olarak Kıbrıslı Rumların Enosis taleplerini dile getirdiği 1878 yılı belirlenmiştir. Bu tarihten başlayarak EOKA eylemlerinin başladığı 1955 yılına kadar Enosis talepleri tarihsel süreci anlatılmış ve Kıbrıs Rum kilisesinin Kıbrıs sorunundaki etkisi gösterilmeye çalışılmıştır. Daha sonra Grivas ve Makarios ikilisinin şiddet eylemlerindeki rolleri ve bu eylemler ile amaçlarının ne olduğu açığa çıkartılmaya çalışılmıştır. Yine bu bölümde Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik tezlerini hangi gerekçelere dayanarak oluşturduğu açıklanmıştır. Ardından Türk Mukavemet Teşkilatı ve Türk istihbaratı arasındaki ilişkiye değinilmiş ve Türk Kıbrıs Barış Harekatı'na kadar giden süreçte Türkiye'nin benimsediği dış politikanın neler olduğundan bahsedilmiştir.

İstihbarat olgusu pek çok devlet için önem arz ettiğinden dolayı gerek ulusal gerekse uluslararası akademik alanda pek çok çalışma bulunmaktadır. (Stratejik) istihbarat ve dış politika arasındaki etkiyi inceleyen yerel düzeydeki çalışmalar sınırlı sayıdadır. Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı'nın Tez Merkezi'nde (stratejik) istihbarat ve dış politika kapsamında Türk istihbaratı ve Türk Mukavemet Teşkilatı ilişki sebebiyle değişen Türk dış politikasını inceleyen çalışmaya rastlanılmamıştır. Bununla birlikte, çalışmanın konusu olan istihbarat ve dış politika arasındaki bağlantı ya da Türk Mukavemet Teşkilatı'nı inceleyen yüksek lisans ve doktora tezleri bulunmaktadır. Bu teze içerik olarak en yakın çalışmalardan birisi “İstihbarat Kurumlarının Dış Politika Karar Alma Sürecine Etkisi: ABD İstihbarat Topluluğu (IC) Örneği” başlıklı doktora tezidir¹. Ancak söz konusu çalışma Amerika Birleşik Devletleri İstihbarat Topluluğu'nun karar alma sürecine ne denli etki ettiği somut örnekler üzerinden incelemiştir. Çalışma sonucunda İran-kontra, Nikaragua-kontra krizi, Afganistan'ın işgali ve II. Körfez savaşlarında ABD İstihbarat Topluluğu'nun dış politika karar alma sürecinde aktif olarak yer aldığını tespit etmiştir. Bu çalışmaya benzer bir diğer çalışma “Dış Politikada İstihbaratın Yeri ve Önemi” başlıklı yüksek lisans tezidir². Söz konusu çalışma istihbarat örgütlerinin görev ve misyonlarını açıklanmış ve bu örgütlerin dış politikaya etkileri incelenmiştir. Bu çalışmada farklı coğrafyalardan devletlerin istihbarat örgütleri ele alınmış ve bu örgütlerin dış politikaya etkisi incelenmiştir. Bu iki çalışma istihbarat birimlerinin dış politika yapım sürecinde ve dış politikanın uygulanması hususunda

¹ Çalışmanın tam metnine ulaşmak için bkz: Taylan Doğan, *İstihbarat Kurumlarının Dış Politika Karar Alma Sürecine Etkisi: ABD İstihbarat Topluluğu (IC) Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2013.

² Çalışmanın tam metnine ulaşmak için bkz: Servet Bozkurt, *Dış Politikada İstihbaratın Yeri ve Önemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.

aktif olarak yer aldığını belirtse de farklı coğrafyalardan farklı istihbarat birimlerini ele almaları bakımından bu tezden ayrılmaktadır.

Çalışmamızın odak noktalarından bir diğeri olan Türk Mukavemet Teşkilatı ile ilgili benzer çalışma, “Kıbrıs’ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1950-1963)” başlıklı kitap çalışmasıdır³. Bu çalışma EOKA örgütünün silahlı mücadeleye başladığı 1 Nisan 1955 tarihinden başlayarak Türk Mukavemet Teşkilatı’nın yer üstüne çıktığı 21 Aralık 1963 tarihine kadar geçen dönemi ele alarak Türk Mukavemet Teşkilatı’nın örgüt yapısına odaklanmıştır. Fakat bu çalışma Türk istihbaratı ile Türk Mukavemet Teşkilatı arasındaki ilişki sebebiyle Türk dış politikasındaki değişimlerden bahsedilmemiştir. Dolayısıyla ulusal literatürde istihbarat ve dış politika arasında bağlantı kapsamında Türk istihbaratı ve Türk Mukavemet Teşkilatı arasındaki ilişkinin Türk dış politikasındaki değişimleri göstermeyi amaçlayan bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla akademik kitap, makale, tez, istihbarat örgütlerinin internet adresleri ve haber kaynaklarına dayanan bu araştırma, istihbarat ve dış politika arasındaki ilişkinin yanı sıra Türkiye’nin paramiliter bir örgüt vasıtasıyla Kıbrıs’ta gerçekleştirdiği örtülü operasyona ışık tutarak ulusal literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaç edinmektedir.

Uluslararası literatürde bu çalışmaya benzer bir araştırma, “The Operation of Underground Armed Movements In Cyprus And Their Influence On Transition Of A Colony Into A Republic 1955-1963” başlıklı doktora tezidir⁴. Bu çalışma 1955-1963 yılları arasında Kıbrıs’taki Türk ve Yunan yeraltı hareketlerinin oluşumu ve bu iki örgütün işleyiş yapısını incelemiştir. Çalışma bu yeraltı hareketlerinin Kıbrıs Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında toplumlar arası çekişmeyi hızlandırıcı bir rol oynadığını iddia etmiştir. Ancak bu çalışma Türk dış politikasının genel durumunu ele almamıştır.

Tez genelinde karşılaşılan temel zorluk Türk Mukavemet Teşkilatı’nda gizlilik prensibi temel unsur olarak kabul edildiğinden teşkilatın Kıbrıs’ta gerçekleştirdiği istihbarat faaliyetleri hakkında yeterli nitelikte net bilgilere erişimin sağlanamamış olmasıdır. Bu durum

³ Ulvi Keser, *Kıbrıs’ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1950-1963)*, (Birinci Baskı), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.

⁴ Petros Savvides, *The Operation of Underground Armed Movements In Cyprus And Their Influence On Transition Of A Colony Into A Republic 1955-1963*, Unpublished Doctoral Thesis, University of Glasgow, Glasgow, 2007.

ile ilgili teşkilatın kurucu liderleri arasında yer alan Rauf Denktaş'ın kullandığı şu sözler dikkate değerdir:

Bir mukavemet teşkilatının hayatı, aldığı sonuçla değerlendirilir. Bunun her sayfasını açıklamak yetkisi kimsede yoktur. Birçok olayın açıklanması yarar değil, zarar verir. Gördüğümüz açıklamaların çoğu, kişisel ün yapmak veya birilerini, suçlamak için saptırmalarla doludur. Bir gizli teşkilatta belirli bir görev yapmış kişilerin, üst kademelerdeki yaklaşımları, siyaseti, alınan kararların kimler tarafından etkilendiğini bilmeden TMT'yi yazmaya çalışmak çok zararlı bir netice doğurabilir.

Rauf Denktaş kullandığı ifadelerden anlaşıldığı gibi Türk Mukavemet Teşkilatı'nın istihbari faaliyetleri ve Türkiye'nin benimsediği taksim tezine uygun olarak adada gerçekleştirdiği faaliyetleri tüm yönüyle ele almak mümkün görünmemektedir. Bu sebeple ele alınan konu daha çok içinde olasılıkları barındıran çıkarımlara dayalı bir şekilde yürütülecektir. Bunun yanı sıra Türk Mukavemet Teşkilatı ve Türk istihbaratı arasındaki bağlantı ve bu durumun Türk dış politikası üzerinde ne gibi bir etki oluşturduğuna yönelik yeni akademik araştırmaların gerçekleştirilmesi mümkündür. Bu kapsamda çalışmamızın önemli diğer bir amacı da ileride yapılacak çalışmalara öncü bir rol oynamaktır.

1. İSTİHBARATIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1 İstihbarat Kavramı

İstihbarat kavramından bahsedildiğinde akıllara film ya da romanlarda görülen silahlı kimseler, casuslar, entrika ve hileler gibi unsurlar gelmektedir (Özdağ, 2014:29). Ancak istihbarat içerisinde bu tür faaliyetlerin yeri olsa da istihbarat bunların çok daha ötesinde ve zaman içerisinde zenginleşmiş bir kavramdır (Shulsky, 1991:1; Özdağ, 2014:29). Profesyonel bir iş sahası olarak görülen istihbarat, elde edilen ham bilginin sınıflandırılması, analiz yapılması ve anlamlandırılması ve en nihayetinde karar alıcılara sunulan nihai bir ürün olarak tanımlanmaktadır (Millî İstihbarat Teşkilâtı, Y.T.Y.). Söz konusu tanımdan anlaşıldığı üzere istihbarat, bilgilerin işlenerek bir üretim süreci olduğu vurgulanmıştır (Göktaş, 2018:160). Dolayısıyla istihbaratın hangi amaçlar için üretildiğini ve ondan ne istenildiğini bilmek söz konusu süreci ve onun işlevsel özelliğini daha iyi anlaşılabilmesine yardımcı olacaktır.

Devlet, güvenlik, terörizm, çatışma ve savaş gibi kavramların yanı sıra günlük hayatımızda karşımıza çıkan kavramlardan bir diğeri ise istihbarattır (Doğa, 2015:59). İstihbarat yalnızca devlet odaklı olmayıp, aslında bireyler günlük yaşamları içerisinde istihbaratı farklı şekillerde kullanmaktadırlar (Kahn, 2002:6). İnsanların en temel yaşam dürtüsü olan hayatlarını devam ettirme ve varlıklarını koruma arzusuna yönelik en büyük tehlike, bulunduğu çevrenin bilinmezlik ve belirsizlikle kaplı olmasıdır (Göktaş, 2018:160). Nitekim insanoğlu tarih boyunca çevresindeki olup biten her şeyi merak etmiş onları tanımaya, öğrenmeye ya da anlamaya çalışarak bu bilinmezlikleri gidermeye çalışmıştır (Keleştemur, 2018:4). Örneğin ilk insanlar bilgiyi elde etmek için teknik donanımları eksik ya da yetersiz olunca gizemli/büyülü olduğunu düşündükleri kişilere başvurmuşlar ve bilgiyi bu şekilde elde ederek bilinmezlikleri aşmaya çalışmışlardır (Bowers, 1984:168). Bu noktada bir anlamda bilgi anlamı taşıyan istihbarat, bilinmezlikleri giderme noktasında bireyin yaşamını sürekli hale getiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. (Doğa, 2015:59; Kahn, 2002:6). Bunun yanı sıra bir birey olarak insan, çıkarlarını maksimize etmek ve kendisine faydalı unsurları seçmek için istihbaratı bir araç olarak kullandığı söylenebilir (Doğa, 2015:59). İlkel insanların yiyeceklerini temin etmek için av sırasında hayvanların göç yollarının kullanılması, daha olgun hayvanların tespit etmesi ve modern insanların teknolojik

aletler⁵ satın almadan önce söz konusu araçlar hakkında bilgi toplayıp kendisi için en uygun olanı belirlemesi gibi örnekler insanların günlük yaşamları içerisinde istihbaratı bir araç olarak kullandığını göstermektedir.

Kelime kökeni bakımından haber, haber alma, duyum, malumat ve bilgi gibi farklı anlamlara sahip olan istihbarat sözcüğü, Arapçadan Türkçeye yerleşmiş olan bir kavramdır (Doğa, 2015:59). Bu açıdan Arapçada haber ve haber alma anlamı taşımaktayken, bu kavram İngilizcede ise ‘intelligence’ kelimesine karşılık gelmekte, akıl, zekâ, bilgi ve istihbarat anlamları taşımaktadır (Başar, 2015:6; Karaağaç, 2017:4-5). Bu noktada İngilizce’de “intelligence” kelimesinin ilk manası “*the ability to learn, understand, and think about things*” anlama ve öğrenme yeteneği, ikinci manası ise “*secret information about the governments of other countries, or the group of people who get this information*” bilgi toplama, istihbarat ve istihbaratçı şeklinde ifade edilmiştir (Cambridge Dictionary, Y.T.Y). Ancak istihbarat kelimesi hem Türkçe’de hem de İngilizce’deki karşılıkları onun işlevsel boyutunu tam olarak yansıtmamaktadır (Albayrak, 2020:32). Çünkü istihbarat yalnızca bilgi ya da verilerin elde edilmesi olmayıp, istihbaratı bunlar ile özdeşleştirmeye çalışmak kavramın net bir şekilde anlaşılmasına engel teşkil etmektedir (Albayrak, 2020:32; Kavıracı ve Demirbaş, 2020:51).

İstihbarat kelimesini araştırmacılar farklı şekillerde tanımlamışlardır (Albayrak, 2020:33; Biçer, 2017:441; Paralı, 2017:4). Bu durumun nedeni araştırmacıların farklı güvenlik anlayışı ve kültürlerden gelmesinden dolayı bu farklılıklar akademik alana sirayet etmiş ve çeşitli istihbarat tanımlamaları yapılmıştır (Kavıracı ve Demirbaş, 2020:51). Stan A. Taylor’a göre istihbarat (2007:250), potansiyel olarak düşman olabilecek devlet, grup, bireyler ve eylemler hakkında bilginin toplanması, analiz edilmesi, üretilmesi ve en nihayetinde kullanılmasıdır. Alan Dupont’a göre istihbarat (2003:16), politika yapıcıların ihtiyaç duydukları faktörleri desteklemek için bilgilerin elde edilmesi, tasnif edilmesi, değerlendirilmesi ve sunulması gibi tüm süreci kapsayan bir kavramdır. David Khan (2002:5-

⁵ Bunu bir örnek ile açıklamak gerekirse, insanların evlerine televizyon almadan önce televizyon hakkında bilgi toplamak öncelikli amaç olacaktır. Bunun için ihtiyaç duyulan televizyon için internet üzerinden teknik bilgiler araştırılacak, çevredeki kişilerden bilgi alınacak ve diğer televizyonların teknik özellikleri ve fiyatları karşılaştırılması gerçekleştirilecektir.

20) ise “bilginin en geniş anlamdaki şekli” olarak tanımlamıştır. Khan’a göre istihbaratın ana ilkesi ve amaçlarından birisi “olanaklardan en iyi şekilde faydalanılmasına yardım etmek”tir. Khan bu ilke ve amaçtan hareket ederek istihbaratın savaş dönemlerinde sınırlı kaynakların uygun bir şekilde kullanılmasını sağladığını ve çatışmaların süresini azalttığını, barış dönemlerinde ise belirsizlikleri gidermede yardımcı olduğunu, devletler arasındaki çatışma riskini azalttığını ve dolaylı olarak uluslararası sistemin dengelenmesinde önemli bir rolü olduğunu iddia etmektedir.

Abram N. Shulsky ise (1997:1-3) istihbaratı “her türlü politik, ekonomik, sosyal ve askeri meseleyi anlamayı ve nihayetinde öngörmeyi amaçlayan evrensel bir sosyal bilim” şeklinde bir tanımlama yapmıştır. Sherman Kent ise stratejik istihbarat ve istihbarat tanımı arasında bir ayrıma giderek istihbaratı basit ve apaçık bir şey olarak, günlük yaşantı içerisinde herkesin yaptığı gibi bilginin peşinde koştuğu bir unsur olarak tanımlamıştır. Söz konusu bilgiye ulaşma çabasının amacını da en iyi cevabı bulabilmek olduğunu ifade etmiştir (Kent, 1965:xxi; Marrin, 2016:270). Milli İstihbarat Teşkilatı ise istihbarat kavramına daha geniş bir açıdan bakmıştır (Milli İstihbarat Teşkilatı, Y.T.Y.);

...İstihbarat eylemleri hedef veya hedef olması muhtemel kişi, grup, örgüt, veya devletlerin imkân ve kabiliyetlerini ortaya çıkarmak, muhtemel hareket tarzlarını önceden tespit etmek için yürütülür. İstihbaratın üretilebilmesi için ise sadece haberin, bilginin ve belgenin toplanması yeterli değildir. Elde edilen haberin, bilginin ve belgenin belli bir sistematik içerisinde işlenmesi gerekir. Önemli bir haber doğru bir şekilde değerlendirilmediği takdirde; yanıltıcı sonuçlara yol açabilir. Olmuş ya da olacak bir olay hakkında toplanan ham bilgi, tasnif kıymetlendirme, yorum ve yayım aşamalarından geçirilerek değerlendirilir, bir diğer ifadeyle işlenir.

Tüm bu bilgiler ışığında istihbarat; istihbarat birimlerinin⁶ karar alma mercinde bulunanların istekleri doğrultusunda ya da kendilerinin olası bir risk ya da fırsat olarak gördükleri durumlarda diğer kişi, grup ya da devletler hakkında bilgiler toplanması, bu bilgilerin tasnif edilmesi, analizinin gerçekleştirilmesi ve son olarak karar alıcılara objektif bir şekilde sunulması olarak tanımlanabilir.

⁶ İstihbarat üretimini yalnızca istihbarat teşkilatları gerçekleştirmediğin dolayı istihbarat birimleri ifadesi kullanılmıştır. Çünkü istihbarat üretimini istihbarat teşkilatlarının yanı sıra “Think Thank” ya da Türkçe karşılığı ile “Düşünce Kuruluşları” da gerçekleştirmektedir. Buna George Friedman’ın sahip olduğu Stratfor düşünce kuruluşu örnek olarak gösterilebilir.

İstihbaratın en önemli amacı sorunlar üzerindeki belirsizliği gidermek ve dolayısıyla karar alıcıların daha doğru kararlar almalarını yardımcı olmaktır. (Hudoğlu, 2022:10; Kavıracı, 2020:705; Warner, 2008:17). Bu özelliğiyle istihbarat, devletleri karşılaşılabilecekleri olası sürprizlerden engeller (Hudoğlu, 2022:10). Dolayısıyla istihbarat elde ettiği bilgileri dayanarak karar alıcılara muhtemel risk, tehlike ve fırsatlar karşısında bir öngörü sağlar (Göktaş, 2018:161). Tüm bu genel bilgiler göz önüne alındığında istihbarat karar alıcılara sunduğu işlenmiş bilgi ve alternatif seçenekler hazırlayarak sorun ya da meseleler karşısında doğru politikalar saptayabilmesine zemin hazırlamaktadır.

1.2 İstihbarat Türleri

Eski dönemlerde istihbarat faaliyetleri daha çok devletlerin rakip ve düşman olarak tanımladıkları devletlerin askeri kapasitesi ve olanakları öğrenmek gibi kısıtlı alanlarda gerçekleştirilirken, günümüzde istihbarat eylemleri birçok alanda yürütülmektedir. 21. yüzyılda devletler artık istihbarat faaliyetlerini yalnızca savaş zamanlarında değil barış dönemlerinde de gerçekleştirmektedirler. Bu sebeple istihbarat siyaset, askeri, ekonomi, sosyal ve kültürel gibi birçok alanda yürütülmektedir. İstihbarat faaliyetlerinin zaman içerisinde genişlemesiyle birlikte birçok istihbarat tekniği ve türleri gelişme göstermiştir. Böylelikle günümüzde istihbarat çalışmalarının süreçleri ve türü konusunda çeşitli sınıflandırılmalar yapılmıştır (Ateş, 2013:20).

Modern çağda istihbarat çalışmaları birçok alanda gerçekleştirilmektedir. Tarihi dönem içerisinde istihbaratın uğraş edindiği konuların sayısında artış yaşanmış ve bundan dolayı söz konusu konular sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Buna göre istihbarat türlerini toplamda dokuz ana başlık altında gösterilebilir. Konularına göre istihbarat türleri temel olarak; askeri, ekonomik, siyasi, biyografik, siber, sosyal, coğrafi, ulaşım-iletişim ve son olarak da bilimsel ve teknik istihbarat faaliyetleridir (Dinçel, 2002:91; Goldman, 2006:127; Güven, 2015:109-110).

Şekil 1: Konularına Göre İstihbarat Faaliyetleri

Kaynak: Merve Seren, *Stratejik İstihbaratın Güvenlik Stratejileri ve Politikaları Açısından Yeri ve Önemi*. Doktora Tezi, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Akademisi, Ankara, 2016, s. 317.

1.2.1 Siyasi İstihbarat

Siyasi istihbarat türü içerisinde; hedef ülkenin uluslararası düzlemdeki hedefleri ve politikaları, tarihi, ülkenin istikrarı, seçim süreci, anayasal düzeni, partilerin konumları, yargı organlarının çalışma düzeni, müttefikleri ve rakipleri, diğer ülkelerle yaşadığı sorunlar, ülkede var olan köklü problemler ve ülkenin siyasi kültürü gibi birçok unsur yer almaktadır (Seren, 2016:317). Siyasi istihbarat türünde öncelikle devletin tarihi detaylı bir şekilde ele alınmalıdır. Çünkü ülkenin sahip olduğu siyasi kültürü ve inançları ele alınmadan diğer konularda değerlendirmeler yapmak yarar sağlamayacaktır. Tüm bu bilgilerin diplomatik elçilikler vasıtasıyla açık kaynaklardan elde edilmesi söz konusu ülke ile ilgili yapılacak değerlendirmelerde büyük fayda sağlanacaktır (Güven, 2015:109-110). Siyasi istihbarat türü kendi içerisinde birçok konuyu barındırmaktadır. Dolayısıyla hedef ülke hakkında elde edilen siyasi istihbarat türü içerisinde yer alan her bir bilgi söz konusu ülkenin değerlendirilmesinde önemli katkılar sağlayacaktır (Seren, 2016:317).

Stephen R. Bowers (1984:170-171), siyasi hedefler için istihbaratın önemine vurgu yapmış ve istihbaratın savaş alanının dışına çıkması ve bilginin çeşitlenmesiyle birlikte istihbarat faaliyetlerinin amacının da siyasi nitelikte olacağını belirtmiştir. Bu noktada içinde ekonomik, sosyal ve teknolojik konularını barındıran birçok sorunun aslında siyasi nitelikte

olduğu gözden kaçmamalıdır. Oluşabilecek sosyal ya da ekonomik kaynaklı sorunların siyasi nitelikte hareketlere yol açabileceğinden dolayı bu tür sorunlar siyasi istihbaratın kapsamına girmektedir (Seren, 2016:318).

Siyasi istihbaratın üzerinde durduğu önemli unsurlardan bir tanesi de siyasi ve dini nüfuz sahibi olan ya da buna aday olabilecek kişilerin tespit ve analiz edilmesidir. Çünkü söz konusu kişiler topluma önderlik yapabilecek ya da yol gösterebilecek kişilerdir. Bu kişilerin toplumsal kriz dönemlerinde oynadıkları rol ise genelde siyasi niteliktedir (Seren, 2016:318). Burada Afrika'da Nelson Mandela'nın ve Hindistan'da Mahatma Gandhi'nin⁷ kendi ülkelerinin kaderlerini değiştirmede oynadıkları roller örnek olarak gösterilebilir.

1.2.2 Askeri İstihbarat

Askeri istihbarat; bir devletin askeri kapasitesi, savaş halindeki yetenekleri, çarpışma gücü gibi unsurlarını öğrenmeye ve anlamaya yönelik gerçekleştirilen bir faaliyettir (Özdağ, 2014:70). Bununla birlikte diğer devletlerin coğrafi yapısı, bilimsel ve teknolojik ilerlemeleri, ulaşım ve iletişim imkânları gibi unsurlar askeri istihbarat çatısı altında birlikte değerlendirilmelidir (Güven, 2015:108). Joseph A. McChristian ise (1994:3) düşman gücünün yetenekleri, kapasitesi, hava durumu ve arazi bilgileri gibi verilerin doğru, yeterli ve kullanılabilir şekilde olması gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla McChristian askeri istihbarat elde edilecek bilgilerin zamanında elde edilmesi, hatasız, uygun ve kullanılabilir nitelikte bilgiler olması gerektiğini belirtmiştir.

Askeri istihbarat fırsat ve tehditleri önceden tespit edilmesine katkı sağlamasından dolayı yalnızca savaş zamanlarında gerçekleştirilen bir faaliyet olmayıp, aynı zamanda barış dönemlerinde de yürütülen bir faaliyettir (Ateş, 2013:11). Bu sebeple askeri istihbarat ile devletler diğer devletlerin Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri kapasiteleri, coğrafi ve topografik özellikleri, komuta merkezindeki komutanlarına ve devlet adamlarına yönelik bilgilerin toplanması ve analiz edilmesiyle olası bir savaş ya da çatışma esnasında hareket esnekliği sağlayacaktır. Tüm bunların yanı sıra askeri istihbarat yalnızca devletler arasında yürütülen

⁷ Mahatma Gandhi'nin ülkesi adına oynadığı rol için bkz: Esra Gümrükçüoğlu, "Mahatma Gandhi ve Sessiz Direniş", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt 5, Sayı 16, (2018), s. 378-393.

bir faaliyet değil, aynı zamanda terörizm ile mücadele ve karşı ayaklanmalar için de gerçekleştirilen istihbarat faaliyetidir (Seren, 2016:321-322).

1.2.3 Ekonomik İstihbarat

Ekonomik istihbaratın genel olarak ana odak noktası diğer ülkelerin ekonomik kaynaklarının incelenmesi ve analiz edilmesidir (Duramaz ve Gökbunar, 2017:54). Yetkili merciler tarafından gerçekleştirilen ekonomik istihbaratın temel hususları devletin sahip olduğu genel ekonomik durum zirai ürünleri, sanayisi, stratejik ham maddeleri, stokları ve finans yapılarıdır (Özdağ, 2014:81). Buna göre ekonomik istihbarat ile bir ülkenin sahip olduğu tarımsal ve hayvansal üretimlerinin çeşitliliği ve miktarı, bu üretimlerin hangi bölgelerde yoğunluk gösterdiği, bu üretimlerin hangi kişi ya da gruplar tarafından yapıldığı hakkında gerekli sorulardan yola çıkılarak stratejik bilgiler elde edilir. Ekonomik istihbarat ile sanayi ürünlerinin hangi bölgelerde yoğun olarak üretildiği, hangi ürünlerin hangi fabrikalarda üretildiği, bu fabrikaların hangi bölgelere dağıldığını, üretilen ürünlerin dünya pazarlarına ulaştırılması noktasında hangi ulaşım yollarının kullanıldığı ile ilgili gerekli bilgiler ekonomik istihbarat ile sağlanabilmektedir.

Ekonomik istihbarat faaliyetlerini yalnızca devletler değil aynı zamanda ticari kuruluşlar da gerçekleştirmektedir (İnan ve Doğan, 2018:218). Bu sebeple ticari kuruluşlar bölgesel ya da uluslararası pazardaki faaliyetlerini artırmak, yeni yatırım alanlarını keşfetmek, AR-GE faaliyetlerini sürdürebilmek amacıyla ekonomik istihbarat faaliyetlerini yürütmektedirler (Duramaz ve Gökbunar, 2017:54). Ekonomik istihbaratın üzerinde durduğu bir diğer önemli husus ise ekonomide kimin ya da kimlerin hangi sektörlere hâkim olduğu ve bunların bağlantılarının neler olduğudur. Bu şekilde istihbarat birimleri gerekli olan bilgileri toplayarak kendi istekleri ile ters düşen kişi ya da gruplara karşı hangi araçları bir baskı unsuru olarak kullanabileceklerini bilmektedirler (Özdağ, 2014:825).

Ekonomik istihbarat içerisinde değerlendirilen ve hatta ekonomik istihbarat kavramı ile özdeşleştirilen kavramlardan birisi de ekonomik casusluktur.⁸ (Güldiken, 2006:173). En genel

⁸ Ekonomik casusluk kavramının yanı sıra teknoloji casusluğu ve endüstriyel casusluk kavramları da bulunmaktadır. Endüstriyel casusluğun ekonomik casusluktan ayrılan yönü verileri toplama görevini ticari kuruluşların da gerçekleştiriyor olmasıdır. Fakat ekonomik casusluğun işinin içinde devletler de bulunmaktadır. Teknolojik casusluk konusunun içerisinde uzay, savunma, elektronik ve biyoteknoloji gibi ürünlerin geliştirilme programlarına yönelik saldırılar ve bilgilerin toplanması gibi unsurlar yer almaktadır. Bkz: Bahar Aşçı, Savaş ve Rekabetin Değişimi: Ekonomik İstihbarat, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Sayı 52, (2013), s. 39.

tanımıyla bir devletin bir başka devlete ait olan iktisadi verileri toplaması ve özel bilgileri ele geçirmesidir (Nasheri, 2005:16). İktisadi verilerin oldukça geniş olması sebebiyle ekonomik casusluğun konu kapsamına mali ve iktisadi bilgilerin yanı sıra yeni mühendislik süreçleri ve teknolojik ürünler de dahil olmaktadır (Doğan, 2018:28). Baumard'a göre ekonomik istihbarat faaliyeti ile elde edilen bilgiler hem savunma hem de saldırı amaçlı kullanılabilir (Baumard, 1991:29'dan aktaran Briciu vd. 2009:23).

Ekonomik istihbarat faaliyetine yönelik verilebilecek örneklerden bir tanesi İkinci Dünya Savaşı esnasında ABD'nin Nauru isimli adayı bombalaması ve Japonya'nın tarımsal faaliyetlerini felce uğratması gösterilebilir (Aşçı, 2013:40). Buna göre ABD, Japon ekonomisini ve sahip olduğu kritik ürünleri araştırmak için ekonomik savaş departmanını kurmuştur. ABD bu birim vasıtasıyla Japon ekonomisini inceleme altına almış ve savaşta önemli rol oynayan ürünleri tespit etmeye çalışmıştır. (Zelikow, 1997:165). Araştırmalar neticesinde ABD, Japonya'nın tarımsal üretimi için kritik bir öneme sahip olan gübreyi Nauru adasından temin ettiğini tespit etmiştir. Japonya'nın üretim için gerekli olan fosfatı Nauru adasından sağlandığının belirlenmesinin ardından, ABD söz konusu adayı bombalayarak Japonya'nın tarımsal üretimine önemli derecede zarara uğratmıştır (Aşçı, 2013:40). ABD'nin Nauru adasını bombalamasındaki amacı Japonya'nın tarımsal ürünlerini temin etmesini engellemek ve böylelikle de temel ihtiyaç gıdalarını temin etmede sorun yaşayan Japon halkının mevcut iktidara karşı tepki ya da isyan çıkartmasıyla Japonya'nın savaştan çekilme kararını aldırmaya zorlamak olduğu söylenebilir. Burada belirtilecek bir diğer husus ise istihbarat birimlerinin sosyal istihbarat faaliyetleri ile hedef ülke toplumunun mevcut iktidara yönelik tutum ve bakış açısını tespit etme gerekliliğidir. Çünkü iktidar ve toplum arasındaki belirlenen tezatlıklar barış döneminde olmasa da savaş dönemlerinde ülkelere önemli avantajlar sağlayabilir. Yukarıda verilen örnekte görüldüğü gibi, ekonomik ve sosyal istihbarat gibi farklı istihbarat türleri iç içe geçmekte, birbirlerini karşılıklı olarak desteklemektedirler.

1.2.4 Sosyal İstihbarat

Sosyal istihbarat türü, bir ülkenin kendisine has olan sosyal yapısının incelenmesini ve çözümlenmesini konu edinir. Sosyal istihbaratın temel aldığı unsurlar arasında bir ülkenin nüfusu, sosyal karakteristik özellikleri, din ve inanç yapısı, kültürel unsurları, dünya görüşleri, ideolojileri, eğitim durumu ve ülke içerisinde yer alan farklılıkları yer almaktadır (Güven,

2015:109). Sosyal istihbarat çalışmalarına örnek vermek gerekirse öncelikli olarak hedef ülkenin hangi etnik unsurlardan oluştuğu ve bu etnik yapıların hangi bölgelerde yoğun olarak yaşadığı tespit edilmelidir. Yine söz konusu etnik yapıların yönetim ve birbirleri ile aralarındaki ilişki durumları çözümlenip, eğer varsa mevcut iktidar ve aralarında ne gibi sorunlar olduğu tespit edilerek stratejik bilgiler elde edilebilir. Söz konusu sorunlar olası bir çatışma ya da savaş esnasında bilgileri elde eden devletler için önemli avantajlar sağlayabilir. Bu farklılıklara dinsel ve mezhepsel unsurlar da katılabilir. Din, mezhep, etnik ve dilsel farklılıklar toplumsal bütünlüğün zayıf olduğu dönemlerde, bu farklılıkları kendi amaçları için kullanmak isteyen devletler için toplumsal fay kırıklıklarını oluşturabilmek için fırsatlar sunabilir.

1.2.5 Coğrafi İstihbarat

Devletlerin arasındaki ilişkilerin tutumunu ve güçlerini belirleyen etkenlerden bir tanesi coğrafyadır. İngiltere'nin bir ada üzerinde kurulması ve konumu itibariyle tarihte Avrupa'da dengeleyici bir rol oynaması, ABD'nin ise yalnızcılık politikası uygulaması gibi örnekler üzerinden coğrafi konumun dış politikada önemli bir etken olduğu söylenebilir (Tamçelik, 2011:3). Dolayısıyla coğrafya, bir ülkenin dış politika uygulamalarından sosyo-ekonomik yapısına kadar birçok unsuru tayin edebilecek bir etkiye sahiptir (Seren, 2016:333).

K.C. Duncan'a göre (1959,17-34) coğrafi istihbarat “askeri *istihbaratın en eski ve en önemlisidir*”. Duncan'a göre coğrafi istihbaratın temel unsurları arasında ülkenin sahip olduğu arazi yapısı, liman ve sahilleri, demiryolları, ülke içindeki su taşıma yolları, hava alanları ve iklimsel özellikleri yer almaktadır. Coğrafi istihbarat bir ülkenin coğrafi ve topografik özellikleri dikkate alınarak gerçekleştirilen istihbarat araştırmalarıdır. Bu tür istihbari faaliyetler özellikle birbirine sınırı bulunan devletler tarafından gerçekleştirilmektedir. Çünkü bu tür bilgileri önceden elde etmek, olası bir savaş ya da çatışma esnasında devletlere stratejik hamlelerinde büyük avantajlar kazandırmaktadır (Ateş, 2013:11-12).

Coğrafi istihbaratın içerisinde yer alan unsurlar askeri operasyonları destekleyen bir görünüm arz etmektedir. Dolayısıyla coğrafi istihbarat ve askeri istihbarat ele aldıkları unsurlar bakımından birbiriyle özdeşleşmektedir (Seren, 2016:334). Bu sebeple genel olarak coğrafi istihbarat; askeri operasyonları desteklemek ve görevde bulunan komutanların

kararlar almasına yardımcı olmak için coğrafi bilgilerin toplanması, değerlendirilmesi, yayma ve en nihayetinde ortaya çıkan çıkarımlar neticesinde kullanımını içermektedir (U.S Deparmant of Navy, 2000:1).

1.2.6 Biyografik İstihbarat

Biyografik istihbarat; bir ülkenin iktisadi, siyasi ve kültürel zeminde nüfuz sahibi kişiler hakkında gerçekleştirilen bir istihbarat faaliyetidir (Girgin, 2003:184). Buna göre söz konusu alanlar içerisinde önemli görevlerde yer alan kişilerin siyasi eğilimleri, ideolojileri, geçmişi ve zafiyet gösterdiği unsurlar yer almaktadır.

Biyografik istihbarat türüne verilebilecek örneklerden bir tanesi 1989 yılında Amerikan Senatosu'na Cumhuriyetçi Senatör Robert Dole tarafından getirilen sözde Ermeni soykırım iddialarını içeren karar tasarısı ve bu karar tasarısına karşı çıkan Demokrat Parti üyesi Robert Bryd arasındaki mücadele gösterilebilir. Söz konusu dönem içerisinde Washington büyükelçiliğinde görev yapmakta olan A. Oğuz Çelikkol'un belirttiğine göre (2015:23-25), bu karar tasarısının ortaya çıkmasının ardından Türkiye Cumhuriyeti büyükelçiliği, Türkiye-ABD ilişkilerinin zarar göreceği endişesine sahip senatörleri tespit etmeye yönelik bir çalışma başlatmıştır. Bu bağlamda, elçilik yetkilileri karar tasarısına karşı çıkan Robert Bryn'ı tespit etmişler ve Bryn ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmışlardır. Ayrıca elçilik yetkilileri Robert Dole'un yaşamını araştırmaya başlamışlardır. Elçilik yetkilileri Robert Dole'un II. Dünya Savaşı esnasında İtalya'da kolundan yaralandığını ve Amerika Birleşik Devletleri'ne döndükten sonra bir Ermeni doktor tarafından kolunun kesilmekten kurtarıldığını tespit etmişlerdir. Dole'un sözde Ermeni soykırım iddialarını desteklemesinin nedenleri arasında doktoru ile kurduğu duygusal bir bağın olduğu varsayılabilir. Elçilik yetkilileri bu tespitlerinin ardından özellikle dış politika ile yakından ilgilenen senatörlere yönelik yasa tasarının geçmesi durumunda Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin bozulabileceği hususunda bilgilendirmeler gerçekleştirmişlerdir. Büyükelçilik ve Robert Bryn'ın çeşitli girişimleri ile birlikte karar tasarısı başarıyla engellenmiştir. Elçilik yetkililerinin Robert Dole'un yaşamını ve Ermeni soykırım iddialarının karşısında yer alan senatörleri tespit etmek için araştırma yapmaları biyografik istihbaratın gerçekleştirme amacını göstermektedir.

Büyükelçilik yetkililerinin Amerikan kongresindeki senatörler hakkında gerçekleştirdiği araştırmalar stratejik istihbarat niteliğindedir. Söz konusu bilgilerin elde edilmesiyle birlikte elçilik yetkilileri Kongre'deki karar tasarısının yasalaşmasına hangi yöntemler kullanılarak engel olunabileceğini tespit etmişlerdir. Ancak yasa tasarılarının gündeme gelmesinin öncesinde, siyaseten nüfuz sahibi kişiler hakkında gerçekleştirilecek biyografik istihbarat ya da sosyal istihbarat⁹ çalışmalarıyla birlikte daha etkili sonuçlar verebilir. Önceden gerçekleştirilen biyografik ve sosyal istihbarat faaliyetleri ile hangi kişiler ve gruplar ile birlikte hareket edileceği önceden tespit edilerek başarılı bir politika oluşturulabilir.

1.2.7 Siber İstihbarat

Teknolojinin gelişmesi bilgiye ulaşmayı ve bilginin depolanmasını kolaylaştırmıştır. Bireylerin ve devletlerin birçok bilgileri, adına siber uzay adı verilen bir alanda toplanmakta ve bu bilgileri bazı grup ya da çevreler elde etmeye yönelik çeşitli girişimlerde bulunabilmektedir. Cuma Özçoban (2014:75) siber istihbarat tanımını *“kişisel, ekonomik, politik veya askeri avantaj sağlamak için iletişim ağları veya düşmanlardan onların izni olmadan sırların elde edilmesi eylemidir”* şeklinde yapmaktadır. Başka bir tanımda ise siber istihbarat, siber uzay olarak adlandırılan sanal ortamda gerçekleşen bilgi toplama, saldırı, tehdit ve saldırıların izlenerek bilişim ortamında analiz edilmesidir (Özalp, 2017:8). Bu noktada siber istihbarat elektronik platformlarda karşı tarafa zarar verme ve bilgi elde etme yoluyla tüm bu süreçlerin analiz edilip yorumlanmasını içermektedir. Bu durum siber casusluk olarak da adlandırılmaktadır (Albayrak, 2015:26-31).

Siber istihbaratın en önemli özelliklerinden bir tanesi; saldırıyı gerçekleştiren kişi ya da devletlerin bulunmasının çok düşük bir ihtimali olmasıdır (Özalp, 2017:9). Bu noktada, günümüzde devletler diğer devletlere casuslar göndermeden de siber istihbarat aracılığıyla bilgi toplayabilmektedirler. Siber istihbarat faaliyetleri, yalnızca bilginin tedarik edilmesi maksadıyla yapılmamaktadır. Bir devletin e-devlet gibi alt yapı uygulamalarının işlem yapamaz hale getirilmesi, devlet organlarına ait web adreslerine erişimin engellemesi, e-ticaret adreslerine veya bankacılık sektörüne yönelik saldırılar yapılması gibi ekonomik

⁹ Türkiye'ye yakınlığı ile bilinen Ahıska Türkleri ile iş birliğine gidilerek Ermeni diasporasının soykırım kampanyalarına karşı lobi faaliyetleri yürütülebilir.

açından zarar veren faaliyetler de siber istihbarat kapsamında yer almaktadır (Keleştemur, 2018:76).

1.2.8 Ulaşım ve İletişim İstihbaratı

Ulaşım istihbaratı bir devletin kara, deniz ve demir yolları, hava ve deniz limanları, enerji nakil hatları gibi ulaşım yollarının tespit edilmesi gibi unsurları içermektedir. Ayrıca bu ulaşım yol ve limanların taşıma kapasitesine yönelik bilgilerin elde edilmesi ve analiz edilmesini kapsamaktadır. Bu ulaşım yolları barış dönemlerinde sivil amaçlarla kullanılırken, savaş zamanlarında orduların ve askeri teçhizatların aktarılmasını sağlayan unsurlara dönüşürler. Ulaşım istihbaratında araştırması gerçekleştiren devlet, hedef ülkenin ne zaman nereye ne kadar sürede ulaşabileceği ne güçte bir askeri yığınak yapacağı ve seferberliğini ne kadar sürede tamamlayacağı gibi stratejik bilgileri elde edebilir (Özdağ, 2014:106). Kuzey Akım 1 ve Kuzey Akım 2 doğal gaz boru hatlarına yapılan sabotaj ve Rusya'yı Kırım yarımadasına bağlayan köprüye yapılan saldırılar ulaşım istihbaratı örneği kapsamında değerlendirilebilir (BBC News, 2022; BBC News, 2022) İletişim istihbaratı ise radyo, telgraf ve telefon gibi haberleşme cihazları üzerinde gerçekleştirilen istihbarat türüdür (Özdağ, 2014:106).

1.2.9 Bilimsel ve Teknik İstihbarat

Francis Bacon'a göre bilginin bizatihi kendisi güçtür (Merbach, 2005:45). Bu sebeple diğer devletlerin hangi tür teknolojik imkanlara sahip oldukları, hangi alanlara yatırım yaptıkları, yatırım kapasitelerinin ve ulaşmaya çalıştıkları hedeflerin neler olduğu gibi unsurlar yakından takip edilmelidir. Bu hususlar üzerinde elde edilecek bilgiler sayesinde devletler, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gerisinde kalmama fırsatı sağlarken, aynı zamanda onlara bilgi teknolojisindeki gelişmeleri yakında takip etme fırsatı tanır (Seren, 2016:344). İkinci Dünya Savaşı esnasında İngiltere'de Hava Kuvvetleri İstihbarat Bölümü'ne bir fizikçinin atanması¹⁰ ve sonrasında yaşanan gelişmeler bilimsel ve teknik istihbarat faaliyetlerine önemli bir örnek olarak gösterilebilir. Buna göre Hava Kuvvetleri İstihbarat bölümüne atanan Reginald Victor Jones'un görevi Almanya'nın geliştirmekte olduğu silahları

¹⁰ Olayı önemli yapan etmenlerin başında ilk kez bir bilim insanının istihbarat birimlerinde görev yapmaya başlamış olması gelmektedir. Bu sebeple Reginald Victor Jones bilimsel ve teknik istihbaratın babası olarak anılmaktadır. Bkz: Robert M. Clark, "Scientific and Technical Intelligence Analysis", *Studies in Intelligence*, Cilt 19, Sayı 1, (1975), s. 39.

ve özellikle “Knickebein” silah sistemini araştırmaktı. Daha sonra Jones’un isteği üzerine yönetimin görevlendirdiği bir keşif uçağı, 21 Haziran 1940 tarihinde söz konusu silaha ait radyo sinyalleri tespit etmiştir. Bunun ardından İngiltere radyo sinyallerini baz alan bir sistemle çalışan ve Knickebein silahının ışınlarını bertaraf edecek sinyal bozucular geliştirmiştir. İngiltere’nin geliştirdiği sinyal bozucular sayesinde Alman bombardıman uçakları bombalarını İngiltere’nin dağlık bölgelerine atmıştır. (Clark, 1975:39). Dolayısıyla bilimsel ve teknik istihbarat faaliyetlerinin savaşların kaderini değiştirebilecek niteliğe sahip olduğunu belirtilebilir.

1.3 Seviye ve Yöntemlerine Göre İstihbarat

Geçmişten günümüze insanoğlu bilgiyi çeşitli yollarla elde etmeye çalışmıştır. Modern çağ öncesinde istihbarat faaliyetleri daha çok insan istihbaratına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Ancak sanayi devriminin getirdiği teknolojik ilerlemeyle birlikte istihbarat toplama yöntemleri de çeşitlilik göstermiştir. Eski dönemlerde devletler, casusluğa dayalı olan istihbarat faaliyetleri yürütürken, modern dönemde insan istihbaratının yanında teknik istihbarat faaliyetleri de gerçekleştirmektedir. İstihbarat toplama yöntemleri insan istihbaratı ve teknik istihbarat olarak iki bölüme ayrılmaktadır. Teknik istihbarat faaliyetleri de kendi içerisinde 3 bölüme ayrılmaktadır. Bunlar; sinyal istihbaratı, görüntü ve elektronik istihbarattır.

Kökeni 19. Yüzyılda telgraf iletişimine yapılan müdahalelere dayanan sinyal istihbaratı, iletişim ve elektronik sinyallere yönelik gerçekleştirilen bilgi toplama türü olarak tanımlanmaktadır. Elektronik haberleşme araçlarının takip edilerek bilgi toplanması ve gönderilen şifreli mesajların çözölmesine yönelik gerçekleştirilen istihbarattır (ıtak, 2015:756-758). Sinyal istihbaratı, özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın ardından önem kazanmaya başlamıştır. Bu istihbarat türünde temel olarak rakip devletlerin kullandığı elektronik aletlerin amaçlarının saptanması, kapasitelerinin belirlenmesi, karşı tarafın birbirleriyle olan iletişim içeriklerinin açığa çıkartılması gibi unsurlar bulunmaktadır. Sinyal istihbarata düşman birimlerinin savunma noktalarında yer alan atış kontrol sistemlerinin yaydığı sinyallerin tespit edilerek analiz edilmesi sonucu söz konusu sistemin yerinin saptanması ve nasıl bir mühimmatı kontrol ettiği gibi önemli bilgiler edinilmesi örnek olarak gösterilebilir (Gökdoğan, 2018:2-3).

Görüntü istihbaratı, uydular, insanlı ya da insansız hava araçları, gemiler, denizaltılar ve el kameraları yoluyla elde edilen görüntülerin analizi sonucunda ortaya çıkan istihbarat türüdür (Ateş, 2013:14). Görüntü istihbaratına örnek olarak, Soğuk Savaş döneminde dünyanın iki süper gücü konumunda bulunan ABD ve Sovyetler Birliği'ni karşı karşıya getiren U-2 krizi verilebilir. 1957 yılında ilk kıtalararası füzelerin uzaya göndermesiyle¹¹ birlikte bu durum ABD için endişe kaynağı olmuştur. Söz konusu gelişme iki ülkenin birbirlerine yönelik istihbarat faaliyetlerini artmasına neden olmuştur. ABD bu gelişmenin ardından düşman ülke topraklarının haritalarını çıkartmak ve sürpriz bir saldırıyı engellemek için saldırı bölgelerini tespit etmek gibi çeşitli girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu maksatla ABD, Sovyetler Birliği'nin nükleer tesislerini görüntülerini elde etmek için U-2 uçaklarını geliştirmiştir. U-2 uçakları radarlara yakalanmadan 30.000 metre yükseklikte uçabilmeleri, yakıt ikmali yapmadan uzun süre havada kalabilmeleri gibi özelliklerinin yanı sıra bu yüksekliklerde görüntü alabilecek yüksek çözünürlüklü kameralara sahiptir. 1 Mayıs 1960 yılında Türkiye'deki İncirlik hava üssünden kalkan U-2 uçağı Sovyetler Birliği toprakları üzerinde arızalanınca radarlara yakalanmış ve daha sonra düşürülmüştür. ABD daha sonra U-2 uçağının Sovyetler Birliği hakkında bilgi toplamakla görevli olduğunu kabul etmiştir (Gülmez ve Tarhancı, 2014:233-234).

Elektronik istihbarat *“sistemleri kendilerine gelen sinyalleri alıcılarıyla toplar ve işleyerek sinyal tipi, gelen sinyalin frekansı ve bant genişliği, frekansın tekrarlanma miktarı ve sinyalin yön bilgi veriler üretir. Bu veriler belleğe alınarak müttefik ve düşman bilgileriyle kıyaslanarak kimlik tespiti yapılır. Sistem; gerçekleştirdiği tüm bu analizler neticesinde hedefin düşman olduğu sonucuna ulaşırsa, hedef platformun atış kontrol sistemleri, radar hedefleme sistemleri, gözlem-izleme sistemleri ve füze kılavuz sistemlerinden gelebilecek muhtemel tehditleri tespit ederek bir erken uyarı sistemi gibi çalışır. Tehdit tespiti sonucunda çözüm olarak sinyal bozucu faaliyetleri ya da platformun sahip olduğu teknik yeterlilik çerçevesinde gerekli imha birimlerini harekete geçirebilir”* (Gökdoğan, 2018:4).

Taktik istihbarat, stratejik istihbarat unsuruna kıyasla sınırlı ve belirgin bir alanda daha önceden belirlenen hedefler ve stratejilere yönelik gerekli olan bilgilerin temin edilmesine dayanan istihbarat türüdür. Bu istihbarat türü daha çok anlık eylemler ve olaya dönük olarak gerçekleştirilmeye çalışır (Hökelek, 2015:15). Taktik istihbarat bireylerin kimlik bilgileri,

¹¹ Cumhuriyet, (04.10.2017). *Uzay Yarışı Sputnik İle Başladı*, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/uzay-yarisi-sputnikle-basladi-838097> (Erişim Tarihi: 17.10.2022).

silah ve ekipman kapasiteleri, belirledikleri strateji bilgileri ve haberleşme yöntemleri ile ilgili verilerin elde edilmesini gibi unsurları içermektedir. Taktik istihbarat, askeri harekatlara destek vermek amacıyla kullanılmaktadır. Bu noktada, kişi ya da örgüt faaliyetlerine karşı müdahale etmek için tercih edilmekte, terörizmin ortaya çıkış nedenleri gibi unsurlara odaklanmak yerine teröristler ile mücadele etmek için kullanılmaktadır (Karaağaç, 2021:83).

Operasyonel istihbarat, tehdit edici unsurlara yönelik kolluk kuvvetlerinin gerçekleştireceği operasyonlar için siyasi olarak karar alma mercinde bulunmayan ancak üst düzey bir yetkili konumunda olan (polis ya da kolluk kuvveti) ve operasyonları yöneten kişilerin yönettiği istihbarat türüdür (Doğa, 2015:71). Bu istihbarat türü stratejik istihbarat ve taktik istihbarat türü arasında bir köprü görevi görmektedir (Sarı, 2003:83). *“Örneğin terör örgütüne yönelik yapılacak olan operasyonun kime karşı, nerede ve hangi araçlarla yapılacağı taktik istihbaratı ilgilendirirken, terör örgütünün genel yapısı, faaliyetleri ve üyeleri gibi taktik istihbaratı kapsayıcı konular da operasyonel istihbaratın konusunu teşkil etmektedir”* (Doğa, 2015:71). Daha dar bir kapsama sahip olan taktik ve operasyonel istihbarat ile teröristler ile mücadele edilirken stratejik istihbarat ile terörizmin çıkış noktası ve çözümlerine odaklandığından dolayı terörizm ile mücadele etmektedir (Gül, 2015b:123).

Tarihin her döneminde toplumsal değişimlerin yaşanması sebebiyle açıklanma ihtiyacı duyulan kavramların tanımlarında kesin yargılara varmak zor hale getirmektedir. Günümüzde teknolojik gelişmelerinin yaşanması ile istihbaratın konu edindiği unsurların çeşitlenmesi ve güvenlik kavramının içeriğinin genişlemesiyle birlikte istihbarat kavramının kesin bir tanımına ulaşılmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle istihbarat kavramının tek bir tanımı yoktur. (Kavsıracı, 2020:704). Stratejik istihbarat kavramını araştırmacılar birbirinden farklı şekillerde ele almışlardır. Mesela Sherman Kent stratejik istihbaratı dış istihbarat olarak tanımlarken, McDowell ise dış istihbaratın yanı sıra ülke içi güvenlik konularını bu kavramın içerisine dahil etmiştir. Jan Goldman’a göre stratejik istihbarat (2006:127), içerisinde biyografik, ekonomik, sosyolojik, ulaşım, coğrafi, bilimsel ve teknik bilgiler gibi birçok unsuru barındıran ve tüm bu bilgiler ile ulusal ve uluslararası seviyedeki politikaların ve askeri planların oluşturulmasını destekleyen bir unsurdur. Ümit Özdağ’a göre (2014:132-133) stratejik istihbarat; bir devlet için ileride meydana gelebilecek olanakları, tehlikeleri inceleyip belirleyerek ve tahminlerde bulunarak, karar alma mercinde bulunanlara ileride meydana gelebilecekler ile ilgili alternatifler sunarak onların politika yapım sürecinde daha uygun kararlar almasına yardımcı olan bir istihbarat türüdür. Liebowitz (2006:22) ise stratejik

istihbaratı metafor kullanarak açıklamaya çalışmıştır. Buna göre stratejik istihbaratı bir soğan kabuğunun en dış katmanı olarak belirtmiştir. Ona göre iç katmanında bulunanlar ise işletmelerin aldıkları kararları keşfetmeye yönelik gerçekleştirilen istihbarat ve ayrıca eğitim, sağlık ve enerji gibi alanlardaki bilgilerin saklanmasıyla ilgili yürütülen bilgi yönetimidir. Ayrıca tüm bu istihbarat türlerini de organizasyonların gelecek ile ilgili stratejik kararlar almasına yardımcı olacak değerli bilgiler olarak tanımlamıştır.

“*Stratejik İstihbarat*” kitabının yazarı Sherman Kent stratejik istihbarat kavramının teorik alt yapısını oluşturmuş ve bu kavramı istihbarat literatürüne kazandırmıştır. Kent stratejik istihbaratı üç ana başlık altında ele almıştır. Bunlar; bilgi¹², organizasyon ve faaliyet veya süreçtir (Gül, 2015:86). Kent stratejik bilginin kapsamını da oldukça geniş tutmuştur. Buna göre bilginin içerisine; ülkenin genel yapısı (sınırları, kapsadığı alanlar, tarihi ve hükümet yapısı), ülkenin topografik yapısı (dağları, yüzey şekilleri, bitki örtüsü ve iklimsel özellikleri, su kaynakları), ülkenin toplumsal yapısı (etnik yapısı, dilleri, nüfus dağılımı, sağlık durumları), ekonomik yapısı (tarım ve sanayi nitelikleri), ulaşım yolları (kara ve demir yolları, limanları, havaalanları), askeri kapasitesi ve nitelikleri, biyografik bilgiler gibi birçok unsur dahil etmiştir (Kent, 2003:20). Kent’in organizasyon ile kast ettiği şey ise bilgileri toplayan, tasnif ve analiz eden bir organizasyonun varlığıdır. Faaliyet ya da süreç olarak belirtilen unsur ise bilgilerin toplanması, sınıflandırılması, analiz edilmesi sonrası karar alıcılara rapor şeklinde sunulma sürecini ifade etmektedir. Tüm bu unsurlardan birisinin eksik olması durumunda istenilen sonuçlara ulaşılamayacaktır. Bu kapsamda bilgi, organizasyon ve sürecin hepsi birbirini tamamlayan unsurlardır (Gül, 2015a:86).

McDowell ise stratejik istihbarat kavramını Kent’ten farklı şekilde ele almıştır. McDowell stratejik istihbarat kavramını sadece dış istihbarat ile sınırlandırmamış, aynı zamanda iç güvenliği ilgilendiren konuları da bu kavramın içerisine dahil etmiştir (Gül, 2015b:117). Ona göre stratejik istihbarat polislik görevlerinde önemli ve kapsamlı konularda örneğin uyuşturucu suçu ile mücadelede stratejik bir plana ihtiyaç duyduklarında da başvurulabilecek bir ögedir. McDowell’a göre stratejik istihbarat (2009:8-15) yalnızca üst

¹² Sherman Kent söz konusu bilgileri elde etmenin yöntemlerinin büyük bir bölümünü gözlem ve analizler yoluyla diğer deyişle açık kaynaklardan, geri kalan kısmını ise örtülü operasyonlar ya da gizli faaliyetler ile gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir. Bkz: Zakir Gül (2015) *İstihbarat Çeşitleri ve Stratejik İstihbarat*, F.M. Harmancı, M. Gözübenli ve C. Zengin (Editörler), *Güvenlik Sektöründe Temel Stratejiler* içinde (84-97) (Birinci Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, s. 86.

düzyer yöneticiler için geçerli olan bir unsur değildir. Stratejik planlama ve amaçlara ihtiyacı olan herkes için geçerli olan bir unsurdur.

Stratejik istihbarat; doğru politikaların oluşturulmasına faydalı olacak bilgilerin elde edilmesi ve söz konusu bilgilerin çözümlemeleri, geçmişteki bilgilerden faydalanılarak değerlendirilmesi ve ihtiyaca uygun olarak üretilen istihbarattır (Güven, 2015:101). Buna göre, bu istihbarat türü, karar verme merciinde bulunanlara gelecekte ortaya çıkabilecek olanakları ve tehdit edici unsurları belirlemek ve öngörmek maksadıyla ulaşılan istihbaratın iletilmesidir (Ateş, 2013:16). Stratejik istihbarat yaklaşımı siyasi, iktisadi, sosyal ve askeri gibi birçok alandan kaynakların birbirine entegre edilmesi ve karar alıcılara sunulmasıdır (Beşe ve Seren, 2011:126). Bu noktada stratejik istihbarat faaliyetleri sonucunda elde edilen ve işlenmiş olarak sunulan bilginin amacı karar alıcıların dış politikada daha sağlıklı kararlar almasını sağlamaktadır (Hökelek, 2015:16).

Stratejik istihbarat yalnızca verilerin toplanması değildir, aynı zamanda elde edilen bilgilerin analiz edilmesi ya da işlemde geçirilmesi ile bilginin anlamlı hale dönüştürülmesidir (Shulsky, 1991:2). Bu noktada ham olarak elde edilmiş olan bilginin bir istihbarat olarak düşünülmesi yanlıştır. Bununla ilgili bir örnek vermek gerekirse (Önder ve Kodaman, 2022:42-43);

Örneğin, X ülkesinin yaz aylarında Türkiye'nin Ege şehirlerinde ormanları yakacağı verisi istihbarat değildir. Bu verinin anlamlı bir istihbarata dönüşebilmesi için X ülkesinin bu eylemi nerede, ne zaman, nasıl, kimlerle iş birliği yaparak ve neden yapacağı ile ilgili cevaplarla birleştirilmesi gerekir. Bu haberin işlenmiş bilgi haline gelebilmesi için X ülkesinin orman yakma alışkanlığının hangi politikanın parçası olduğu; geçmişte iki ülke arasında ilişkilerde bir kriz yaşandığı zaman X ülkesinin nasıl tepki verdiği ile kıyaslandığında; orman yakma eylemi genel çerçeve içerisinde bir anlam kazanarak bilgiye dönüşür. X ülkesinin Türkiye'nin ormanlarını yakma niyetinin hangi amaca matuf olduğu, yani Türk turizmini baltalamaya yönelik bir girişim mi, yoksa Türkiye'nin bir politikasına karşı bir intikam duygusunun bir yansıması mı, sorusunun cevabı verildiğinde bilgi istihbarat haline gelmektedir.

Bu bilgiler ışığında, elde edilen ham bilgi, analiz, karşılaştırma, yorumlama, birleştirme ve sunma gibi birtakım tekrarlanan işlemlerden geçmektedir (Kovacs, 1997:145). Tekrarlanan bu işlemlerin ismi istihbarat döngüsü ya da istihbarat çarkıdır (Johnson, 1984:319; Kovacs, 1997:145).

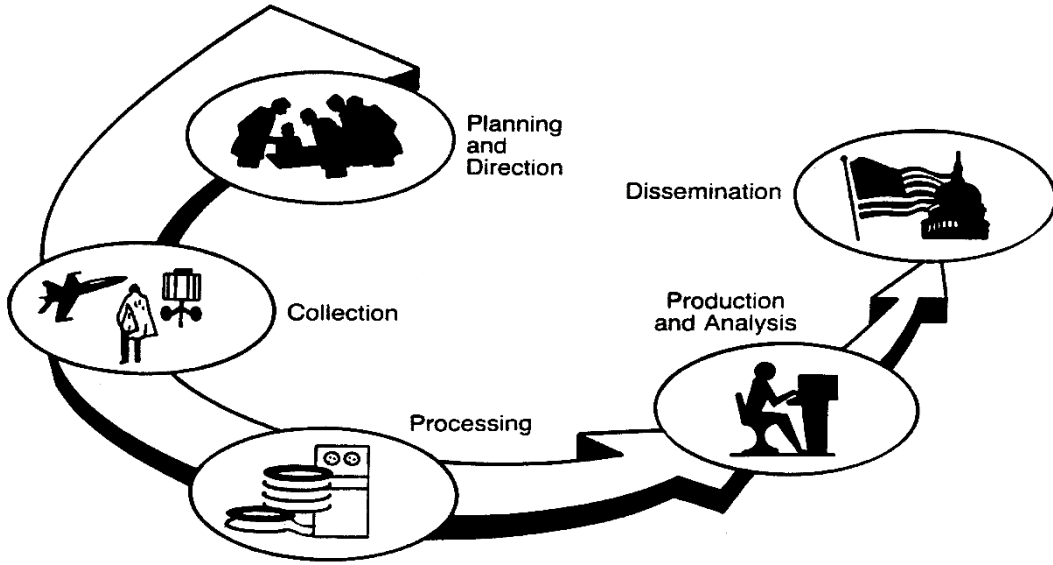
İstihbarat çarkı, tüketiciler ve üreticiler arasındaki bir etkileşim dizisidir. Buna göre üreticiler konumunda bulunan istihbarat yetkilileridir. Tüketiciler ise politika yapıcılar ya da karar alıcılardır. İstihbarat üretimi tüketicilerin üreticilerden talebi ile başlar (Johnson, 2003:2). Fakat istihbarat birimleri, istihbarat üretimini karar alıcıların isteği dışında da gerçekleştirebilmektedirler. Söz konusu istihbarat üretimi doğrusaldır. Doğrusallık ile anlatılmak istenen karar alıcıların bilmesi gerektiklerini düşündüğü unsurları istihbarat birimlerinin bağımsız olarak gerçekleştirilmeleridir. İstihbarat birimlerinin ürettikleri istihbaratın çarka benzetilme sebebi, sürekli olarak yürüyen ve tekrarlanan işlemlerden oluşmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu döngü dünyadaki tüm istihbarat örgütleri tarafından çarka benzetilmektedir (Önder ve Kodaman, 2022:44).

ŞEKİL 2: İstihbarat Çarkı

Kaynak: MİT, *İstihbarat Çarkı*, (Erişim Tarihi: 18.10.2022) tarihinde <https://www.mit.gov.tr/t-cark.html> adresinden alınmıştır.

ŞEKİL 3: İstihbarat Döngüsü

Kaynak: Loch K. Johnson, “Bricks and Mortar for A Theory of Intelligence”, *Comparative Strategy*, Cilt 22, Sayı 1, (2003), s. 2.

İstihbarat çarkının ilk evresi, oluşturulacak politikalar kapsamında ihtiyaçların belirlenmesi ve bu doğrultuda bilgiyi elde etmek için gerekli olan birimlerin yönlendirilmesidir. İstihbarat üretimi için nelerin ihtiyaç olduğunu belirleyenler siyasi, askeri ve istihbarat birimleridir (Önder ve Kodaman, 2022:45). Buradaki temel sıkıntı, politika yetkililerinin istihbarat kaynaklarını tam olarak bilmemeleri nedeniyle, öncelikli ihtiyaçlarını talep etmemeleridir. İkinci bir zorluk ise politika yetkililerinin olaylara ideolojik olarak yaklaşma ihtimallerine bağlı olarak kendi düşünceleriyle çelişen bilgileri yok saymalarıdır. Karar alıcıların dış politika amaçlarına yönelik talep ettikleri bilgiyi tam olarak ifade etmeleri ve doğru sorular ile yaklaştıkları durumunda, ihtiyaç duydukları bilginin üretim şansı da artmaktadır (Johnson, 2003:4). İkinci aşama ise ihtiyaç duyulan bilgi çerçevesinde bilgilerin hangi yöntemler ile toplanacağına karar verilmesi ve elde edilen bilgilerin analiz birimine iletilmesini kapsamaktadır. Yöntemin saptanmasında ise karşımıza açık ve kapalı kaynaklar olarak iki seçenek çıkmaktadır. Talep edilen bilgi eğer askeri hareket için gerekliyse hedef ülkenin coğrafi bilgileri toplanmakta ve yöntem olarak teknik istihbarattan faydalanabilir. Fakat ihtiyaç duyulan bilgi siyasi, iktisadi ve sosyal alanlardan ise gerekli bilgiler açık kaynaklardan elde edilebilir. Elde edilen tüm bilgiler değerlendirilmeleri yapılması için analiz havuzuna iletilmektedir (Önder ve Kodaman, 2022:45).

İstihbarat çarkının üçüncü aşaması, bilgilerin değerlendirilmesi ve analiz edilmesidir. Analiz havuzuna gelen bilgilerin analiz edilebilmesi için uzman bir göz gerekmektedir

(Heidenrich, 2007:2). Bilginin içeriğine uygun olarak bu işlerin kapsamından anlayan iyi eğitilmiş bir kişi ya da kişilerin analizi gerçekleştirmesi gerekmektedir. Açık ve kapalı kaynaklardan elde edilen veriler birleştirilmelidir (Johnson, 2003:8). Üçüncü aşamanın temel hususlarından birisi kaynakların güvenilirliğidir. Tek bir kaynaktan elde edilen bilgilere şüphe ile yaklaşılmalıdır. Çünkü hedef ülkenin de söz konusu bilgileri manipüle etme olasılığı bulunmaktadır. Bu konuda elde edilen bilgilerin kaynağının sayısını ve güvenilirliğini artırmak gerekmektedir. Dördüncü ve son aşaması ise üretilen istihbaratın yayılması ya da karar alıcılara sunulmasıdır. Bu aşamada üretilen istihbarat karar alıcılara hemen iletilmelidir. Üretilen istihbarat sorunların çözümüne katkı sunacak ve ihtiyacı karşılayabilecek nitelikte olmalıdır (Önder ve Kodaman,2022:46). Konuyla ilgisi bulunmayan, güvenilmez ve geç olarak sunulmuş olan istihbaratın ileride karar mercine ulaşması daha da zor olacaktır (Johnson, 2003:12). Dördüncü evreden sonra ise yeniden ilk aşamaya dönülür (Berk ve Sarı, 2021:65).

Stratejik istihbarat faaliyetlerinin önemli özelliklerinden bir tanesi risk, tehlike ya da tehdit durumlarında yapılmaması gerektiğidir. Stratejik istihbarat tehdit edici unsurlar ortaya çıkmadan da gerçekleştirilir. Stratejik istihbarat yalnızca rakip ya da düşman olarak görülen devletlere yönelik gerçekleştirilen bir faaliyet değildir. Dolayısıyla barış zamanında da diğer devletlere yönelik gerçekleştirilen bir faaliyettir (Gül, 2015b:118). Barış döneminde gerçekleştirilen istihbarat faaliyetleri neticesinde elde edilen bilgiler ile bir tehdit, fırsat ve tehlikeler önceden tespit edilebilir. Aynı zamanda stratejik sürprizler ile karşılaşma olasılığı azaltılabilir. Bu durumu Suriye örneği ile açıklayabiliriz. Buna göre Beşar Esad devlet başkanı olmadan önce kişilik analizleri yapılabilir ve diğer devletler hakkında nasıl bir politika izleyeceğine yönelik çıkarımlar gerçekleştirilebilir. Böylelikle barış döneminde elde edilen bilgiler sayesinde Esad'ın gelecekte atacağı adımlar ve politikalar hakkında ne olabileceği üzerine alternatif seçenekler sunulabilir (Gül, 2015b:118-125).

Stratejik istihbaratın önemli bir diğer noktası ise istihbarat faaliyetlerinin sorumluluğunun tek bir kurum tarafından gerçekleştirilemeyecek kadar geniş bir kapsama sahip olmasıdır. Stratejik istihbarat; siyasi, iktisadi, askeri ve sosyal alanlar gibi birçok unsuru içinde barındırmaktadır. Kurumlar arasındaki koordinasyon ve organizasyon tek bir çatı altında gerçekleştirilebilir. Fakat tüm faaliyetler tek bir kurum tarafından yapılmamalıdır (Gül, 2015b:119).

2. DIŞ POLİTİKAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Bu bölüm başlığı altında dış politika kavramına, devletlerin dış politika yapım/oluşum süreçlerinde hangi aktörlerin yer aldığına ve söz konusu aktörlerin dış politikaya etkileri ele alınacaktır. Her ülkenin dış politikaları verilmiş olan kararlar çerçevesinde oluşmakta ve buna uygun olarak yürütülmektedir. Dış politika karar alma sürecini; karar alma aşamaları ve karar almayı etkileyen unsurlar olarak ikiye ayırabilmek mümkündür. Fakat bu çalışmada karar alma modellerinden ziyade dış politikada karar almayı etkileyen unsurlara odaklanılacaktır. Ulusal ve uluslararası faktörlerin dış politikaya etkilerine değinildikten sonra stratejik istihbarat ve dış politika arasındaki bağıntı açıklanacaktır.

2.1. Dış Politika ve Karar Alma Süreci

Dış politika yapım sürecine etki eden faktörlere değinilmeden önce ilk olarak dış politikayı tanımlamamız gerekmektedir. Suat Bilge'ye göre (1966:297) dış politika; *“bir devletin kendi sınırları dışında milli menfaatlerini gerçekleştirmek için izlediği amaç, hareket tarzı ve kullandığı usuller olarak”* tanımlamaktadır. J. Goldstein ve R. Keohane'e göre dış politika ise *“uluslararası alanda hükümetlerin davranışlarını yönlendiren stratejilerin toplamıdır”* (Efegil ve Kalaycı, 2012:23). Abdulkadir Çiçek ve Canan Emek İnanc'a göre (2013:103) dış politika; bir devletin istediği, ihtiyaç duyduğu ve mevcut kapasitesi çerçevesinde, karar alma mekanizması tarafından belirlenen amaçlara ulaşmak için dışarıya dönük olarak sergilediği davranışlardır. Bu tanımlar ışığında dış politika bir ülkenin dış dünya ile kurduğu iktisadi, kültürel, hukuki ve siyasi konularda her türden ilişkinin yönetilmesi olarak tanımlanabilir (Dışişleri Bakanlığı, Y.T.Y).

Karar alma süreci, dış politika yapım süreci ile doğrudan bağlantılı bir kavramdır (Bozkurt, 2017:6). Bu noktada dış politika yapım süreci ile karar alma sürecinin aynı anlamı taşıdığı söylenebilir. Bu süreçte dış politikayı ilgilendiren konularda hangi yöntemlerin kullanılacağı bu yöntemlerin hangi sıralama ile gerçekleştirileceği ve tüm bu sürece katılan ya da etki eden unsurlar incelenmektedir (Arı, 2015:28). Karar alma süreci ya da dış politika analizi olarak da ifade edilen süreçte birden fazla aktör ve bu süreci etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu nedenle, devletin dış politika yapım süreçlerindeki eğilimlerini daha net bir şekilde anlayabilmek için karar alma sürecini daha kapsamlı bir şekilde incelemek gerekmektedir. Tezin ana düşüncesine uygun olarak dış politika yapım sürecine etki eden tüm unsurlara değinilmeyecektir.

Dış politika yapım sürecinde dış politika çıktıları, bir devletin karar alma mercinde bulunan kişi ya da kişiler tarafından alınmaktadır. Karar alma yaklaşımına göre karar alma mekanizmasında yer alan kişiler, devletlerin uluslararası arenada karşı karşıya kaldıkları sorun ya da olaylara yönelik içsel ve dışsal etkenleri göz önünde bulundurarak alternatif seçenekler arasında marjinal faydayı sağlayacak olan tercihe yönelmektedirler (Öztop, 2016:25). Dış politika kararları bireylerin belirlemesinden dolayı olaylar veya sorunlar aynı özellikler taşısa dahi dış politika çıktıları farklılık arz edebilir. Bu durumun sebebi karar alma mekanizmasında yer alan kişi ya da kişilerin kişisel fikirleri, ideolojileri psikolojik yapıları ve olay/sorun hakkında sahip oldukları bilgi birikimidir (Hökelek, 2015:85).

2.2 Karar Alma Sürecini Etkileyen Faktörler

Dış politika karar alma mekanizması içerisinde yer alan kişiler, kararları alırken hem devlet içi unsurların hem de uluslararası sistemin etkisi doğrultusunda hareket etmektedirler. Realistler dış politika ve iç siyaset arasında bir ayrım yapmakta ve yalnızca devletlerin sahip olduğu güce dayalı bir dış politika kararı alındığını kabul etmektedirler. Böylelikle realist grup dış politika kararlarında devlet içi unsurları göz ardı etmektedir (Efegil ve Kalaycı, 2012:85-86).

Dış politika analizinde gerçekleştirilen çalışmaların niceliğinin artması ile birlikte dış politika karar verme sürecinde birden fazla unsurun etki ettiği kabul edilmektedir (Bozkurt, 2017:5). Dış politika sürecini etki eden unsurlar dört farklı başlık altında ele alınabilir. Bunlar; uluslararası faktörler, ulusal faktörler yani devlet içi etki eden unsurlar, psikolojik ve sosyolojik faktörler başlıkları altında incelenebilir. Uluslararası faktörler; uluslararası siyasal sistemin yapısı, küresel güçlerin dış politikaları, ülkelerin birbirlerine bağımlılık dereceleri, bölgesel ya da uluslararası örgütlerin tutumu ve uluslararası hukuk gibi etkenler içermektedir. Devlet içi unsurlar lobi faaliyetleri, kamuoyu, sivil toplum kuruluşları, ülkenin siyasal yapısı ve yönetim şekli gibi unsurlardan oluşmaktadır. Psikolojik unsurların içerisine karar vericilerin eğitim durumları, inançları, psikolojileri, algılamaları, ön yargıları ve kişilik yapıları gibi faktörler katılmaktadır. Son olarak sosyolojik unsurlar arasında dış politika kararlarının alındığı ülkenin geçmişi, toplumun yapısı, kimliği ve siyasi kültürü gibi etkenler sıralanabilir (Efegil ve Kalaycı, 2012:86-87).

2.2.1 Psikolojik/Bireysel Düzeydeki Etkenler

Dış politika kararları karar alma mekanizmasında yer alan kişiler tarafından belirlenmekte ve yürütülmektedir. Buradan hareketle dış politika çıktılarının devlet bünyesinde yer alan tanımlanabilir bir mekanizma tarafından ortaya çıktığı söylenebilir. Bundan dolayı dış politika yapım sürecinde devlet adına hareket eden ve bizatihi devletin kendisi haline gelen kişi ve kişilerin düşünce ve eylemleri odak nokta olmaktadır (Gülenç, 2018:81). Dış politika analizinde birey ve grupların psikolojik yapılarının da göz önünde bulundurulmasını gerektiğini ortaya koyan Harold ve Margaret Sprout için kararlar, karar alma mercinde bulunun kişilerin inanç ve değerleri, kişisel deneyimleri ve duyguları doğrultusunda alındığını iddia etmektedirler (Ak, 2012:2-3).

Karar alma mercinde bulunanları psikolojik testlerden geçirmenin mümkün olmadığı için Herman, bu kişilerin psikolojik analizi için yaptığı konuşmaların ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak liderlerin genellikle konuşmalarında kendilerine danışmanları tarafından sunulan metinleri kullanmaları, bu konuşmaların analiz için verimli olup olmadıklarının sorgulanmasına yol açmaktadır. Bundan dolayı spontane konuşmaların, bir diğer ifade ile hazırlıksız konuşmaların psikolojik testler açısından daha sağlıklı olacakları sonucuna ulaşılabilir (Ak, 2012:9).

Yukarıda verilen bilgiler çerçevesinde dış politika yapım süreci ya da karar alma sürecinde yer alan kişilerin düşünce yapılarının dış politika kararların anlaşılmasında önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Örnek olarak Cemal Abdül Nasır'ın milliyetçi politikaları sonucunda Süveyş Kanalı'nı millileştirilmesi gösterilebilir. Nasır hayatının büyük bir kısmında milliyetçilik ve Pan-Arabizm politikalarını hayata geçirmek için uğraşmıştır¹³. Başka bir örnek ise liderlerin dış politika yapım sürecinde etkisini göstermesi açısından ülkelerini savaşa sürükleyen Mussolini ve Hitler gösterilebilir (Erkul, 2013:15).

2.2.2 Ulusal Seviyedeki Etkenler

Devlet içi etkenler olarak adlandırılabilir etkenler arasında bir ülkenin demografik yapısı, jeostratejik önemi, askeri ve doğal kaynakları, iktisadi sistemi ve devlet organlarının

¹³ Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi süreci hakkında bkz: M. Bürkan Serbest, "Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 4, (2017), s. 689-711.

yapısı ve rolleri, kamuoyu, medya ve ülkenin siyasi yaşamı yer almaktadır (Efegil ve Kalaycı, 2012:91). Bunların yanında sivil toplum örgütleri, lobicilik faaliyetleri, asker ve baskı grupları gibi faktörler yer almaktadır. Yani bir devleti oluşturan öğelerin tümü devlet içi karar alma sürecini etkileyen unsurlardır.

Dış politika yapım sürecini etkileyen devlet içi etkenler arasında en önemlisinin bir ülkenin sahip olduğu jeostratejik konum olduğu söylenebilir. Örneğin ABD'nin komşuların sayısının az olması ve güçsüzlüğü, ABD'nin dış politika kararlarını daha hızlı ve kolay bir şekilde almasını sağlamaktadır. Diğer bir örnek ise; Türkiye'nin çatışma coğrafyası olan Ortadoğu'da pek çok devlete komşu olmasının ve göç yolları üzerine bulunmasının karar alma süreçlerini geciktirmesidir (Hökelek, 2015:87).

Türkiye'nin jeostratejik konumu ile karar almada karşılaştığı zor durumlardan birine örnek olarak 1 Mart Tezkeresi¹⁴ gösterilebilir. 11 Eylül saldırılarının akabinde ABD Irak'a müdahale etme kararı almış ve bu doğrultuda diğer devletlere ve ülkelere işbirliği yapma çağrısında bulunmuştur. ABD'li yetkililer Irak'a müdahale konusunda Irak'ın kuzeyinden açılacak bir cephe ile hızlı bir harekât yapma fikrine sahiptiler. Bu doğrultuda da coğrafi konumu sebebiyle Türkiye büyük önem arz etmekteydi ve Türkiye'nin bu konuda ikna edilmesi gerekmektedir. Ancak 1 Mart 2003 tarihinde yapılan oylama sonucunda kabul oylarının salt çoğunluğu sağlamaması üzerine tezkere reddedilmiştir (Çelikaslan, 2021:671-672). Tezkerenin reddedilme sebepleri arasında müdahaleden sonra bölgede oluşabilecek öngörülme ve istikrarsız bir ortamın oluşma olasılığı, Ak Parti hükümetinin tezkere konusundaki fikir ayrılıkları ve “Müslüman kanı dökülmesin” gibi Türk kamuoyunda yer alan düşünceler bulunmaktaydı¹⁵ Tüm bu bilgiler ışığında bir devletin sahip olduğu jeostratejik konum sebebiyle dış politika ile ilgili kararların alınması çetrefilli ve daha zor hale getirebilmektedir.

2.2.3 Uluslararası Seviyedeki Etkenler

Dış politika yapım sürecini etkileyen dış faktörler arasında uluslararası sistemin yapısı, küresel güçlerin politikaları, bölgesel sorunlar ya da gelişmeler, ülkelerin birbirlerine

¹⁴ 1 Mart Tezkeresi ABD'nin Kore Savaşından beri ilk kez Türkiye'den askeri bir operasyon için askeri destek çağrısıdır.

¹⁵ 1 Mart Tezkeresinin reddedilme ayrıntılı nedenleri için bakınız: Göz, M. M. (2016). *1 Mart 2003 Başbakanlık Tezkeresi'nin Reddedilme Nedenleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

olan bağımlılıkları, uluslararası örgütlerin tutumları ve uluslararası hukuk kuralları bulunmaktadır (Efegil ve Kalaycı, 2012:91). Uluslararası düzeyde gerçekleştirilen analizlerin üzerinde durduğu temel husus uluslararası sistemin yapısıdır (Öztop, 2016:28). Bu noktada da ele alınması gereken nokta sistem kavramının neyi çağrıştırdığıdır.

Sistem kavramını araştırmacılar birbirlerinden farklı şekillerde ele almışlardır. Tayyar Arı'ya göre sistem (1990:104) “aralarında *düzenli ilişkiler bulunan, ortak özelliklere sahip ve birinde meydana gelecek bir değişiklik diğerlerini de etkileyen bağımlı değişkenler dizisidir*” Morton A. Kaplan ise sistemi “*birbirleriyle çok sıkı ilişki halinde olan ve kendilerine özgü davranışsal düzenlilikler ile dış çevreden ayrılan değişkenler dizisi*” olarak tanımlamıştır. Bu tanımlar ışığında uluslararası sistem, birbirlerinden bağımsız unsurların birbirleriyle devamlı olarak etkileşim içerisinde bulunarak ortaya çıkardıkları bir bütün olarak tanımlanabilir (Gökçe, 2021:3).

Yukarıda ele aldığımız tanımlar ışığında sistem birbirleriyle iç içe bulunan dairelerin en dış kısmını oluşturmaktadır. Bu noktada, bireyler, devletler, örgütler ve şirketlerden oluşan parçaların hepsi karşılıklı olarak etkileşimde bulunarak bir bütünü meydana getirmektedir. Sistem bazında gerçekleştirilen çözümlemelerde devletlerin dış politikalarını belirleyen unsurların arasında uluslararası sistemin yapısı yani kutup sayısı devletlerin dış politikasını oluşturmada önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Çünkü uluslararası sistemde hâkim olan yapı karar alma mercinde bulunanları dış politika yapım sürecini etkileyebilir, bu etkiye uygun kararlar da verebilirler, bu etkiye uygun olmayan kararlar da verebilirler. Söz konusu kavramları kısa ve öz bir şekilde incelemek de karar alma sürecinde uluslararası seviyedeki etkenleri yardımcı olacaktır (Erkul, 2013:10).

Tek kutuplu sistem, bir devletin dünya siyaseti üzerinde tek egemen güç olarak bulunduğu bir yapıyı ifade etmektedir. Tek kutuplu sisteme örnek olarak, 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda Batı blokunun lideri konumunda bulunan ABD'nin sistemde tek süper güç olarak kalması gösterilebilir. Tek kutuplu sistemde dünya siyaseti üzerinde tek bir gücün hakimiyeti söz konusu olduğundan diğer devletlerin dış politikalarını hâkim güce entegre etme olasılığı daha yüksektir ve bu da diğer devletin dış politik kararları doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Neorealist yaklaşımı benimseyenlere göre gücün tek bir elde toplanması ve bu durumun da diğer devletleri tehdit edici bir boyutta olması ve diğer devletleri dengeyi yeniden oluşturmak için harekete geçmeye

sürükler. Bu nedenle, tek kutuplu sistem, sistemler içinde en istikrarsız sistem olarak en istikrarsız sistem olarak kabul etmektedirler (Korkmaz, 2021:210).

İki kutuplu sistem, uluslararası arenada gücün iki büyük devlet arasında bölünmesidir. İki kutuplu sisteme İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından diğer devletlerin süper güçlerin çevresinde toplanması örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu bloklar ABD önderliğindeki Batı bloku ve Sovyetler Birliği önderliğindeki Doğu Bloğu'dur. Çift kutuplu bir yapıya sahip Soğuk Savaş döneminde diğer devletler yürüttükleri dış politikalarını içerisinde bulundukları bloğun ideolojisine uygun olarak yürüttükleri için blok liderlerinin engelleyici tutumlarına maruz kalmışlardır (Özdemir, 2016:19).

Çok kutuplu sistemde ise en az üç aktörün uluslararası arenaya hâkim olduğu bir yapıyı temsil eder. Çok kutupluluğa örnek olarak 1815 Viyana Kongresi ile başlayan ve I. Dünya Savaşı'na kadar süren dönem gösterilebilir. Çok kutuplu sistem iş birliği ortamı, ittifak sayılarının artması ile güç dengesinin korunması, sorunların çözümünde arabuluculuk rolü üstlenen devletlerin sayısının artması gibi önemli avantajlar sağlamaktadır. Ancak tüm avantajlarının yanı sıra büyük devletlerin sayısının artması sonucu çatışma olasılığını yükseltmesi, diğer devletler ile sınırlı etkileşimde bulunma ve sistemin geleceğe yönelik belirsizlikler barındırması gibi önemli dezavantajlar bulunmaktadır (Korkmaz, 2021:206-207).

Günümüzde ise daha çok bölgesel kutupluluğun hâkim olduğu bir uluslararası sistemden bahsedilebilir. Buna göre herhangi bir ülkede var olan büyük devletlerin sayısı, tek kutuplu ya da çok kutuplu bir yapının var olup olmadığını belirleyecek unsurdur. Dolayısıyla bölgesel kutupluluk ile bahsettiğimiz unsur bir ülkede bulunan büyük aktörlerin sayısı ile yakından ilgilidir. Buna göre Irak'ta hâkim güç konumunda ABD yer almakta ve bu da Türkiye'nin bölgede yaşanan sorunlara yönelik çözüm arayışında manevra alanını kısıtlarken, Suriye'de ise Rusya Federasyonu ve ABD'nin her ikisinin de yer alması Türkiye'nin hareket alanını genişletebilmektedir. Yukarıda verilen tüm bu bilgiler ışığında dış politika yapım sürecini birden fazla faktörün etkisi olduğu söylenebilir.

Dış politika yapım sürecini etkileyen tüm unsurlara tezin amacının dışına çıkacağından dolayı burada detaylı olarak ele almayacağız. Tezin bundan sonraki aşamasında istihbarat ve dış politika arasındaki ilişkiyi irdelenecektir.

2.3 (Stratejik) İstihbarat ve Dış Politika Arasındaki İlişki

İstihbarat faaliyetleri insanlığın başlangıcından bugüne bu yana sürmektedir, fakat istihbaratın dış politika yapım sürecinde kullanılması 17. Yüzyıldan itibaren aşamalı olarak gerçekleşmiştir (Özgüven, 2011:36-37). İstihbarat faaliyetleri İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süre zarfında dış politika yapım sürecindeki etkisi sınırlı ölçüde kalmıştır (Şencan, 2019:19). Birinci Dünya Savaşı'nda fotoğraf makinelerinin kullanılması, telsizlerin dinlenmesi ya da karıştırılması, uçak ve balonlar ile havadan keşif yapılması gibi istihbarat faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Söz konusu istihbarat faaliyetleri savaşı ilgilendiren unsurlara yani düşman ülkenin askeri ve lojistik yapısı gibi bilgilerin elde edilmesine dayandığı için günümüz istihbarat anlayışından uzaktır (Güven, 2015:96).

20. Yüzyılın ikinci çeyreğinde teknolojik gelişmelerin ivme kazanması ve I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden kaçınmak isteyen büyük devletler istihbarat alanına önem vermeye başlamışlardır. Bu doğrultuda savaş dönemlerinde neler yapabileceğini araştırmaya çalışmışlardır. Almanya'da Hitler'in 1935 yılında Stratejik Araştırma Merkezi'ni kurması, istihbarata önem vermeye başlandığına örnek olarak gösterilebilir. Bu merkezin amacı Almanya'nın çevresindeki devletlerin coğrafi yapıları, ulaşım kapasiteleri, devlet yöneticilerinin biyografik bilgileri, siyasi partileri arasında çekişme unsurlarının tespit edilmesi ve ülkelerin zayıf ve güçlü kılan özelliklerinin belirlenmesidir. Bu merkez aracılığı Almanya, devletler arasındaki dayanışma ve rekabet olup olmadığını, ülkelerin askeri kapasitelerini ve güçlerini tespit etmiş çalışmıştır. Elde ettiği bilgiler ışığında İkinci Dünya Savaşı'na hazırlanmıştır. Böylelikle Hitler Almanyası bu bilgiler ile II. Dünya Savaşı'nın ilk dönemlerinde hangi bölgeye hangi yollardan ve bunu da en az zarar ile nasıl gidilebileceğini bilerek işe girişmişler ve bunda da büyük başarılar elde edebilmişlerdir (Güven, 2015:101-102). Bu döneme kadar geçen süreçte istihbarat faaliyetleri yalnızca askeri ve savaş dönemlerinde yürütüldüğünden dolayı dış politika konusunda önemli bir etki oluşturamamış ve istihbarat faaliyetleri daha çok taktik istihbarat şeklinde gerçekleştirilmiştir (Ateş, 2013:20). İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcılığı karşısında devletler varlığını devam ettirmek için önceden tedbir alma ihtiyacı duymuşlar ve bunun için farklı alanlarda istihbarat elde etme arayışında olmuşlardır. Bunun sonucunda da stratejik istihbarata önem vermişlerdir (Güven, 2015:97).

1940'lı yıllara gelindiğinde ise Sherman Kent stratejik istihbarat kavramını ortaya atmış ve istihbarat alanının bilimsel bir disiplin haline gelmesinde öncü bir rol oynamıştır (Beşe ve Seren, 2011:127-128). Sherman Kent istihbaratı bilgi olarak ele almış ve bu bilginin kapsamını da “*geniş ve çeşitli enformasyon*” olarak tanımlamıştır. Sherman Kent, istihbaratı yabancı ülkelere elde edilen bilgiler olarak ele almıştır ve ülke içi istihbaratı stratejik istihbarat kapsamı içerisine dahil etmemiştir. İstihbaratın amacını da karar mercinde bulunanların ya da askerlerin eksik bilgiye sahip olmaları veya plansız bir şekilde hareket etmeleri sonucunda oluşan zararları engellemek olarak belirtmiştir (Kent, 2003:12). Kent'in istihbaratı bilgi olarak tanımlaması ve bilginin içerisine de güvenlik konuları dışında farklı unsurları yerleştirmesi istihbarat çalışmalarının dış politika yapım sürecinde kullanımının artmasını sağlamıştır (Ateş, 2013:21).

Dış politika yapım sürecinde istihbaratın kullanılması hususunda yapılan tartışmalardaki temel soru söz konusu istihbaratın nasıl olması gerektiğine yönelik olmuştur. Bu soru; “*Bir devletin gerçekleştirdiği istihbarat çalışmalarının dış politikada kullanılabilmesi için ölçütleri neler olmalıdır*” yönündedir (Ateş, 2013:21). Buna göre istihbarat birimlerinin ürettiği istihbaratların karar merciinde bulunanlara dış politika ve ulusal güvenlik meselelerine yönelik alacakları kararları yön verecek ve bu kararları destekleyecek seviyede olması gerekmektedir (Şencan, 2019:20). Çünkü istihbarat bir devletin ulusal çıkarlarını korumak ve belirlediği hedefleri gerçekleştirmek için elde ettiği bilgileri analiz ederek ülkenin karşılaşılabileceği fırsat ve tehditleri tarafsız bir şekilde gerekli mercilere sunacaktır (Özdağ, 2009:49). Dolayısıyla başarılı bir ulusal güvenlik¹⁶ ve dış politika için söz konusu politikaların istihbarat faaliyetleri ile desteklenmesi gerekmektedir.

İstihbarat faaliyetleri hem ulusal güvenliğin sağlanmasını hem de dış politikanın oluşturulmasını desteklemektedir (Fidan, 1999:27). Böylelikle devletler ulusal güvenlik ve dış politika konularında uluslararası arenadaki konum ve tutumlarını saptayabilir ve olası bir kriz anında önceden pozisyonlarını ve fırsatlarını belirleyerek avantajlı bir konuma

¹⁶ Ulusal güvenlik politikaları dış politikanın kapsamı açısından daha dar ve potansiyel düşmanlar ve onların güç kapasiteleri ile odaklı olması gibi açılardan farklılıklar taşısa da ulusal güvenlik dış politika konularının kapsamına girmektedir. Bkz: Hakan Fidan, *Intelligence and Foreign Policy: A Comparison of British, American and Turkish Intelligence Systems*, Unpublished Master's Thesis, Bilkent University The Enstitute of Economics and Social Sciences, Ankara, 1999, s.27.

geçebilirler. Dolayısıyla devletler istihbarat faaliyetleri ile sınırlarının ve vatandaşlarının güvenliğini sağlayabilirler (Treverton vd. 2006:8).

Devletler, uluslararası sistemin anarşik bir yapıya¹⁷ sahip olmasından dolayı siyasi, iktisadi, sosyal ve güvenlik alanlarındaki yaşanabilecek belirsizlikler ile mücadele etmek için istihbarata ihtiyaç duymaktadır (Önder ve Kodaman, 2022:40). Bu sebeple istihbarat birimlerinin geliştirdiği yöntemler problemi çözme odaklı olmalıdır (Ateş, 2013:22). Bunun için devletler siyasal ve sosyokültürel unsurlar hakkında bilgiler edinmeli ve bunlara yönelik stratejiler belirlemelidirler (Nohrstedt, 2011:462-463). Dolayısıyla devletler rakip ya da düşman gördükleri ülkelerin niyetleri ve kabiliyetleri hakkında belirsizlikleri ne kadar çok giderebilirlerse, olası bir çatışma ya da saldırılardan kendilerini o kadar uzak tutabilirler. Tüm bu bilgiler ışığında istihbarat faaliyetlerinin dünya sorunları üzerinde denge kurucu bir etkiye sahip olduğu söylenebilir (Fidan, 1999:28)

Günümüzde istihbarat birimleri karar alıcılara yalnızca işlenmiş olan bilgiyi sunmamakta, aynı zamanda politikacıların belirlediği hedefler doğrultusunda gizli faaliyetlerde bulunmakta ve örtülü operasyonlar gerçekleştirmektedir. Devlet yöneticileri örtülü operasyonlar ile normal şartlarda daha yüksek bir maliyet gerektiren politikaları daha ucuza maletmeye çalışmaktadır. Bu bakımdan istihbarat birimleri dış politika yapım sürecine işlenmiş bilgiyi sağlamanın yanı sıra dış politika uygulamalarına katılarak aktif rol oynamaktadır (Önder ve Kodaman, 2022:42). Yine Angelo Codevilla isimli yazar *Informing Statecraft* adlı kitabında istihbaratın dört ana unsur içerdiğini belirtmiştir ve bunları da şu şekilde sıralamıştır; Toplama, analiz etme, karşı istihbarat ve son olarak da örtülü operasyonlardır (Kovacs, 1997:146).

Devletler, diğer devletler ve hatta müttefik devletler dahi olsalar diğer ülkeler hakkında farklı yöntemler aracılığıyla bilgi toplayabilir ve hatta kendi politikalarını uygulayabilmek amacıyla örtülü operasyonlar gerçekleştirebilirler (Alexander, 1998:7). Devletlerin örtülü operasyonları tercih etmesinin ardında çeşitli nedenler bulunmaktadır. Buna göre (Kadioğlu ve Bezci, 2020:640-649);

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analizi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1, (1996), s. 71-114.

1. Gizli olarak yürütülen faaliyetlerin tespit edilmesinin daha zor olması,
2. Örtülü operasyonlar ortaya çıksa bile bu durumu tarafların dünya kamuoyuna duyurmada daha az istekli olmaları,
3. Rakip devlet hakkında önemli bilgiler elde etmek,
4. Diğer devletin niyet ve kapasitesini öğrenmek,
5. Rakip devletin savaş yeteneklerini ve kabiliyetlerini araştırmak ve öğrenmek,
6. Çatışma bölgesinde üstünlük sağlayarak diplomasi masasına avantajlı bir konum elde etmek için devletlerin örtülü operasyonu tercih ettikleri söylenebilir.

Örtülü operasyonlara verilebilecek örneklerden bir tanesi ABD ve İngiltere'nin istihbarat birimleri tarafından 1953 tarihinde gerçekleştirilen Ajax Operasyonu'dur (Karaağaç, 2021:85-86). İran'da Musaddık'ın seçimleri kazanmasının ardından bu durum Anglo- Persian Oil Company adlı şirketi ile bölgede çıkarları bulunan İngiltere ve ABD için endişe yaratmıştır. Bunun üzerine İngiltere ve ABD istihbarat birimleri Musaddık karşıtı haberler ve kişilerin desteklenmesi gibi faaliyetler yürüterek Musaddık iktidarını devirmeyi başarmıştır. 2000 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Madeleine Albright, Musaddık iktidarının devrilmesinde Amerikan dış istihbarattan sorumlu olan CIA istihbaratının o dönemde bölgede aktif olarak rol oynadığını ifade etmiştir¹⁸.

Diğer bir örnek ise 1961 yılında Küba'daki Castro yönetimini ortadan kaldırmak için başlattığı Domuzlar Körfezi Operasyonu'dur. Sosyalist bir lider olan Fidel Castro'nun bazı petrol şirketlerini millileştirmesi ve Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler geliştirmesinden endişe duyan ABD, Domuzlar Körfezi Operasyonu'nu gerçekleştirmiştir (Karaağaç, 2021:86). Buna göre Castro yönetimine karşı olan sürgün Kübalılar, Küba'nın güneyinde yer alan Domuzlar Körfezi'ne çıkarılmak istenmiş ve ABD Küba'daki Castro yönetiminin kitlesel bir ayaklanma ile devrilebileceğine inanmıştır. Fakat bu operasyonda sürgün Kübalılar başarısız

¹⁸ BBC NEWS, (20.08.2013). *CIA documents acknowledge its role in Iran's 1953 coup*, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-23762970> (Erişim Tarihi: 11.10.2022).

olmuştur¹⁹. Bu operasyonun başarısız olmasının sebepleri arasında Küba’da Fidel Castro iktidarına yönelik toplumsal desteğin hangi oranda olup olmayacağına yönelik bir hesaplama yapılmamış olması gösterilebilir.

İstihbarat ve dış politika kapsamaları bakımından birbirini tamamlayan iki unsurdur. İstihbarat faaliyetleri sonucu elde edilen ve işlenmiş olarak sunulan bilgi olmadan başarılı bir dış politika oluşturulamaz ya da yürütülemez. Tüm bu unsurlar Türkiye Cumhuriyeti için de geçerlidir. 2005 yılında MİT müsteşarlığına atanan Emre Taner ve 2010 tarihinde Hakan Fidan’ın²⁰ göreve atanmasıyla gerçekleştirilen reformlar sonrasında Milli İstihbarat Teşkilatı’nın (MİT) dış politika yapım sürecine etkisi artmıştır (Hökelek, 2015:102).

MİT 2011 tarihinde istihbarat dünyasında yaşanan akademik gelişmeleri takip etmek ve istihbarat çalışmalarına bilimsel açıdan katkı sağlamak amacıyla İstihbarat Araştırmaları Merkezi (İSAMER) kurmuştur. Bu kapsamda İSAMER “İstihbarattan Karar Almaya: Politika Yapımı İçin İstihbarat Analizi” başlığını taşıyan 4-5 Haziran 2012 tarihinde bir konferans düzenlemiştir. MİT tarihinde ilk defa açık olarak bir konferans gerçekleştirilmiştir. Bu konferansa yerli ve yabancı akademisyenlerin yanı sıra bürokrasiden de temsilciler yer almıştır (Hökelek, 2015:103).

2012 yılında gerçekleştirilen konferansta dönemin Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu dış politika yapım sürecinde istihbaratın önemine vurgu yapmıştır. Davutoğlu, istihbarat birimlerinin ulaşmaya çalıştıkları bilgiyi çeşitlendirme ve derinleştirilmesi gerektiğine değinmiştir. Bunun yanı sıra Davutoğlu, istihbarat faaliyetlerinde “reaktif istihbarat” ve “proaktif istihbarat” olmak üzere iki farklı istihbarat yaklaşımının olduğunu belirtmiştir. Davutoğlu’na göre reaktif istihbarat anlayışında ilk önce tehdit edici unsurlar tanımlanmakta ve buna yönelik istihbarat faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Oysa Davutoğlu bu istihbarat anlayışının artık döneminin bittiğine inanmaktadır. Davutoğlu bu yaklaşımının yerine vizyoner proaktif istihbarat yaklaşımının benimsenmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu istihbarat yaklaşımında Davutoğlu, tehlike oluşturabilecek unsurların önceden belirlenip

¹⁹ BBC NEWS, (15.04.2011). *Domuzlar Körfezi Çıkarması: Mükemmel Fiyasko*, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/04/110414_bay_of_pigs (Erişim Tarihi: 12.10.2022).

²⁰ Detaylı bilgi için bkz: MİT, (Y.T.Y) *Görev Yapmış Müsteşarlar*, <https://www.mit.gov.tr/mustesarlar.html> (Erişim Tarihi: 13.10.2022).

analiz edilmesi ile tehdit oluşmadan istihbarat çalışmalarının gerçekleşmesini istemektedir (Orhan, 2012).

2014 tarihinde 6532 sayılı kanun ile Millî İstihbarat Teşkilâtı Kanunu'na bazı önemli düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan düzenlemenin amacı istihbarat faaliyetlerinin günümüz koşullarına göre uygun hale getirilmesidir. Söz konusu düzenlemede Dış Politikaya Katkı başlığı altında yer alan “*Dış politikanın üretilmesi ve uygulanması konusunda Dışişleri Bakanlığı'nın ana aktör olmasının yanı sıra MİT'in de sebep-sonuç ilişkisini ortaya koymak adına yapacağı analizler ile ülkeler arasında yaşanan büyük çaplı sorunların karşısında barışçıl diplomatik kanalların kapanmamasına yönelik yapacağı çalışmalar vasıtasıyla dış politika konusunda karar alıcı mekanizmaya katkıda bulunması kaçınılmazdır*”²¹ ifadeleri MİT'in Türk dış politika yapım sürecine etkisini açıkça göstermektedir.

²¹ Detaylı bilgi için bkz: MİT (Y.T.Y), 2937 Sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilâtı Kanunu'nda 6532 Sayılı Kanunla Yapılan Düzenleme, <https://www.mit.gov.tr/2937.html> (Erişim Tarihi: 14.10.2022).

3. TÜRK MUKAVEMET TEŞKİLATI VE TÜRK İSTİHBARATI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Cumhuriyetin kuruluşundan 1950’li yıllara kadar Türk hükümeti yetkililerinin Kıbrıs konusundaki açıklamalarına bakıldığında bölgeye askerî bir harekât yapılacağını öngörmek zordur. Ancak 1950’li yılların ikinci yarısından itibaren Kıbrıs adasında yaşanan gelişmelerin seyri değişmeye başlayınca Türkiye’nin benimsediği tutum ve davranışlar değişmiştir. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı’nı anlayabilmemiz için ele alınan müdahaleyi bir sonuç olarak değerlendirmemiz ve Türkiye’yi böyle bir harekâta iten nedenleri incelememiz gerekmektedir. Türkiye’nin Kıbrıs’ta statükonun devamını sürdürdüğü bir dış politikadan, adaya askeri bir harekât düzenleme noktasına nasıl gelindiğine bu bölüm başlığı altında cevap aranacaktır. Bununla birlikte Türk istihbaratı ve Türk Mukavemet Teşkilatı arasındaki ilişkiye değinilerek Türk dış politikasında nasıl bir değişim yaşandığı ve Türk Mukavemet Teşkilatı’nın Kıbrıs Barış Harekâtı’na giden süreçteki rolü irdelenecektir. Ayrıca Kıbrıs meselesinde Türkiye Kıbrıs’a harekâtı hangi nedenlerden dolayı gerçekleştirdiğine, yaşanan gelişmeler karşısında dış politik davranışlarının neler olduğuna ve diplomatik kanalların yetersiz kaldığı koşullarda Türkiye’nin hangi tür araçları kullanmayı tercih ettiği gibi sorulara cevap aranacaktır. Dolayısıyla Kıbrıs meselesini anlayabilmemiz için adanın tarih içerisinde hangi süreçlerden geçtiğini ve Türkiye için adanın sahip olduğu jeostratejik değeri irdelememiz gerekmektedir.

3.1 Kıbrıs’ın Jeostratejik Önemi ve Tarihsel Arka Planı

3.1.1 Kıbrıs Adasının Jeopolitik Önemi

Kıbrıs adasının ismi birçok kaynağa göre Roma İmparatorluğu zamanında dünyanın bakır ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılaması ve Latince bakır anlamına gelen Cyprus kelimesinden gelmektedir²² (Çeçen, 2005:3). Kıbrıs adası Akdeniz’de Sardunya ve Sicilya’dan sonra üçüncü, Doğu Akdeniz’de ise en büyük ada konumundadır (Akarçay ve Ak, 2018:143; Savrun ve Tinal, 2017:350). Jeolojik dönemin sonlarına doğru meydana gelen

²² Fakat Kıbrıs adasının isminin nereden geldiğine yönelik araştırmacılar farklı görüşlere sahiptirler. Bazılarına göre bir çiçek isminden, bazılarına göre ise mitolojide aşk tanrıçası Kiplis’ten gelmektedir. Halil Fikret Alasya’ya göre Kıbrıs adasına Mısırlılar ve Hititler egemen olduğu dönemde “Alasya ve Asi” olarak anıldığını, Fenikeliler döneminde ise “Hetim” olarak adlandırıldığından bahsetmektedir. Bkz: İsmail Şahin, *Kıbrıs’ın Sosyal Tarihi (Tarihi Arka Planı ve 1945-1974 Arası Olayları)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, 2011, s. 1.

çöküntüler sonucunda Kıbrıs Anadolu'dan ayrılarak bir ada haline gelmiştir (Keser ve Ak, 2018:5). Nitekim arkeolojik kazılar neticesinde elde edilen sonuçlara göre bir dönem ana karada yaşayan cüce fillere, cüce su aygırlarına ve günümüzde Türkiye'de yaşamını sürdürmekte olan yabani koyun ve kedi fosillerine rastlanması bu durumu kanıtlar niteliktedir (Keser, 2007:15; Şahin,2011:2).

Kıbrıs adası Türkiye'ye 70, Mısır'a 316, Suriye'ye 98 ve Yunanistan'a (Girit adası) ise 550 km uzaklıkta bulunmaktadır (Sandıklı, 2010:1). Stratejik konumu itibariyle Kıbrıs adası, İskenderun Körfezi'ne, Amanos dağlarını içinde barındıran Hatay'a ve Doğu Torosların bulunduğu Çukurova'ya yakın ve egemen bir durumdadır (Savrun, 2017:2). Kıbrıs adası 9251 kilometrekarelik bir alana sahiptir (Akarçay ve Ak, 2018:143; Akman, 2012:66; Grundy-Warr, 1984:1; Kliot ve Mansfield, 1997:495). Bugünkü durumuyla bu alanın %35'lik kısmı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne (KKTC), %60'lık kısmı Güney Kıbrıs Rum Yönetimine, %3'lük bir alan İngiltere'ye, geriye kalan %2'lik bir alanda ise Birleşmiş Milletler Barış Gücü'ne aittir (Başdağ, 2021:5).

Şekil 4: Kıbrıs Adası ve Komşu Ülkelere Uzaklığı

Kaynak: Ayhan Cankut, *Kıbrıs Türkünün Varoluş Mücadelesi (Türk Mukavemet Teşkilatı ve Faaliyetleri)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ, 2006, s.2.

Tarihin hemen hemen her döneminde Avrupa, Afrika ve Asya kıtalarının merkezi bir konumunda yer alan Kıbrıs adası devletlerin daima ilgi odağında olmuştur (Keser, 2006:114). Nitekim tarih boyunca büyük devletler Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'e yöneldiklerinde ilk olarak Doğu Akdeniz'in bir uçak gemisi konumunda bulunan Kıbrıs adasında hakimiyet kurmayı hedeflemişlerdir (Keser ve Ak, 2018:99). Yani bölgede kim egemenlik kurmak

istemişse Kıbrıs'ı kendisine bir hedef olarak tespit etmiştir. Buna göre Roma İmparatorluğu Doğu Akdeniz'de aktif olarak bulunmaya çalıştığı dönemde Kıbrıs'ı bir üs olarak, Osmanlı İmparatorluğu ise Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'i hakimiyet oluşturmak istediğinde Kıbrıs'ı hedef olarak belirlemiş ve yine Birleşik Krallık Ortadoğu'ya hâkim olmak istediğinde Kıbrıs adasını ele geçirmiştir (Çeçen, 2005:39). Dolayısıyla Kıbrıs adası sağladığı jeostratejik ve jeopolitik avantajlar sayesinde adayı kontrol eden devlet için diğer alanlara yönelmesi noktasında önemli bir imkân sağlamaktadır (Yılmaz, 2009:1). Bu sebeple Kıbrıs adasının coğrafi konumu ve sağladığı jeostratejik ve jeopolitik avantajlar, onu tarihin her döneminde önemini korumasını sağlamıştır.

Doğu Akdeniz bölgesinde bulunan Kıbrıs adası, Akdeniz'in tümünde stratejik bir öneme sahiptir. Aslında stratejik değerini de Akdeniz'de bulunmasından almaktadır (Keser ve Ak, 2018:95). Nitekim Akdeniz Doğu'nun Batı'ya ve Batı'nın da Doğu'ya açılan bir kapısı konumundadır (Gökçe, 2021:269). NATO'nun "choke point"²³ diye isimlendirdiği düğüm noktalarının en önemlileri Akdeniz coğrafyasında yer almaktadır. Bunlar arasında Türk Boğazları, Cebelitarık Boğazı ve Süveyş Kanalı gibi önemli geçit yolları bulunmaktadır. Dolayısıyla devletlerin ticari ya da enerji ihtiyacını karşılamak için kullandığı bu boğaz ya da kanallar Akdeniz'in stratejik değerini artırmaktadır. Fahir Armaoğlu'na göre Kıbrıs adası, bahsedilen boğaz ve kanallar için stratejik bir değere sahiptir (Armaoğlu, 1983:5'ten aktaran Akarçay ve Ak: 2018:143).

Bir kapalı deniz görünümü arz eden Akdeniz'in jeopolitik ve jeostratejik yapısında iki temel unsur vardır. Bunlar, Akdeniz'in stratejik kapıları ve stratejik adalardır. Avrupa, Asya, Afrika'yı birleştiren Akdeniz'in kapıları olarak Cebel-ü Tarık Boğazı, Süveyş Kanalı, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını; stratejik adaları olarak da Malta, Girit ve Kıbrıs'ı işaret eder.

Ortadoğu'nun adeta bir anahtarı konumunda yer alan Kıbrıs, petrol taşımacılığı ve dünya ticaretinin gelişmesi ve ticaret yollarının güvenliğinin sağlanması noktasında stratejik bir öneme sahiptir (Keser, 2006:116). Ortadoğu petrolünün dünya pazarına ulaşma noktasındaki ulaşım yollarına hakimdir. Bu noktada Kerkük-Yumurtalık boru hatları ile dünyaya ulaştırılan petrolü taşıyan tankerlerin güvenliği hususunda önemli bir konumda bulunmaktadır (Koday, 1998:426). Bunun yanı sıra Kafkasya bölgesi ve Hazar havzasından

²³ NATO'nun "choke point" için bkz: NATO, *Important Global Chokepoints*, 12.01.2013, <https://natoassociation.ca/important-global-chokepoints/> (Erişim Tarihi: 27.10.2022).

gelen doğal gaz boru hatlarının ulaştığı İskenderun Körfezi'nin güvenliğini sağlama noktasında önemli bir konumdadır (Akarçay ve Ak, 2018:147). Ayrıca Kıbrıs adası Doğu Akdeniz bölgesinde Süveyş Kanalı ve Karadeniz arasında kalan deniz ticaret yollarını denetleme imkânı sağlamaktadır (Yılmaz, 2009:1). Dolayısıyla Ortadoğu petrolünün dünya pazarlarına ulaştırılması, Ortadoğu bölgesinden Afrika'ya kadar uzanan eksene egemen olması, Anadolu, Ortadoğu ve Süveyş Kanalı hattı denetiminde olması ve bu kanal aracılığıyla Doğu ülkelerine uzanan ticaret yollarının kontrol noktalarından birini oluşturması gibi unsurlar sebebiyle Kıbrıs adası tarihsel süreç içinde stratejik hedefler arasında yer almıştır (Özarslan, 2006:7). Tüm bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda Kıbrıs adası bölgesel istikrarı sağlama noktasında doğrudan katkı sağlarken, küresel boyutta ise dolaylı yoldan fayda sağlamaktadır (Yılmaz, 2009:44). Yukarıda belirtilen unsurlar çerçevesinde Kıbrıs adasının jeostratejik açıdan üstleneceği rol ve görevleri Şekil 4'te özetlenmiştir.

Şekil 5: Kıbrıs İçin Stratejik Roller

ROLLER	KAPSAM
Ulaştırma Kontrolü (Kafkasya’dan Akdeniz yolu ile Aden, Hürmüz Boğazı, Afrika ve Avrupa’ya	Ulaşım yolları (Hava ve Deniz) Enerji nakil hatları (Bakü-Tiflis-Ceyhan) Su Yolları
Stratejik Genişleme (Balkanlar, Karadeniz, Kafkasya, Ege Denizi, Orta Doğu, Süveyş Kanalı, İran Körfezi, Kuzey Afrika)	Jeostratejik kütle merkezi Uluslararası ticari faaliyetlerin kontrolü için bir ileri karakol Kıbrıs civarındaki ortaya çıkartılmamış olan enerji rezervleri
Güvenliği Tesis Etme (Güç politikaları ve post modern güvenlik uygulamaları için)	Bölgede barışın devamı için gerekli olan askeri güç bulundurma imkânı vermesi Doğu Akdeniz bölgesinde deniz ve hava üstünlüğünü sağlaması Bölgeye yerleştirilebilecek füzeler için rampa sağlama Yasa dışı göç girişimleri ve terör eylemlerine yönelik mücadele için denetim yeri

Kaynak: Sait Yılmaz, “Büyük Güçler ve Kıbrıs”, *Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi*, Cilt 8, Sayı 71, (2018), s. 2.

Tarihsel süreç içerisinde jeostratejik önemi olan Kıbrıs adası Yunanistan için ayrı bir önem taşımaktadır. Öncelikli olarak Yunanistan’ın Ege Denizi’ndeki varlığına ek olarak Kıbrıs adasında varlık göstermesi onun Batı ülkelerinin gözünde jeostratejik değerini yükseltirken, Türkiye’nin jeostratejik değeri bu ülkeler nezdinde azalmış olacaktır. Bunun yanı sıra Yunanistan’ın hem Ege bölgesi hem de Akdeniz’de faaliyet göstermesi durumunda Türkiye çevrelenmiş durumda olacak ve bu şekilde Türkiye’nin dünyaya açılan kapısı engellenmiş olacaktır. Dolayısıyla Kıbrıs adası Yunanistan için ayrı bir önem teşkil etmektedir.

Sözcük manası olarak “Büyük Fikir (Ülkü)” olan Megali İdea düşünce ve haritasını Yunan milliyetçisi ve şairi olan Rigas Ferreros tarafından 1791 yılında Bükreş’te hazırlanmış

ve 1796 yılında Viyana’da basılmıştır. Söz konusu belge daha sonra Yunan yayılcılığının temelini teşkil etmiştir (Keser ve Ak, 2018:5). Söz konusu ülkü çerçevesinde Yunan milliyetçileri ilk önce bağımsızlıkları elde etmeyi amaçlamaktadırlar. Daha sonra Bizans’ı yeniden canlandırarak eskiden sahip olduğu toprakları ele geçirmek ve “Konstantinopolis” olarak isimlendirdikleri İstanbul’u başkent yaparak büyük Helen İmparatorluğunu yeniden ihya etmeyi amaçlamaktadırlar (Savrun, 2017:6). Bu amacı tüm gizli Yunan yer altı örgütleri kendilerine hedef olarak benimsemişlerdir. Megali İdea kapsamında Kıbrıs adası da Yunanistan’a dahil edilmesi amaçlanmaktadır (Akarçay ve Ak, 2018:145). Kıbrıs adası dışında Ege Adaları, Batı Anadolu, Karadeniz bölgesi, Girit, Rodos, Bozcaada, Epir, Makedonya, Trakya’nın doğu ve batı kesimleri ve en nihayetinde de İstanbul bölgeleri yer almaktadır (Savrun, 2017:6; Açıkse ve Cankut, 2014:1244). Bu noktada Kıbrıs adasının Türkiye açısından jeostratejik değerini göstermek uygun olacaktır.

3.1.2 Kıbrıs Adasının Türkiye İçin Önemi

Devletler yalnızca sahip oldukları toprak parçaları açısından düşünülmemeli, aynı zamanda çevresindeki sahayla birlikte ele alınmalıdır. Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti’nin ve Kıbrıs adasının hava ve deniz sahaları birleştirildiğinde Türkiye’nin güneyden güvenliğini sağlama noktasında ada önemli bir noktada bulunmaktadır (Koday, 1998:424). Dolayısıyla Kıbrıs, Türkiye için jeostratejik değerini öncelikli olarak güvenlik ve savunma alanında kendisini göstermektedir (Yılmaz, 2009:2). Anadolu’ya Kıbrıs’taki en yakın bölge Karpaz yarımadasında yer alan Zafer Burnu’dur ve söz konusu bölge Türkiye’nin güvenliği sağlama noktasında stratejik bir konumdadır (Keser, 2006:115). Çünkü söz konusu bölge yalnızca bir toprak parçası olarak ele alınmamalıdır, aynı zamanda sahip olduğu kıta sahanlığıyla birlikte düşünülmelidir (Koday, 1998:424). Bu noktada söz konusu bölge Türkiye dışında herhangi bir gücün bulunması durumunda Türkiye’nin güney limanlarından çıkışını engelleyebilecek bir konumdadır. Eğer Kıbrıs adası saldırgan bir devletin egemenliği altında olduğu taktirde söz konusu adaya yerleştireceği askeri unsurlar, hava ve deniz güçleri, orta ve uzun menzilli füzeler ile özellikle Anadolu’nun güneyi ve tüm Anadolu’yu etkileyebilecektir (Akarçay ve Ak, 2018:147). Ayrıca Kıbrıs’ın saldırgan bir devletin elinde bulundurması durumunda Türkiye’nin askeri unsurlarının büyük bir kısmını güney kesiminde bulundurmak zorunda kalacaktır (Öztürk, 2006). Böylelikle Kıbrıs adası güneyden Türkiye’ye yönelmiş bir hançer konumunda ve konumu itibariyle Türkiye’nin ulusal güvenliğini tesis etmesi hususunda Türkiye’nin vazgeçilmezleri arasındadır (Öztürk, 2006). Nitekim Gazi Mustafa Kemal

Atatürk'ün Kıbrıs için sarf ettiği şu sözler Kıbrıs adasının Türkiye için stratejik değerini göstermektedir (Kaya, 2016:43; Keser ve Ak, 2018: 98; Demir, 2017; Tarakçı, 2010:110; Wilson, 2011:84);

“Efendiler, Kıbrıs düşman elinde bulunduğu sürece, bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs’a dikkat ediniz. Bu ada bizim için önemlidir.” Mustafa Kemal Atatürk Kıbrıs'ın Türkiye açısından stratejik değerine doğrudan vurgu yaparak ada ile irtibatını kopartmaması ve adada yaşanan gelişmeleri yakından takip edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

1955 yılında gerçekleşen Londra Konferansı'nda söz alan Fatin Rüştü Zorlu Kıbrıs adası için Türk tezini açıklamıştır. Bu konferansta Zorlu, Kıbrıs adasının coğrafi açıdan Anadolu'nun doğal bir uzantısı olduğunu bahsettikten sonra, Türkiye için adanın jeostratejik değerini vurgulamış, Türkiye'nin dahil olduğu bir savaş durumunda ikmal yolunun yalnızca batı ve güney limanlarından gerçekleştirebileceğine, Ege adaları ile Kıbrıs adasının aynı güç tarafından egemenlik altında olduğu takdirde Türkiye'nin çevrelenmiş olacağına ve bunun da kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir (Akarçay ve Ak, 2018:145-146, Dood, 2010:16; Gürçan, 2006:66-67, Kaya, 2017: 11; Orhun, 2020:3). Mustafa Kemal Atatürk ve Fatin Rüştü Zorlu'nun Kıbrıs adası için sarf ettiği bu sözlerden Türkiye'nin adayı kendisine yönelik bir atlama tahtası olarak gördüğü ve bundan dolayı da bu durumun bir endişe yarattığı söylenebilir. Çünkü Karadeniz'in Ege denizine yalnızca boğazlar yoluyla bağlanmasından dolayı ve Ege Denizi'nde Türkiye'nin Yunanistan ile yaşadığı sorunlar²⁴ sebebiyle Türkiye'nin dünyaya açılan kapısı Akdeniz'dir. Bu noktada Kıbrıs adası Türkiye'nin dünyaya açılma ve güvenliğini tesis etmesi noktasında stratejik bir değere sahip olduğunu söylenebilir.

Türkiye için adanın ikinci önemli değeri ise hem güney limanlarının güvenliğini sağlama hem de Akdeniz'den geçen enerji nakil hatları üzerinde bir denetim imkânı vermesi açısından değerli olduğu söylenebilir. Bu noktada Türkiye için ada ileri bir karakol görevi yürütebilecek bir konumdadır. Kıbrıs adası Kafkasya bölgesi, Kerkük-Musul petrolünü ve Hazar havzasından İskenderun körfezine ulaşan enerji nakil hatlarını kontrol edilmesini sağlamaktadır (Keser ve Ak, 2018:8). Bunun yanı sıra Türk boğazlarını, Süveyş Kanalı'nı ve

²⁴ Türkiye ve Yunanistan'ın Ege Denizi'nde yaşadığı sorunlar hakkında bkz: Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (Y.T.Y). *Başlıca Ege Denizi Sorunları*, <https://www.mfa.gov.tr/baslica-ege-denizi-sorunlari.tr.mfa>. (Erişim Tarihi:08.11.2022).

Akdeniz’de bulunan ticaret yollarını denetleyebilecek bir konumdadır (Öztürk, 2006). Türkiye’nin ithalat ve ihracatında önemli rol oynayan ve NATO’nun Ortadoğu’ya yönelik gerçekleştirilecek operasyonlarda kullanılmak üzere silah, malzeme ve personel teminini sağlaması noktasında ‘hub port (toplanma alanı)’ olarak kullandığı İskenderun ve Mersin limanlarının denetiminde Kıbrıs adası stratejik bir boyuta sahiptir (Akarçay ve Ak,2018:147). Tüm bunların yanı sıra Kıbrıs adasında Türkiye’nin söz sahibi ya da etki sahibi olmadığı bir yönetim altına girmesi durumunda Ege denizinde Yunanistan ile yaşadığı karasuları, kıta sahanlığı ve hava sahası sorunların aynısını güneyinde de karşılaşılabilecektir (Keser ve Ak, 2018:8).

Kıbrıs adası jeostratejik konumundan dolayı tarih boyunca uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiştir (Özkul, 2014:523). Günümüze kadar sorunların yaşandığı bir bölge olmuştur. Kıbrıs meselesinin çözüme kavuşmamasının nedenlerinin başında Türkiye, Yunanistan, İngiltere, ABD ve Avrupa Birliği (AB) ülkeleri gibi birden fazla tarafın bulunması gelmektedir (Vatansever, 2010:1487). Yukarıda verilen bilgiler ışığında Kıbrıs adası devletler için özellikle Türkiye açısından stratejik bir değeri bulunmaktadır. Türkiye Kıbrıs adasını öncelikli olarak stratejik ve güvenlik merkezli bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında Kıbrıs adası Türkiye’nin etki sahası içerisinde olduğu taktirde önemli avantajlar sağlarken, rakip devletlerin elinde bulunması durumunda ise güvenlik ve savunma alanlarında hayati dezavantajlar sağlayabilme imkânı bulunmaktadır²⁵ (Yılmaz, 2009:3). Dolayısıyla tarihin hemen hemen her döneminde devletler için önem arz eden Kıbrıs adasının tarihinden bahsedilmesi gerekmektedir.

3.1.3 Kıbrıs Adasının Kısa Tarihi

Tarihi geçmişi M.Ö 3000 yılına kadar uzanan Kıbrıs adasının Osmanlı İmparatorluğu’nun fethine kadar birçok kez el değiştirmiştir (Savrun, 2017:2). Bu sebeple adanın geleceği kendisi dışındaki devletler tarafından saptanmasına yol açmıştır (Vatansever, 2010:1488). Dolayısıyla adada birçok kültürden izler bulmak mümkündür (Şahin, 2011:5). Hatta Antropolog L.H. Dudley Buxton Kıbrıs adası için (1920:185) “*Kıbrıs tarihini Doğu ve Batı uygarlıklarının art arda egemen olduğu dönemlerden oluştuğunu*” belirtmiştir.

²⁵ Kıbrıs adasının Türkiye için taşıdığı stratejik değer açısından daha fazla bilgi için bkz: Ünsal Başak, *Kıbrıs’ın Doğu Akdeniz’de Türkiye Açısından Stratejik Önemi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2006.

Osmanlı'nın adayı 1571 yılındaki fethine kadar ada sırasıyla; Mısırlılar, Akalar, Dorlar, bazı kolonilerden oluşan Yunanlılar, Fenikeliler, Asurlular, Persler, Büyük İskender, Romalılar, Bizanslılar, Müslüman Araplar, İngilizler, Cenevizliler, Memlükler ve Venedikler tarafından egemenlik altına alınmıştır (Vatansever, 2010:1489; Toluner, 1977:9). M.Ö 1450 senesinde Eski Mısırlılar tarafından ele geçirilen Kıbrıs adası, M.Ö 1320 yılında Asurluların hakimiyeti altına girmiştir (Seçmen, 2017:14). M.Ö 333 yılına gelindiğinde ise adayı Büyük İskender ele geçirmiştir (Şahin, 2011:8). M.Ö 59 yılında ise Kıbrıs'ı Roma İmparatorluğu hakimiyeti altına almış girmiş ve Kilikya eyaletine bağlı kılınmıştır (Yargı, 2019:10). Bu dönemin temel özelliklerinden birisi adaya Hristiyanlığın ilk gelişi Roma döneminde olmasıdır. Hristiyanlık öncesinde Kıbrıslılar arasında pagan inancı bulunmaktaydı ve tek tanrılı bir inanca sahip topluluk sadece Yahudilere aitti (Şahin, 2011:11). Bu dönemde Kıbrıs'ta yönetici konumunda bulunan Sergius Paulus Hristiyanlığı seçmiş ve Kıbrıs ilk kez bir Hristiyan yönetici tarafından idare edilmeye başlamıştır. Şüphesiz ki yaşanan bu durum Kıbrıs adasında birçok insanın Hristiyanlığı benimsemesine yol açmıştır (Burkiewicz, 2017:21). Dolayısıyla söz konusu olayın ardından daha sonraki dönemlerde adanın toplumsal, maddi-manevi ve dini yaşantısında önemli değişimlere yol açmıştır²⁶ (Şahin, 2011:12).

Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395 yılında ikiye bölünmesinin ardından Kıbrıs, Bizans İmparatorluğu çatısı altında kalmıştır. Bu dönemde yaşanan gelişmeler Kıbrıs halkının toplumsal dönüşümünde önemli kırılmalara yol açmıştır. (Şahin, 2011:15). Doğu Roma yani Bizans yönetimi resmi dil olarak Yunancayı benimsemiş ve din olarak Ortodoks Hristiyanlığı seçmiştir. Bu gelişmeler doğal olarak Kıbrıs'a yansımış ve halk benimsenen ilkeleri kabul ederek kendisini zaman içerisinde Yunanlı olarak görmesine yol açmıştır (Keser ve Ak, 2018:100). Öyle ki kiliseden bürokrasiye kadar bütün kurumlarda Yunanca yaygınlaşmaya başlamış ve sonuç olarak halk Yunancayı öğrenme ve benimsemesine yol açmıştır (Şahin, 2011:18). Hatta bir iş sözleşmesi yapmak ya da mesleğe kabul edilmek için Yunanca şart hale getirilmiştir (Mango, 2005:34). Kıbrıs adasında birçok krallığın bulunmasından dolayı tek bir dil yapısına sahip olmamış ve Bizans devletinin yönetimiyle birlikte söz konusu dil boşluğu Yunanca ile doldurulmuştur. Ayrıca Hristiyanlığın benimsenmesiyle Kıbrıs halkının gelenek ve görenekleri söz konusu unsurlar tarafından şekillenmeye başlamıştır (Şahin, 2011:23). Söz

²⁶ Ayrıca bu dönem içerisinde M.S 46 yılında Kıbrıs adasında Apostolik Kilise kurulmuş ve Hristiyanlık bireysellikten çıkıp kurumsallığa dönüşmüş ve bir ruhban sınıfı oluşmaya başlamıştır. Bkz: Vasileios P. Karakasis, "The Impact of "Policy Paradigms" On Energy Security Issues In Protracted Conflict Environments: The Case of Cyprus", *Socio Economic Challenges*, Cilt 1, Sayı 2, (2017), s. 8.

konusu gelişmelerin etkileri günümüze kadar devam etmiş ve 1963-1974 yıllarında yaşanan çatışmaların temelini oluşturmuştur (Şahin, 2011: 15).

Daha sonraki dönemlerde bazı Müslüman Araplar adayı hakimiyet altına almaya çalışmışlardır fakat adayı tümüyle ele geçirememişlerdir (Vatansever, 2010:1489). Osmanlı İmparatorluğu'nun fethine kadar Kıbrıs adasında İngilizler, Cenevizliler ve Venedikliler hâkim olmuşlardır (Seçmen, 2017:15). 1571 yılında Kıbrıs adası bütünüyle II. Selim döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir (Johnson, 2000:113; Kliot ve Mansfield, 1997:496; Kuş, 2019:382). Böylelikle Kıbrıs adası 1878 yılında Birleşik Krallığa kiralana kadar Osmanlı hakimiyeti altında kalmıştır (Akarçay ve Ak, 2018:144; Derman ve Kurban, 2016:456; Çelik, 2020:8; Ioannides, 2012:41; Kliot ve Mansfield, 1997:496). 1878 yılı Kıbrıs uyuşmazlığının başlangıç yılı olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu tarihten itibaren Kıbrıslı Rumlar Enosis taleplerini iletmeye başlamışlardır. Dolayısıyla Kıbrıslı Rumların diplomatik girişimlerine dayanan Enosis talepleri ve hareketlerini göstermek Kıbrıs uyuşmazlığının altında yatan nedenlerin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

3.1.4 İngiltere Yönetimi Altında Kıbrıs Adası

93 Harbi²⁷ olarak bilinen 1877-1878 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında yaşanan savaşın ardından Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır (Keser, 2006:118). Söz konusu antlaşmanın ağır hükümler içermesi²⁸ ve İngiltere'nin çıkarlarına ters düşmesi sonrası başta İngiltere olmak üzere diğer bazı Avrupalı devletleri Çarlık Rusya'yı Berlin'de antlaşmanın maddelerini yeniden tartışmak ve düzeltmek için zorlamıştır (Yargı, 2019:66). Berlin Kongresi'ne giden süreçte İngiltere, kendi çıkarlarını koruyabilmek maksadıyla Çarlık Rusya ile anlaşmaya çalışırken, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ise kongrede yalnız kalmamak ve destek bulmak için İngiltere'ye başvurmuş ve İngiltere Osmanlı'nın bu çaresiz durumundan faydalanmak istemiştir (Avcı, 2014:11). Bunun üzerine İngiltere Kıbrıs adasının

²⁷ 93 Harbi olarak nitelendirilmesinin sebebi savaşın yaşandığı yılların Rumi takvimde 1293 yılına denk gelmesidir. Bkz: Uğur Şakar, "Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi: 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı) Üzerine Bazı Çalışmalar", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, (2018), s. 2.

²⁸ Ayastefanos Antlaşması, Çarlık Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan ve 29 maddeden oluşan bir antlaşmadır. Söz konusu antlaşmaya göre bağımsız bir Bulgaristan, Romanya, Sırbistan ve Karadağ oluşturulacak, Bosna-Hersek'te bazı ıslahatlar gerçekleştirilecek ve bundan sonra da Avusturya ve Çarlık Rusya'ya karşı mesul olacak, Teselya, Girit ve Arnavutluk'ta ıslahatlar gerçekleştirilecek, Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan Ermeniler için ıslahat çalışmaları yapılacak ve Çarlık Rusya'ya savaş tazminatı ödenecektir. Bkz: Kadir Yargı, *93 Harbi'nden Lozan'a Kıbrıs'ta İngiliz İşgali*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2019, s.57.

kendisine kiralanmasının yanı sıra bazı isteklerde²⁹ bulunmuştur. Söz konusu isteklerin Osmanlı tarafından kabul edilmediği takdirde İngiltere kongrede destek sunmayacağını açıkça bildirmiştir Tüm bu gelişmelerin ardından Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere arasında 4 Haziran 1878 tarihinde iki maddeden oluşan bir antlaşma imzalanmıştır (Yargı, 2019:67). Böylelikle Kıbrıs adası yıllık 92.986 sterlin karşılığında İngiltere'ye kiralanmasıyla birlikte ada üzerindeki 307 yıllık Osmanlı hakimiyeti sona ermiştir. ³⁰ (Keser, 2006:118; Novo, 2010:24; Yiangou, 2009:944).

Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere karşısında savaşa girmesiyle İngiltere adayı tek taraflı olarak ilhak ettiğini ilan etmiştir (Novo, 2010:24; Vatansever, 2010:1495). Kıbrıs adası için söz konusu mevcut durum Lozan Antlaşmasıyla kabul edilmiş ve ada İngiltere egemenliğine bırakılmıştır (Kocakılıç, 2021:59; Savvides, 2007:38). 10 Mart 1925 tarihine gelindiğinde İngiltere kralının emriyle beraber Kıbrıs adası bir Taç Koloni (Crown Colony) haline getirildiği ilan edilmiştir (Güzel, 2019:133; Novo, 2010:25; Öztoprak, 1998:207). Kıbrıs adasındaki 1878 yılında başlayan İngiltere yönetimi³¹ 1960 yılına kadar devam etmiştir (Moulakis, 2011:195; Pollis, 1996:75; Satan, 2004:57).

İngiltere'nin ada yönetimini ele geçirdiği 1878 yılı Kıbrıs uyuşmazlığın başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Gürtunca, 2020:350). Aslında Kıbrıs uyuşmazlığın temelinde, Kıbrıslı Rumların adayı tümüyle Yunanistan ile birleştirme çabaları yani Enosis (Ioannides, 2012:46) ve söz konusu girişime karşı olarak Kıbrıslı Türklerin kendi varoluş mücadeleleri için ortaya koydukları çabada yatmaktadır (Eroğlu, 2002:738; Jackson, 2021:527). Enosis yönündeki Kıbrıslı Rumların girişimleri ve Kıbrıslı Türklerin karşı kampanyaları 20. yüzyılın Kıbrıs uyuşmazlığında önemli bir rol oynamıştır (Urea, 2019:89). Kısacası uyuşmazlığın temel noktası adanın büyük bir bölümünü oluşturan Rum ve Türk kesimleri, kendilerini 'Türk' ve 'Yunan' kimliği içine yerleştirmeleri ve meseleyi Türkiye ve Yunanistan'ı dahil etmek isteklerinde yatmaktadır. Ayrıca adanın sahip olduğu stratejik konumu ve diğer

²⁹ Söz konusu diğer istek; Anadolu'da yaşayan Hristiyan halk için ıslahatlar yapılmasıdır. Bkz: Necla Günay, "Kıbrıs'ın İngiliz İdaresine Bırakılması ve Bunun Anadolu'da Çıkan Ermeni Olaylarına Etkisi", *Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 1, (2017), s. 117.

³⁰ Adanın İngiltere'ye kiralanmasıyla birlikte Kıbrıs adasında yaşayan Türk ve Rum toplumları kendilerini daha büyük bir Yunan ve Türk ulusları ile özdeşleştirmesine yol açmıştır. Daha sonra bu durum Kıbrıs halkının ulusal kimliğinin oluşmasına engel teşkil etmeye başlamıştır. Bkz: Muzaffer Ercan Yılmaz, "Analyzing and Resolving The Cyprus Conflict", *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 39, (2010), s. 79.

³¹ İngiltere'nin Kıbrıs adasında uyguladığı yönetim şekli ve idari yapı için bkz: Meltem Onurkan Samani, *Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi (1882-1931)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

devletlerin bölgede hakimiyet kurma istekleri Kıbrıs meselesini uluslararası bir boyuta taşımaktadır (Tamçelik, 2008:294; Akman, 2012:65).

Enosis düşüncesi ve Kıbrıs ihtilafının kökenleri 'Büyük Fikir' manasına gelen Megali İdea düşüncesi ve bu düşünce kapsamında ilk kez 1791 tarihinde Rigas Ferreros tarafından ortaya atılan bir haritaya dayanmaktadır (Yellice, 2012:114). Megali İdea düşüncesi temel olarak Bizans İmparatorluğu sınırlarını içeren ve başkenti İstanbul olan Büyük Yunanistan'ı yaratmaktır (Satırovic, 2018). Nitekim Oğuz Kalelioğlu'nun (2008:108-109) belirttiği üzere Megali İdea düşüncesinden hareketle Yunanistan'ın hedefleri şunlardır;

- Yunan milletinin özgürlüğe kavuşturulması,
- Selanik ve Batı Trakya bölgelerinin Yunanistan'a katılması,
- Ege'de bulunan adaların Yunanistan'a katılması,
- On İki Ada'nın Yunanistan'a katılması,
- Anadolu'nun batı kesiminin Yunanistan'a katılması,
- Pontus Rum Hükümeti'nin oluşturulması,
- İmroz ve Bozcaada'nın Yunanistan'a katılması,
- Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması,
- En nihayetinde İstanbul'un alınmasıyla birlikte Bizans İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılmasıdır.

Megali İdea düşüncesi Yunanistan'ın kurulmasının ardından ulusun ideolojisi haline gelmiştir (Peckham, 2000:84). Eski Yunanistan başkanı Ioannis Kolettis parlamento konuşmasında yaptığı açıklamalar Megali İdea düşüncesini açıkça ortaya koymaktadır (Çetin, 2010:150; Erdem, 2009:26; Kalelioğlu, 2008:108 Yalçın, 2017:34);

Yunanistan Krallığı, Yunanistan değildir. Yunanistan'ın sadece bir parçası, en küçük, en yoksul bir parçasıdır. Yunanlılar, sadece krallık içinde oturanlar değildir, aynı zamanda Yanya'da ya da Selanik'te, Serez'de ya da Edirne'de, İstanbul'da ya da Trabzon'da, Girit ya da Sisam Adası'nda, Yunan tarihine ya da Yunan ırkına bağlı başka yerlerde oturanlar da Yunanlıdır. Helenizm'in iki büyük merkezi vardır: Krallığın başkenti Atina'dır. İstanbul (Konstantinopolis) ise büyük başkent, tüm Yunanlıların düşü ve hayallerinin kentidir.

İngiltere'nin 1878 yılında Kıbrıs adasını Osmanlı İmparatorluğu'ndan kiralaması ve 1960 yılında sömürgeci kurtulması hem Kıbrıslı Rumlar hem de Yunanlıların Megali İdea

düşüncesini gerçekleştirebileceklerine inanmalarına yol açmıştır (Demetriou, 2019:404; Regano, 2018:12). 1878 yılında İngiltere'nin Kıbrıs adasının yönetimini ele almasıyla birlikte Kıbrıslı Rumlar her fırsatta Enosis taleplerini dile getirmişlerdir (Dood, 2010:3; Şener, 2013:105; Yiangou, 2009:944). Buna göre adanın İngiliz egemenliği altına girdiği ilk dönemlerde Kitium Piskoposu Kyprianos ve Başpiskopos Sofronios Kıbrıslı Rumların ekonomik ve sosyal koşullarının iyileştirilmesi taleplerinin yanı sıra Yunanistan ile birleşme isteklerini İngilizlere iletmışlerdir (Yiangou, 2020:138). Söz konusu isteklerin yanı sıra Rum Ortodoks kilisesi ve Yunanistan'dan gönderilen öğretmenler gençlere ve öğrencilere Enosis ve Megali İdea fikirlerini erken yaşlarda aşılama çalışarak Kıbrıs adasının Yunanistan ile birleşmesi için zemin hazırlamaya çalışmışlardır (Bolat, 2020:141). Nitekim Kıbrıs'ta valilik görevini yerine getiren Sir Ronald Storrs'un anılarında dile getirdiği ifadeler bu durumu açıkça göstermektedir (Debeş, 1993:29-30'dan aktaran Göktürk, 2008:339; Öztoprak, 1998:212; Savrun, 2018a:28);

Okullarda açık bir İngiliz düşmanlığı değil, fakat etkin bir Helenleştirme faaliyeti mevcuttu. Tüm Rum okullarında Analitik Program denen Yunanistan'da hazırlanan ve Kıbrıs Eğitim Komisyonunun onayladığı bir sistem kullanılıyordu. Atina'daki seçim encümeninin onayladığı kitaplar hariç hiçbir yabancı kitap kullanımına izin verilmezdi. Her kazadaki Cimnasiumlar ve Öğretmen Koleji, Yunan Eğitim Bakanlığı tarafından tanınır ve onların kural ve talimatları altında faaliyet gösterirler. Sınıfları İngiliz değil, Yunan Kralı Konstantin ve Kraliçe Sofhie'nin ve Venizelos'un resimleri süsler, her tarafta Yunanistan'ın büyük detaylı ve modern haritaları göze çarpardı.

Yine ilerleyen dönemlerde³² Kıbrıslı Rumlar, 1914 yılında adanın İngiltere tarafından ilhak edilmesini “Enosis’e³³ giden yoldaki son engelin ortadan kalktığı” şeklinde yorumlamışlar³⁴ ve bu doğrultuda bu tarihten itibaren Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması için

³² 1907 yılında İngiltere'nin Sömürgeler Bakanlığı'nda müsteşarlık görevini yürüten Winston Churchill adayı ziyaret ettiği esnasında Kıbrıslı Rumlar Enosis taleplerini içeren bir bildiri yayınlamışlardır. Churchill'in verdiği yanıt ise dikkat çekicidir; “Fakat bu cemaatin (adanın) Yunanistan'ın bir parçası olduğu neye dayanır? Ada ile Yunanistan arasında ne tarihi ne de coğrafi bir bağ vardır. Adanın tarihi devirlerde Mısır, İran, Asur, Roma, Venedik, Ceneviz ve Osmanlı Devletleri'ne bağlı olduğunu görüyoruz. Hiçbir zaman Yunanistan'a bağlı olduğunu tarih kaydetmiyor. Kıbrıs en geniş bir hayal ile bile coğrafi bakımdan Yunanistan'ın bir parçasını teşkil edemez. Kıbrıs'ta şimdi yaşayan insanlar Yunanlı değildir. Bunlar buraya göç eden Mısırlılar ile Yunanlıların karışmasından meydana gelen melez bir tiptir. Yalnız Yunan dili bunların Yunan geleneklerine bağlı kalmalarını sağlamıştır.” Bkz: Mustafa Şengil, (2021). “İngiliz İdaresi Döneminde Kıbrıs'ta İki Kilise Krizi”, ATEBE Dergisi, Cilt 6, (2021), s. 42-43.

³³ Enosis, Kıbrıslı Rumların Kıbrıs adasını Yunanistan'a ilhakını amaçlayan veya birleşme isteği taşıyan hareketin slogan haline gelmiş ismidir. Bkz: Kyriacos C. Markides, “Social Change and The Rise and Decline of Social Movements: The Case of Cyprus”, American Ethnologist, Cilt 1, Sayı 2, (1974), s. 309.

³⁴ Bu gelişmenin ardından dönemin Yunanistan Başbakanı olan Eleftherios Venizelos yaptığı açıklama bu durumu açıkça göstermektedir; “Kıbrıs'ın ilhakı, bu büyük Yunan Adası'nı ulusal restorasyona yönelik son

çalışmalarını artırmışlardır (Göktürk, 2008:337). Bu kapsamda 1914 yılı İyon adalarının Yunanistan'a verilmesinin 50.yıl dönümü olması sebebiyle bu örneğin Kıbrıs için tekrarlanmasını isteyen dönemin Kıbrıs Başpiskoposu İngiliz Yüksek Komiserliği'ne yazılı bir beyanat sunmuştur. Ayrıca köylerde Enosis için dilekçeler toplamıştır. Fakat savaş döneminde olan İngiltere bu talebi geri çevirmiştir (Yiangou, 2020:140).

Birinci Dünya Savaşı esnasında İngiltere'nin yanında yani İtilaf devletleri safında savaşa katılması şartıyla Kıbrıs adasını Yunanistan'a teklif etmiştir. Bu teklif o dönemde geri çevrilmiştir fakat söz konusu öneri Kıbrıslı Rumların Enosis isteklerini İngiltere'ye kabul ettirebileceklerine inanmalarına yol açmıştır³⁵(Bolat, 2020:140; Kalaitzaki, 2004:53; Novo, 2010:25;). Çünkü bu döneme kadar İngiltere ilhak taleplerini, Osmanlı İmparatorluğu'nun adada egemenliğini devam ettirdiğini belirterek reddetmiştir (Göktürk, 2008:337). Dolayısıyla Kıbrıs adasında yaşayan Rumlar, 1930 yılına kadar Enosis isteklerini ya adaya gelen İngiliz yetkililerine ya da Kıbrıs adasında görevli olarak bulunan İngiliz valisine yazılı olarak sunmuşlardır. (Göktürk, 2008:337-338).

Birinci Dünya Savaşı esnasında İngilizlerin Yunanistan'a itilaf devletlerinin safında savaşa katılması karşılığında Kıbrıs adasını teklif etmesi (Akman, 2012:67), Kıbrıslı Rumların Enosis siyaseti ve psikolojisi üzerinde önemli ve uzun bir etkiye sahip olmuştur. Çünkü söz konusu teklif ile Ortodoks kilisesi daha fazla çaba gösterilmesiyle Enosis'in uygulanabilir bir sonuç olduğu çıkarımını yapmıştır (Yiangou, 2020:145). 1922 yılına gelindiğinde adanın başpiskoposu olan Kyrillos, İngiltere Sömürge Bakanlığı'na bir muhtıra göndererek Kıbrıs adasının özerk bir yönetime kavuşturulması gerektiğini, yasama ve yürütme konseylerinde nüfusa dayalı bir mekanizmasının oluşturulmasını istemiştir. Fakat nüfusa dayalı bir idari sistemin oluşturulması durumunda Rumların sayıca fazla olmaları sebebiyle idari yetkiler Rumların elinde olacaktır (Öztoprak, 1998:208). 1923 yılında İngiltere Sömürge Bakanlığı Kıbrıs halkının geniş ölçekte siyasal nitelikteki özgürlüklerden

aşama olarak nitelendirilmelidir. Hükümetin elindeki özel bilgilere göre, yakın gelecekte ana Yunanistan ile Kıbrıs'ın birliğinin gerçekleşebileceği düşünülebilir." Bkz: Anastasia Yiangou, "The Orthodox Church of Cyprus, Enosis Politics and The British Authorities During The First World War", *Byzantine and Modern Greek Studies*, Cilt 44, Sayı 1, (2020), s. 141.

³⁵ Bu teklif Kıbrıslı Rumlara Enosis istekleri için her ne kadar ilham verici bir unsur olsa da söz konusu teklif, savaş esnasında politik gereklilikten kaynaklanan bir unsur olduğu söylenebilir. Çünkü Yunanistan'ın daha sonra savaşa katılmıştır, fakat Kıbrıs Yunanistan'a verilmemiştir.

faaydalanabilecek siyasi bir olgunluğa sahip olmadıkları şeklinde bir geri yanıt vermiřtir³⁶ (Hill, 1952:426).

1930 Mayıs ayına gelindiğinde Kıbrıslı Rumlar, Yunanistan'ın bağımsızlığının 100.yıl d6n6m6n6 kutladıkları sıralarda temelinde Yunanistan ile birleşme fikri barındıran beş y6ze yakın imzalı dilek6eyi³⁷ İngiltere Kralı'nın doğum g6n6nde Kıbrıs valisine iletmişlerdir (Hill, 1952:544). D6nemin kolonilerden sorumlu devlet bakanı Lord Passfield bu dilek6elere adanın Yunanistan'a devredilmesinin s6z konusu olamayacağı şeklinde bir yanıt vermiştir (6ztoprak, 1998:210). Bu durum Kıbrıslı Rumların Enosis hedeflerine ger6ekleştirmenin diplomatik girişimlerle ile ulaşılamayacağına, artık İngiltere'nin Yunanistan'a ile birleşme konusunda desteğinin aranmasının nafile olduğuna ve bundan sonra s6z konusu ama6 i6in eylemselliğe ge6iş yapılması gerektiğine y6nelik fikirlerin kıvılcımları bu d6nemlerde oluşmaya başlamıştır. 66nk6u İngiliz y6netimine iletilen her Enosis isteği bir şekilde reddedilmiştir (G6neş vd., 2018:119-120).

1929 yılında D6nya Ekonomik Buhranı ve sonrasında yaşanan iktisadi 66k6nt6ler doğal olarak Kıbrıs adasını da etkilemiştir. 1931 yılında h6k6met b6t6e a6ığını kapatmak i6in g6mr6k vergilerini artırma girişiminde bulunmuştur, fakat Kıbrıslıların konseydeki temsilcileri s6z konusu artırıma reddetmişlerdir (6ztoprak, 1998:213-214). S6z konusu Yasa Tasarısı'nın reddedilmesi 6zerine Kıbrıs adası valisinin 6nerileri doğrultusunda 11 Ağustos 1931 tarihinde 'Order In Council' (Kraliyet Konsey Kararı) g6ndeme gelmiş ve bu karar valiye ek vergi toplama yetkisi tanıımıştır. Kıbrıs'taki Yasama Meclisi tarafından geri 6evrilen bir yasa tasarısının, İngiltere merkezli bir Kraliyet Konsey Kararı ile Kıbrıslılara dışarıdan dayatılması İngiltere y6netimine karşı direniş g6c6n6 artırımiş ve adada İngiliz y6netimi karşıtlığını y6kselmesine yol a6mıştır (G6kt6rk, 2008:341-342; G6neş, vd., 120).

³⁶ 1878 yılından 1931 yılına kadar Kıbrıslı Rumlar tarafından talep edilen Enosis istekleri i6in bkz: G6rhan Yellice, 1878'den "1931'e Kıbrıs'ta Enosis Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı", *6ağdaş T6rk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 12, Sayı 24, (2012), s. 13-26.

³⁷ George Hill bu dilek6eler ile ilgili ayrıca ilgin6 bilgilere yer vermiştir. "Kilisenin t6m ağırlığı ile desteklediği bu karar imza i6in 496 k6y, kasaba ve şehrin y6netim komisyonlarına g6nderildi. Bunlardan 378'inde t6m komisyon 6yeleri imzaladı. 66'ında t6m komisyon 6yeleri reddetti. 52'inde genellikle muhtarlar olmak 6zere bir kısım 6yeler imzalamadılar. İmzalayanların bir6oğu bunu baskı altında yaptılar. 102 k6ye ise nedense imza i6in g6nderilmedi. İki 6nemli k6y6n muhtarı "Biz birliği onaylamıyoruz biz Yunanistan'ı istemiyoruz, biz İngiltere'nin bizi y6netmesini istiyoruz. Kim Yunanistan'ı istiyorsa bizi burada bırakıp, kendileri oraya gitsinler." Bkz: George Hill, *A History Of Cyprus: The British Colony, 1571-1948*, New York: Cambridge University Press, 1952, s. 544.

11 Eylül 1931 tarihinde Kitium piskoposu Nikodemus Milonas Limasol'da Kıbrıs halkına, İngilizlere vergi ödememe ve artık İngilizleri adadan çıkarılması gerektiğine yönelik açıklamaları yaklaşan isyanın ilk kıvılcımlarını göstermiştir (Öztoprak, 1998:214). Milonas'ın da aralarında bulunduğu Yasama Meclisi üyeleri, kurtuluş yolunun özgürlük olduğunu ve bunun da gerçekleşebilmesinin yalnızca Yunanistan ile birleşmeden geçtiğine, Kıbrıs halkının ada dışından yöneticilerin yasalarına uymak zorunda olmadıkları ve kendi aidiyetlerini koruyabilmek için İngilizlerin adadan çıkartılması gerektiği yönünde açıklamalar içeren bir manifesto yayınlamışlardır (Hill, 1952:546). Milonas'ın Larnaka'da İngilizlerin koyduğu yasalara karşı çıkılması gerektiği ve tüm Kıbrıslı Rumların Yunanistan ile birleşmek için çaba göstermesi gerektiği şeklinde yaptığı açıklamalar isyan ateşini başlatmıştır (Göktürk, 2008:343). 21 Ekim 1931³⁸ tarihinde başlayan isyan, Valilik Binası'nın ateşe verilmesiyle doruk noktasına ulaşmış ve hızlıca tüm adayı yayılmıştır (Geçikli, 2019:159). Söz konusu isyan Mısır'dan getirtilen takviyeler ile kontrol altına alınmış ve Nikodemus Milonas piskoposunun yanı sıra birçok kişi tutuklanmış ya da sürgüne gönderilmiştir. Kıbrıslı Rumların İngiltere'ye yönelik olarak gerçekleştirdiği isyanda 7 kişi hayatını kaybetmiş ve 67 kişi de yaralanmıştır (Novo, 2010:25; Oktay, 2015:55). İngiliz yönetimi gerçekleştirilen isyan karşısında bazı zorlayıcı tedbirler³⁹ almıştır. Söz konusu tedbirler yıllarca devam ettirilmiş ve Enosis hareketini dizginlemeyi başarmıştır (Alimi vd., 2015:99).

Kıbrıs adasında yaşanan isyan ekonomik temelli görünse de 11 Şubat 1932 tarihinde Sir Ronald Storrs'un yaptığı açıklama ile aslında isyanın özünde Enosis isteğinin yer aldığı görülmektedir. Söz konusu konuşmasında Storrs, Rum okullarında İngiliz yönetimine karşı bir bağlılık duymayan bir genç yetiştirildiğine, özellikle sportif amaçla oluşturulan kulüplerin Enosis davası içerisinde olduklarına ve adadaki Yunan elçiliğinin isyan sırasında Rumları kısıktırıcı bir tutum içerisinde olduklarını vurgulamıştır. (Göktürk, 2008:340-341). Aslında

³⁸ Bu tarihte Enosis taraftarı bir grup olan Milli Radikal Birliği Lefkoşa'da yer alan Rum tüccarlar birliği lokalinde yapılan toplantılar sonucunda yaklaşık 5000 kişilik bir isyan grubu oluşturmuştur. Söz konusu grup Yunan milli marşları eşliğinde Enosis sloganları atmışlar ve bu şekilde isyanı başlatmışlardır. Bkz: Mahmut Bolat, Basın Penceresinde 1931 Kıbrıs İsyanı, F. Ç. Orhun (Editör), *(Osmanlıdan Günümüze) Kıbrıs Dün, Bugün, Yarın* (Birinci Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi, 2020, s.144.

³⁹ İsyanın bastırılması sonrasında İngiliz yönetimi birtakım tedbir ve önlemler almıştır. Bu kapsamda Kitium ve Kyrenia piskoposları sürgün edilmiş, belediye seçimleri kaldırılmış ve belediyenin gerçekleştirdiği işler denetim altına alınmış, Kavanin meclisi kapatılmış ve kanun yapma yetkisi valiye tanınmış ve adada Yunan bayrağının dalgalanması yasak hale getirilmiştir. Bkz: Recep Murat Geçikli, İngiltere'nin Kıbrıs Politikası, O. Çoban, A. Erbaşı, E. Karakoç ve F. Karasioğlu (Editörler), *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler Cilt 4* içinde (151-168). (Birinci Baskı). Ankara: Gece Akademi, 2019, s. 159.

ekonomik temelli kriz, Enosis hedeflerine güç katan bir unsur haline gelmiştir (Güneş vd., 2018:120; Carpentier ve Kejanlıoğlu, 2020:122; Christou, 2021:18-19).

Yunanistan Kıbrıslı Rumların Enosis isteklerine ilk dönemlerde bir karşılık vermemiştir (İrkiçatal, 2012a:44). Bu durumun en önemli sebebi ise Yunan hükümetinin bu dönemde İngiltere'den gelecek siyasi ve ekonomik desteğe ihtiyaç duymasındadır (Göktepe, 2015). Hatta 1931 isyanında Yunan Hükümeti'nin Başbakanı olan Eleftherios Venizelos, Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeleri İngiltere'nin bir iç meselesi olduğunu belirtmiştir (İrkiçatal, 2012a:44). Bu dönemde Yunan hükümeti Kıbrıs olaylarında bir ilgisini olmadığını göstermek maksadıyla Kıbrıslı Rumları Enosis için girişimlerde bulunması için çalışmalar yapan ve Yunanistan Başkonsolosu olan Alexis Kyrou'yu merkeze çekmiştir (Kelling, 1990:9).

İkinci Dünya Savaşı'nın ilk döneminde Ortodoks kilisesi, İngiltere'ye destek amaçlı olarak asker gönderilmesine karşı çıkmıştır. Bu durumun nedenleri arasında Birinci Cihan Harbi'nde adanın Yunanistan'a önerilmesi ve daha sonra bu teklifin geri çekilmesi (Karaca, 2016:101), 1931 isyanından sonra İngiltere'nin başlattığı uygulamalar ve piskoposların sürgüne gönderilmesi gibi unsurlar yer almaktadır. Fakat Almanya'nın Yunanistan'ı işgal etmesiyle birlikte kilise tutumu değiştirmeye başlamıştır (Göktürk, 2016:103-104). Bu dönemde Baf piskoposu olan Leontios İngiliz, Yunan ve Türk bayrakları ile donatılmış bulunan bir kıyafet giyerek Rumlar ve Türklerin yaşadıkları ihtilafları geride bırakmaları ve İngilizlerin yanında saf tutarak savaşın kazanılması gerektiği yönünde bir açıklama yapmıştır (Göktürk, 2016:104). Piskoposların teşvikleri ile Kıbrıslı Rumlar İngiltere'nin yanında gönüllü olarak askere yazılmıştır⁴⁰ (Şengil, 2021:50). Kilise İngiltere'ye verdiği desteğin meyvelerini savaşın bitmesinin ardından almıştır. Adaya atanan Vali Lord Winster, isyandan sonra çıkartılan yasakları kaldırmış ve sürgündeki piskoposların geri dönmelerine müsaade etmiştir (Şengil, 2021:50).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte İngiltere'nin Kıbrıs'ta uyguladığı baskıcı politikalar hafifletilmiş ve bu dönemde Kıbrıslı Rumların Enosis talepleri yeniden⁴¹

⁴⁰ Bu dönemde yaklaşık olarak 35.000 Kıbrıslı Rum'un İngiliz ordusunun yanında savaştığı iddia edilmektedir. Bkz: Micheal A. Eleftherios, *Peacemaking In Cyprus 1955-201*. Doctoral Thesis, George Mason University, Fairfax, 2012, s. 68.

⁴¹ 1931 yılında kaldırılan belediye seçimleri uzun bir aradan sonra ilk kez 1949 yılında gerçekleştirilmiştir. Seçim döneminde Rumlar ikiye ayrılmış ve söz konusu ayrışma Kilise'nin önderliğine sağ kesim ile sol görüşe sahip AKEL partisidir. Her iki kesimde Enosis'i savunsada AKEL partisi önce özerk bir yönetim oluşturulması gerektiğine ve bunun akabinde ilhakın gerçekleşebileceğini savunmuştur. Seçimlerin sonuçları ise oyların %60'ı Enosis taraftarı Rum milliyetçiler alırken, geri kalan oyları da AKEL partisi almıştır. Seçim sonrasında AKEL

tartışılmaya başlanmıştır⁴² (Seçmen, 2017:19). Milletlerin kendi kaderlerini tayin etme ilkesine dayanan self determinasyon⁴³ çerçevesinde İngiltere'nin diğer sömürgelerinde olduğu gibi Kıbrıs adasında da Rumlar, İngiltere'ye yönelik özgürlük ve bağımsızlık hareketlerine girişmişlerdir (Eroğlu, 2002:740). Kıbrıslı Rumlar arasında İngiltere'nin temsil ettiği liberal değerleri sayesinde diğer sömürgelerde yapıldığı gibi Kıbrıs'a kendi kaderini tayin etme hakkı tanınacağına yönelik büyük bir umut oluşmuştur (Ioannides, 2012:46). Hindistan'ın bağımsızlığının tartışıldığı 1947 yılında⁴⁴ Kıbrıs adasında da Enosis talepleri yükselmiş ve bu amaç için Londra'ya heyetler gönderilmiştir. Fakat İngiltere adada statükonun değiştirilmeyeceğini anayasal ve iktisadi koşulların iyileştirileceğini iletmiştir (Şahin, 2020:25).

İlerleyen yıllarda AKEL partisi ve sağ kesimin öncülüğünü yapan kilise arasında kimin daha Enosis yanlısı olduğuna yönelik bir mücadele başlamıştır⁴⁵. Bu kapsamda 21 Kasım 1949 tarihinde AKEL partisi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne Kıbrıs adası için self determinasyon ilkesinin uygulanması⁴⁶ için başvurmuştur⁴⁷ (Göktürk, 2016:116-117). Buna karşılık olarak Kıbrıs'ta Enosis taleplerinin savunucusu ve destekçisi konumunda bulunan Ortodoks kilisesi, 15 Ocak 1950 tarihinde kiliselerdeki defterlere Enosis'e 'Evet' ya

partisi de doğrudan Enosis'e yönelmiş ve bu dönemden sonra Enosis girişimleri hız kazanmıştır. Bkz: Rasim Koç, 1950-1955 Yıllarında Kıbrıs Basınına Göre Kıbrıs Olayları (*Halkın Sesi Gazetesi*), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003, s. 14.

⁴² İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra Başpiskoposluk, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na ve Yunanistan Başbakanı'na telgraf yollayarak toplanacak olan Paris Barış Konferansı'nda Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakının tartışılmasını istemiştir. Söz konusu istek için Ateş gazetesinde çıkan bir yazı şu ifadeleri kullanmıştır; "Sözlerinde Kıbrıs halkının ilhaka taraftar olduğunu belirttiler, bu nedenle adada Türk varlığını inkâr ettiler. Soruyoruz, ne hakla Rum vatandaşlar Kıbrıs halkı namına ilhak istiyorlar ve yalnız Rum halkı adına istemiyorlar? Bunu kanuna sığdıramıyoruz. Rumlar yalnız Türkleri değil İngilizleri, Maronitleri ve Ermenileri de inkâr ediyorlar" Bkz: Turgay Bülent Göktürk, Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi ve Enosis Politikaları, Gazimağusa: Atatürk Araştırma Uygulama Merkezi, 2016, s. 109.

⁴³ Detaylı bilgi için bkz: Mustafa Koçak, "Self Determinasyon Hakkı ve Self Determinasyon Hakkı Teorileri", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 38, (2018), ss. 85-148.

⁴⁴ Kıbrıs adasında 1947 yılında Enosis isteklerinin yükselmesinin nedenlerinden bir tanesi 10 Şubat 1947 tarihinde imzalanan Paris Barış Antlaşması ile Meis, Oniki Ada ve Rodos adalarının Yunanistan'a verilmesidir. Dolayısıyla Kıbrıslı Rumlar için bu durum bir motivasyon kaynağı oluşturduğu söylenebilir. Bkz: İsmail Şahin, Düşünmeden Eyleme EOKA, *Yakın Dönem Türk Araştırmaları Dergisi*, Cilt 37, (2020), s. 25.

⁴⁵ Söz konusu mücadelenin sebebi AKEL partisinin sol kesimden oluşması ve Kilise'nin ise sağ kesimi temsil eden taraf olmasıdır. Bu iki taraf halkta bir karşılık bulmak amacıyla Enosis davasını mutlak savunucuları olduklarını iddia etmişlerdir. Bkz: Göktürk, a.g.e. s. 114-117.

⁴⁶ AKEL partisinin Plebisit için başvurusu sonrası Kıbrıslı Türklerin önde gelen isimleri AKEL partisinin Sovyetler Birliği'nden destek aldığını ve böylelikle İngilizlere karşı birlikte bir strateji belirlediklerine yönelik hem İngilizleri hem de Kıbrıslı Türkleri bilgilendirmek amacıyla çeşitli gazetelerde yazılar kaleme almışlardır. Bkz: Naim Pınar, 1950 Enosis Plebisiti Ne Öğretti. (20.02.2017). <https://www.havadiskibris.com/1950-enosis-plebisiti-ne-ogretti/> (Erişim Tarihi: 24.11.2022).

⁴⁷ Kıbrıs Türkleri yaşanan bu durum karşısında yaklaşık 15.000 kişinin katıldığı bir miting düzenleyerek adanın Türkiye'ye yakınlığını vurgulayarak İngiltere'nin bölgeden çekilmesi durumunda Kıbrıs'ın Yunanistan'a iade edilmemesini istemişlerdir. Bkz: Neophytos G. Loizides, "Ethnic Nationalism And Adaptation In Cyprus", *International Studies Perspectives*, Cilt 8, Sayı 2, (2007), s. 175.

da ‘Hayır’ ifadelerini içeren yalnızca iki seçenek sunulmuş ve halka oylamaya katılma çağrısında bulunmuştur⁴⁸ (Ioannides, 2014: 48;İsmail, 2017). Gerçekleştirilen Plebisit⁴⁹ sonucunda %96 oranında ‘Evet’ oyu çıkmış ve Başpiskopos Kıbrıs valisine plebisit sonuçlarını⁵⁰ göndermiştir (Carpentier ve Kejanlıoğlu, 2020:122; Ioannides, 2014:49; Güzel, 2019:135). İngiliz yönetimi ise adanın statükosunda herhangi bir değişim gerçekleştirilmeyeceğine bildirerek, İngiltere’nin plebisit konusundaki tutumunu göstermiştir⁵¹ (Göktürk, 2021:39-40). Ayrıca Plebisit organizasyonun ve oylamanın kilisede yapılması Enosis hedefinde kilisenin siyasi rolünü açıkça göstermektedir (Şahin, 2020:37). Dolayısıyla Kıbrıs adasındaki Ortodoks kilisesinin Enosis yönelik girişimleri Yunan irredantizmin⁵² önde gelen savunucusu olduğunu söylememiz mümkündür (Yiangou, 2020:138).

Plebisitin başladığı tarihten yalnızca bir hafta kadar sonra yani 23 Ocak 1950 tarihinde Plebisit konusu Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin (TBMM) gündemine gelmiştir. Gerçekleştirilen tartışmalar esnasında dönemin Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Necmeddin Sadak Kıbrıs’ta bir sorun bulunmadığını ve İngiltere’nin Kıbrıs’ta herhangi bir statüko değişikliğine gidecek yönde bir işaret olmadığını ifade ederek aslında hükümetin o dönemde Kıbrıs’a yönelik bakış açısını göstermektedir (Pınar, 2017; Ölçekçi, 2014:101). Aynı yılda gerçekleştirilen seçimlerin ardından yönetimi devralan Demokrat Parti hükümeti

⁴⁸ Plebisit öncesinde Kıbrıs adası Başpiskopos yardımcısının başkanlığını yürüttüğü bir kurul İngiltere’ye giderek Enosis taleplerini iletmışlerdir. Bu dönemde Yunanistan’da üniversite öğrencileri kilisenin Enosis talebini desteklemek amacıyla mitingler düzenlemişlerdir. Buna karşılık olarak da Türkiye’deki üniversitedeki öğrenciler Enosis’e karşı çıkan mitingler düzenlemişlerdir. Bu durum Türkiye’deki iktidarın Kıbrıs konusuna her ne kadar sessiz kalsa da kamuoyunda Enosis’e karşı tepkilerin yavaş yavaş yükseldiğini göstermektedir. Bkz: Mustafa Albayrak, “Türkiye’nin Kıbrıs Politikaları (1950-1960)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 46, (2000), s. 249.

⁴⁹ Plebisit için bkz: Kemal Gözler, “Referandum Mu, Plebisit Mi?”, *Türk Anayasa Hukuku Sitesi*, (2017), s. 3.

⁵⁰ Oylama 15 Ocak tarihinde başlamış ve 22 Ocak tarihinde sonlanmıştır. Oylamaya 18 yaşından büyük tüm erkek ve kadınlar katılma imkanına sahip olmuştur. Bu tarihte adada 488.000 Kıbrıslı ikamet etmekteydi. 1946 nüfus sayımına göre adada 361.199 kişi (%80,2) Rumlardan, 80.548 kişi (%17,9) ise Türklerden, geriye kalan %1,9 oran ile Ermeniler ve Marunilerden oluşmaktaydı. Oylamaya 224.747 kişi ile katılan Kıbrıslı Rumların 215.208’i ‘Evet’ şeklinde oy kullanmıştır. Bkz: Derya Sevinç, “Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorununa Yeni Bir Aşama (1954-1960)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 60, (2017), s. 176.

⁵¹ Harry Luke bu dönemde Kilise’nin Kıbrıslı Rumlar üzerinde bir dinsel baskı oluşturduğunu belirtmiştir. Buna göre Kilise Enosis davasına aleyhte bir oylanan kişilerin dinsel törenlere katılımını engelleyeceğine bildirmiştir. Bkz: Turgay Bülent Göktürk, *Tarihsel Süreçte Kıbrıs Konulu Makalelerim*, Gazimağusa: Samur Ofset, 2021, s. 39.

⁵² İrredantizm sözcüğü İtalyanca kökenli olup 1870 yılında İtalyan Birliği’nin gündeme gelmesinin ardından ortaya çıkmıştır. İrredantizm, dil, soy, din ve kültürel gibi unsurlar açısından benzerlik taşıyan insanların yaşadığı toprakları geri alma ya da birleştirme amacını ifade etmektedir. Bkz: Ahmet Tinsel, (04.10.2016). İrredantizm Üzerine, <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/ahmet-insel/irredantizm-uzerine-609526> (Erişim Tarihi: 19.11.2022).

de yetkilileri Kıbrıs meselesinin bulunmadığına yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Yani bu dönemde Türkiye Kıbrıs adasında yaşanan gelişmeleri İngiltere'nin iç işleri şeklinde görmektedir (Cankut, 2006:14). Kıbrıslı Rumların Enosis isteklerini dile getirdiği bu dönemde Kıbrıslı Türkler ise ümitsizlik ve kaygıya kapılmışlar ve bu durum karşısında Türkiye'nin meseleye ilgisini çekmeye çalışmışlardır (Şahin, 2011:228).

Plebisit sonuçlarının ardından bu dönemde bazı Yunanlı politikacılar ve Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıs meselesini uluslararası alana taşımak için girişimler başlatmıştır (Görgüç, 2006:35). Bu dönemde Kıbrıs'ta radyo yayınları, gazeteler, okullar, siyasi partiler ve dernek gibi yerlerde Enosis hedefi hayatın en temel ögesi konumuna gelmiştir⁵³ (Şahin, 2020:29). II. Makarios'un ölümünün ardından 1950 yılında III. Makarios başpiskopos olmuştur (Şengil, 2021:50). Makarios başpiskopos olmasından iki gün sonra Kıbrıs adasının Yunanistan ile birleşmesini sağlayana kadar durmayacağı şeklinde bir açıklama yapmıştır (Xydis, 1966:4). Bu kapsamda III. Makarios plebisit sonuçlarını uluslararası kamuoyuna duyurmak için çalışmalar başlatmıştır. Buradaki amacı daha geniş bir kitleyle İngiltere üzerinde diplomatik bir baskı oluşturmak ve İngiltere'nin taviz vermeye zorlamak olduğu söylenebilir (Alimi vd., 2015:99-102; Ioannides, 2014:48; Savvides, 2007:162). Kıbrıslı Rumların Enosis isteklerini ifade ettikleri bu dönemde Kıbrıslı Türkler karşılık olarak Türkiye ile birleşme gibi ifadeler kullanmaya başlamıştır. Nitekim 9 Eylül 1953 tarihinde adanın Osmanlı tarafından fethedildiği sırada şehit olanları anmak için aralarında Dr. Fazıl Küçük'ün⁵⁴ bulunduğu binden fazla kişi bir araya gelmiştir. Gerçekleştirilen gösteride konuşmacılardan bir tanesi 'Kıbrıs'ın yakında Türk anasıyla birleşeceği' ifadesini kullanmıştır (Kadioğlu ve Bezci, 2020:642).

Gelişmeler bu düzlemde devam ederken Kıbrıs Ortodoks Kilise'nin baskıları ile Yunan hükümeti 20 Ağustos 1954 tarihinde self determinasyon ilkesi çerçevesinde Kıbrıs adasının kendi kaderlerini kendileri belirlemeleri için Birleşmiş Milletlere (BM) başvurmuştur (Ioannides, 2014:49; Gülmez, 2020:744). BM Genel Kurulu'nda

⁵³ Hatta Atina radyosu bu dönemde adadaki Enosis'e yönelik kışkırtıcı yayınlar yapmış ve evlerin duvarlarına bile Enosis yazısı yazılmaya başlamıştır. Bkz: Şahin, a.g.m. s. 29.

⁵⁴ Dr. Fazıl Küçük'ün Kıbrıs meselesindeki rolü ve siyasi hayatı için bkz: Rukiye Maden, *Dr. Fazıl Küçük'ün Siyasi Hayatı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2011.

gerçekleştirilen tartışmalar sonucunda söz konusu teklif oy çokluğu ile reddedilmiştir⁵⁵. Bu tarihten itibaren Ortodoks kilisesi, Enosis isteklerini uluslararası alanda tanıtmaya girişimlerinin yanı sıra tedhiş ve cinayetleri kapsayan bir yapı oluşturmaya çalışarak yeni bir girişime başlamıştır (Göktürk, 2016:128). Böylelikle Kıbrıs meselesi uluslararası alanda tanıtılmaya çalışılırken, Enosis girişimleri de yer altına inmeye başlamıştır (Ker-Kindsay, 2009:15). Böylece 1955 yılına kadar Kıbrıs adasında Enosis hareketlerinde genelde şiddet içermeyen unsurlar kullanılırken, bu yıldan itibaren söz konusu hareket silahlı kampanya ve etnik çatışmalar ile sonuçlanan bir radikalleşme sürecine dönüşmüştür (Alimi, vd., 2015:100). 1 Nisan 1955 tarihine kadar Kıbrıslı Rumların Enosis talepleri diplomatik girişimlere dayanırken, bu tarihten itibaren söz konusu hareket silahlı eylemleri de içerir hale gelmiştir. Dolayısıyla Kıbrıs'ta silahlı eylemlere giden süreci ve bu eylemlerde hangi aktörlerin yer aldığını incelemek Türk Mukavemet Teşkilatı'nın hangi nedenlerden dolayı ve Türkiye'nin Türk Mukavemet Teşkilatı'nı neden desteklediğini anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

3.1.5 1 Nisan 1955 EOKA Saldırılarına Giden Süreç

Kıbrıs adasındaki Enosis Mücadelesi iki döneme ayrılabilir. Buna göre ilk dönemde Enosis hedefleri diplomasi ve barışçıl yöntemlerle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönem 1878 tarihinde İngiltere'nin adayı kiralamasıyla başlamış ve 1955 yılına kadar sürmüştür. İkinci dönem ise 1 Nisan 1955 tarihinde Kıbrıs'ta çatışmaların başladığı dönemdir. İkinci dönem Kıbrıs Barış Harekatı'na kadar sürdüğü söylenebilir. 1955 tarihinden sonra Kıbrıs adasında diplomatik ve barışçıl yöntemlere dayanan Enosis talepleri artık yerini silaha ve şiddet içeren olaylara bırakmıştır (French, 2016:71; Şahin, 2020:24).

Kıbrıs adasında III. Makarios'un başpiskopos olmasıyla birlikte adada yeni bir dönem başlamıştır. Makarios, Enosis'e yönelik girişimleri ve Plebisit sonuçlarını uluslararası arenada tanıtmaya⁵⁶ çalışmalarını başlatmıştır (Balyemez, 2021:254). Bu dönemde Kıbrıslı bir Yunan emekli subayı olan Georgios Grivas ile Makarios Kıbrıs'ta bir silahlı mücadelenin başlatılması hususunda ortak bir fikirde birleşmişlerdir (Aksoy, 2013:140; Güzel, 2019:140).

⁵⁵ Yunan hükümetinin söz konusu girişiminin bazı önemli neticeler ortaya çıkarmıştır. Bunlardan ilki Birleşmiş Milletler nezdinde Türkiye ve İngiltere ortak bir diplomasi yürütmeye çalışmışlardır. Bunun yanı sıra Türk kamuoyunda Kıbrıs hassasiyetinin gittikçe artmasına yol açmıştır. Bkz: İrkiçatal, a.g.m. s. 55.

⁵⁶ Makarios Enosis yönelik temaslarını yalnızca Yunanistan ve İngiltere ile sınırlı tutmamış ve aynı zamanda sömürgecilik karşıtı söylemleri ile Asya ve Afrika devletlerine ulaşmaya çalışmıştır. Ayrıca içeride sağ örgütler üzerinde egemenlik oluştururken, aynı zamanda yeni örgütler kurarak Enosis cephesinin tabanını genişletmeye çalışmıştır. Bkz: Şahin, a.g.m. s. 33.

1951 yılında bir araya gelen Grivas ve Makarios ikilisi mücadelenin nasıl yapılacağı, gençlerin bu mücadelede nasıl bir rol üstleneceği, finansal desteğin nasıl sağlanacağı, silah sevkiyatının nasıl yapılacağı ve örgütün yapısının nasıl olacağı gibi konuları ele almışlardır (Şahin, 2020:37).

Grivas, yapılan toplantıda, Enosis'in İngiltere yönetimine karşı başlatılacak bir isyan ile gerçekleştirilebileceğini ve bunun yer altı faaliyetleri ile yürütülebileceğini ileri sürmüştür.⁵⁷ Bu kapsamda kırsal kesimde gerilla mücadelesi yürütülürken, kasaba ve şehirlerde ise sabotaj eylemleri gerçekleştirilmesi planlanmıştır (Foley, 2012:36). Söz konusu amaç için 2 Temmuz 1952 tarihinde Atina'da gizli bir komitenin oluşturulmuş ve Başpiskopos Makarios'un başkanlığını yürüttüğü bir toplantı daha gerçekleştirilmiştir (Kızılyürek, 2016). Bu toplantıda Yorgos Stratis, Loizides kardeşler, Kıbrıslı bir General Papadopoulos, Albay Alexopoulos ve Atina Üniversitesi'nden iki profesör ve bir de avukat bulunmaktaydı (Foley, 2012:37). 21 Temmuz 1952 tarihinde yapılan başka bir toplantıda Makarios'un bazı çekinceleri olmasına rağmen adada gerçekleştirilecek silahlı mücadele için hazırlıkların başlatılması kararı verilmiştir (Kızılyürek, 2016). Ayrıca bu toplantıda Kıbrıs adasında başlatılacak olan silahlı mücadelenin hazırlanması için Ortodoks Hristiyan Gençlik Örgütü (OHEN) ve Kıbrıs Ulusal Gençlik Örgütü (PEON)⁵⁸ adında iki komite oluşturulmuştur (Balyemez, 2021:254).

PEON gençlik örgütü III. Makarios'un kendi kitlesel tabanını ve gençleri Enosis etrafında toplamak için oluşturulmuş bir örgüttür (Katsourides, 2017:205). Makarios'un PEON gençlik örgütünü kurmasındaki amacı Enosis'e yönelik hedefleri gerçekleştirmek için milliyetçi gençleri tek bir çatı altında toplamak ve gençleri Kilise'nin egemenliği altında tutmaktır. (Şahin, 2020:38). Örgütün tüzüğü ile ilgili değişiklikleri ve örgütte görev üstlenecek kişileri atama yetkisi Kilise'ye aittir. Örgütün üyeleri 18-40 yaş arasında bulunanlar, ulusal değerleri benimseyenler ve Yunan ırkının geleneklerine bağlı bulunan

⁵⁷ Grivas şu ifadeleri kullanmıştır: “İkinci Dünya Savaşı'nda Gamalı Haç (Almanlar) Atina'daki Akropolis'in üzerinde dalgalandığında umutlarımız İngiltere ve Amerika'nın vaatleriyle aydınlandı; 30.000 Kıbrıslı “Yunanistan ve özgürlük için” çarpıştıkları güvencesiyle İngiltere ordusuna katılmaya ikna edildiler. Diğer her Kıbrıslı gibi, Kıbrıs'ın özgürlüğü için de çarpıştığımıza inandım. Fakat savaş bitip demokrasi bir kez daha emniyette olunca vaatler tutulmadı ve uğrunda mücadele ettiğimiz ilkeler çiğnendi. Sakin geçen savaş sonrası yılların ardından adanın bu kadar uzun zamandır peşinde olduğu özgürlüğü tek bir yoldan kazanacağını anladım: Onun için dövüşerek. Bkz: Charles Foley, *General Grivas Hayatım*. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2012, s. 20.

⁵⁸ Yunanca ismiyle PEON (Pankipriaki Ethniki Organosi Neoleas) ve OHEN ise (Orhodoxi Christianiki Énosi Néon). Bkz: Abdülkadir Seçmen, *1955-1974 Sürecinde Kıbrıs'ta İstihbarat Faaliyetleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, 2017, s. 20.

kişiler arasından seçilmiştir (Katsourides, 2017:205). PEON gençlik örgütünün ilk Genel Sekreterliği'ni Stavros Poskotis yapmıştır (Şahin, 2020:38). Söz konusu örgüt, öğrencilerin Kraliçe II. Elizabeth'in taç giyme törenini protesto etmesinin ardından yasaklanmış ve üyeleri OHEN örgütüne kaydırılmıştır (French, 2015:40).

OHEN⁵⁹ örgütü, din dışı ve komünizmi merkez alan örgütlere karşılık olarak oluşturulmuştur (Şahin, 2020:38). Örgütün üyeleri PEON'a kıyasla daha geniş olmakla birlikte 12 yaşından itibaren gençlerle iletişime geçmekte ve gençlerin 16 yaşına girmesiyle birlikte onları üye olarak almıştır (Şahin, 2020:39). OHEN ve PEON örgütleri EOKA örgütünün temel alt yapısını oluşturmuştur. Makarios ve Grivas PEON ve OHEN örgütleri sayesinde gençlerin miting ve gösterilerde aktif olarak yer almasını sağlamışlardır. Ayrıca bu iki örgütün üyeleri sayesinde EOKA'ya üye temini, sabotaj eylemleri, kuryeler aracılığıyla bilgi alışverişi, silah ve mühimmat sevkiyatları gerçekleştirilmiştir (Şahin, 2020:39). Dolayısıyla PEON ve OHEN örgütlerinin üyeleri EOKA örgütünde silahlı mücadeleye başlayan ilk üyeleri olduğu söylenebilir (French, 2015:40). OHEN örgütü tüm bu unsurlarıyla birlikte değerlendirildiğinde gençleri Enosis hedefleri doğrultusunda teşvik etmede önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir (Katsourides, 2017:204).

EOKA örgütünün ada çapında örgütlenmesine yardımcı olan diğer bir örgüt Çiftçiler Birliği (PEK)'dir (Şahin, 2020:39). PEK, sol yanlısı AKEL partisini dengelemek amacıyla 1942 yılında kurulmuştur (Katsourides, 2017:186). Örgütün kurulmasında rol oynayan kişilerin kilise ile arasında yakın bir ilişki bulunmaktaydı ve gerek yöneticileri gerekse üyeleri Enosis taraftarları olan kimselerden oluşmuştur (Şahin, 2020:39). Örgütün ilk genel sekreteri Başpiskoposluk Tahtı Komitesi'nde yıllarca görev yapmış bir kişi olması, bu kuruluşun üzerindeki Kilise'nin etkisi göstermektedir (Katsourides, 2020:186). 1954 yılında PEK Genel Sekreterliğini Andres Azinas seçilmesi Enosis ayağını göstermektedir. Çünkü Andres Azinas, Makarios ve Grivas arasındaki iletişimi sağlamasının yanı sıra adaya silah sevkiyatında rol oynayan önemli kişiler arasında gelmektedir⁶⁰ (Şahin, 2020:39). Ayrıca Azinas, EOKA'nın

⁵⁹ Plebisiti gerçekleşmesinde Kilise'nin yanı sıra OHEN örgütü de önemli bir rol oynamıştır. Bkz: Yiannos Katsourides, *The Greek Cypriot Nationalist Right In The Era of British Colonialism*, London, Springer, 2017, s. 204.

⁶⁰ "Savaş başlamadan önce Kıbrıs'a silah sokulması için de bir plan hazırladım. Yardımını sunmak için ağabeyimin Lefkoşa'daki evinin kapısına gelen Başpiskopos'un himayesindeki Andres Azinas'la ilk buluşmam o zaman, Kasım 1952'de oldu. Onunla ilk silah teknesinin yanaşacağı yeri seçtim: burası batı sahilindeki Baf'tan birkaç mil uzaklıkta, bir patikanın bizi plajdan Hloraka köyüne, Azinas'ın ailesinin evine götüreceği küçük, kumsal bir koydu. Akraba ve dostlarının silahları alıp tarlalarında saklamaları ayarlandı. PEK Çiftçi Birliği Genel Sekreteri konumu ona tarım işleri için adada sürekli seyahat etmek ve Atina yolculukları için

istihbarat operasyonlarını düzenlenmesinde etkili bir figür olmuştur (Slack, 2019:88). Grivas adaya geldiğinde söz konusu üç örgütten üye toplama ve onları eğitmeye çalışmak ile uğraşmıştır (French, 2015:87; Robbins, 2012:722).

Grivas, sabotaj eylemlerini gerçekleştirecek olanları seçmek ve gerilla grupları için adanın gizlenme ve tedarik yerlerini tespit etmek için adayı ziyaret etmiş ve adanın eylemciler için sağladığı avantaj ve dezavantajları belirlemeye çalışmıştır (Foley, 2012:37-38). Söz konusu araştırmaları sonucunda Grivas, adanın uzun dönemli bir gerilla savaşı yürütebilecek bir konumda olmadığını tespit etmiş ve ağırlığın sabotaj eylemlerine verilmesi gerektiğini tespit etmiştir, fakat gerilla savaşıdan tam olarak vazgeçmemiştir (Şahin, 2020:40). Bu noktada Grivas oluşturulacak olan mücadele yöntemini üç aşamaya indirgemıştır. Bunlar (Foley, 2012:258);

1. Hükümet ve askeri yerleşimlere yönelik gerçekleştirilen sabotajlar,
2. İngiliz birimlerine yönelik silahlı gruplar ile yapılacak saldırılar,
3. Halk direnişinin aktif hale getirilmesi ve bu kapsamda örgütlenmesidir.

Grivas tarafından belirlenen bu hedeflerin amacı; İngiliz birimlerini tam bir yenilgiye uğratmak olmayıp, aslında asıl amaç sürekli olarak sabotaj ve gerilla savaşlarıyla İngilizleri daima rahatsız ederek manevi yönden yıpratmaktır. (Foley, 2012:258; Robbins, 2012:722). Söz konusu amaçlar kapsamında sabotaj eylemleri polis birimlerine, radyo tesislerine, elektrik santrallerine, ulaşım yolları ve köprülerine, hükümet tesislerine silahlı saldırılar gerçekleştirilmiştir (Şahin, 2020:41).

Grivas ve Makarios'un silahlı mücadele için çalışmalar yürüttüğü bu dönemlerde Yunanistan'da 1952 Kasım ayında gerçekleştirilen seçimleri Alexandros Papagos kazanmıştır (Xydis, 1966:8). Başbakan Papagos⁶¹ artık İngiltere'nin Kıbrıs'ı Yunanistan'a verileceğine inanmaktaydı (İrkiçatal, 2012a:48) ve bu sebeple Kıbrıs meselesini siyasi gündeminin merkezine yerleştirmiştir (Dimitrakis, 2008:377). Fakat Yunan Başbakanı ile aynı fikirleri paylaşmayan Makarios 1953 Mart ayında self determinasyon isteği için ABD'yi ziyaret etmiş,

mazeret veriyordu. Makarios ile benim aramdaki aracı haline geldi." Grivas'ın kullandığı bu ifadeler Azinas'ın ve PEK örgütünün silahlı eylemlerde nasıl bir rol oynadığını göstermektedir. Bkz: Foley, a.g.e. s. 38.

⁶¹ Grivas Kıbrıs adasında uygulamayı düşündüğü gerilla ve sabotaj eylemleri için Papagos'tan desteğini istemiştir. Ancak Papagos, Grivas'ın isteğine olumsuz yanıt vermiştir. Hatta bu konunun kendisine açıldığını dahi kimsenin bilmemesini istemiştir. Bkz: Foley, a.g.e. s. 41.

fakat bu isteğine olumlu bir yanıt alamamıştır. ABD dönüşü Atina'ya giden Makarios, 10 Mart 1953 tarihinde Savaşanlar Komitesi'nin gerçekleştirdiği toplantıya katılmıştır ve toplantıdan sonra bir araya geldiği Grivas ve diğer kişilerle birlikte Yunan bayrağı, İncil ve silaha basarak Kıbrıs adası için Enosis yemini etmişlerdir⁶² (Balyemez, 2021:255; Güzel, 2019:140). Böylelikle EOKA⁶³ örgütü diğer ismiyle Kıbrıs Mücadele Ulusal Örgütü'nün temelleri atılmıştır (Edwards ve Hadjiathanasiou, 2021:5; Lacher ve Kaymak, 2005:151). EOKA örgütü 1955 yılının ortalarına kadar kuruluşunu tamamlamıştır (Keser ve Özdal, 2014:65). Söz konusu örgüt Rum Ortodoks Kilisesi öncülüğünde oluşturulan bir yer altı örgütü ve amacı da Enosis'tir (Denizli, 2020:9; Robbins, 2012:721-722).

13 Mart 1953 tarihinde bir kez daha toplanan komite Grivas'ı Kıbrıs'ta başlatılacak olan silahlı mücadelenin komutanı olarak belirlemiştir (Kızılyürek, 2016). Bu kapsamda Grivas, Kıbrıs'ta yürütülecek silahlı mücadelenin askeri planlama ve eylemlerin yürütülmesinden sorumluyken, Başpiskopos Makarios ise siyasi sorumlusudur (Alexandrou, 2012:3; Cormac, 2013:68; Güzel, 2019:140). Grivas ve Makarios ikilisine göre Kıbrıs'ta başlatılacak silahlı mücadeleyle tüm dünyaya Kıbrıslı Rumların kararlılığını ve İngiliz yönetiminin baskıcı ve sömürgeci doğası gösterilecektir (Alimi, 2015:105). İlk başlarda yapılan toplantılarda Makarios, Kıbrıs'ta başlatılacak mücadelenin sabotaj eylemleri ile sınırlı tutulması gerektiğini ve silah kullanılmadan gerçekleştirilmesini istemiştir (Foley, 2012:36). Çünkü Makarios, bir süreliğine devam edecek sabotaj eylemlerinin İngiliz yönetimini caydıracağına ve uzlaşmaya gideceğini düşünmüştür (Şahin, 2020:40). Fakat daha sonraki toplantılarda Makarios ikna olmuş ve adaya silah sevkiyatı yapılmaya başlamıştır (Foley, 2012:31-43).

EOKA örgütünün oluşturulmasındaki temel fikir, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlanmasının ardından sömürgelerde bağımsızlık fikirleri yükselmeye başlaması (Sakin, 2014:462) ve Kıbrıslı Rum yöneticilerin Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi yalnızca diplomatik temaslar ile değil, aynı zamanda silahlı mücadele ile gerçekleştirilebileceğine

⁶² “Kutsal Teslis adına Enosis davasıyla ilgili bütün bildiklerimi ve bileceklerimi işkence altında ya da hayatım pahasına bile olsa gizli tutacağım yemin ederim. Bana verilen talimatlara her zaman sorgusuz uyacağım” söz konusu yemini imzalayanlar arasında Yorgos Stratos, Yerasimos Konidaris (Profesör), Antonios Avgikos (Avukat), Savvas ve Sokrates Loizides, Yorgos Grivas, E. Catsomiros (Zanaatkâr), D. Stavropolos (Demiryolu Memuru), Demetrios Vezanis (Profesör), Elias Alexopoulos (Albay) bulunmaktadır. Bkz: Foley, a.g.e. s. 41.

⁶³ Yunanca açılımı Ethniki Organosis Kyriou Agoniston (EOKA) şeklindedir. Bkz: Christos Ioannides, “Cyprus British Colonialism And The Seeds of Partition: From Coexistence To Communal Strife”, *The Journal of Modern Hellenism*, 30, (2014), s. 46.

inanmalarında yatmaktadır (Akgün, 2009:113). Örgütün o dönem dağıttığı broşürlerde örgütün amaç ve hedeflerinin Kıbrıs adasının İngiliz egemenliği bağlarından kopartılması ve adanın Yunanistan'a ulusal entegrasyonun gerçekleştirilmesi olduğu anlaşılmaktadır (Sidiropoulou, 2018:69). Buna göre örgütün üç temel stratejisi vardır. Bunlar (Slack, 2019:84);

1. İngiliz sömürge yönetimini adadan uzaklaştırmak,
2. Kıbrıs Rum halkına self- determinasyon hakkının tanınması,
3. Kıbrıslı Rumların Yunanistan ile birleşmesini gerçekleştirmektir.

Bu bilgiler ışığında EOKA'nın stratejisi Enosis'i gerçekleştirmektir (Erkan, 2019:207). Örgütün temel düşünce yapısı ise Helenizm, Anti-Komünizm ve irredantizm gibi unsurlardır (Şahin, 2020:30). Nitekim örgüt silahlı eylemler gerçekleştirerek uluslararası kamuoyunun dikkatini Kıbrıs'a çekmeyi ve İngiltere'yi Kıbrıs halkına self determinasyon hakkını tanınmasını sağlamayı amaçlamıştır (Newsinger, 2015:97). Örgütün dağıttığı bildiride söz konusu amacın görülmesi mümkündür (Foley, 2012:259);

Amaçlarımıza ulaşana kadar Kıbrıs üzerine dikkat çekecek kahramanca ve fedakâr eylemlerle özellikle Yunanistan'ın müttefikleri arasında uluslararası kamuoyunu uyandırmak. Birleşmiş milletler tarafından uygulanacak uluslararası diplomasi tarafından Kıbrıs sorununu incelemek Kıbrıs sorununu incelemek ve bunu Kıbrıs halkının ve tüm Elen ulusunun arzularına uygun şekilde halletmek zorunda kalana kadar İngilizler sürekli olarak taciz ve rahatsız edilmelidir.

EOKA örgütü Enosis davasına karşı çıkan herkesi hedef haline belirlemiştir. Buna göre sol görüşlü olan ve Enosis'e karşı çıkan Kıbrıslı Rumlar dahi örgütün hedefleri arasında olmuştur (Akgün, 2009:114). EOKA örgütüne dünyanın birçok ülkesinden akademisyenler, politikacılar, din adamları ve gazeteciler olmak üzere birçok alandan uzman kişiler destek vermişlerdir. Söz konusu kişiler Kıbrıs meselesinin uluslararası alanda tanınması, kamuoyu oluşturulması, EOKA'ya maddi ve manevi destek vererek birçok katkı sağlamışlardır (Şahin, 2020:30-31). Oluşturulan EOKA örgütü binden fazla olaya karışmıştır. Bunlara yüzlerce bombanın yerleştirilmesi veya atılması, yüzlerce İngiliz güvenlik kuvveti mensubunun, İngiliz sivilinin, Kıbrıslı Rum ve Türk devlet görevlilerinin ve diğer sivillerin öldürülmesi dahildir (Alimi, vd., 2015:100).

1954 yılının başlarında oluşturulan komite Başpiskopos Makarios'un desteğiyle adaya silah ve mühimmat sevkiyatı için hazırlıklar yapmaya başlamıştır (Balyemez, 2021:256). Bu kapsamda adaya ilk kez 2 Mart 1954 tarihinde Atina'daki bir kıyıdan tekne ile silahlar⁶⁴ yüklenmiş ve Kıbrıs adasına doğru yola çıkmıştır. Söz konusu silah ve mühimmat tarlalara saklanmıştır (Foley, 2012:43). Ayrıca bu silahların satın alınması için gereken para 1953 yılının ortalarında Başpiskopos Makarios tarafından karşılanmıştır. (Denizli, 2020:10; Ioannou, 2020:15). Grivas St. George teknesiyle “*ya özgürlük ya ölüm*” parolasıyla yola çıkmış ve 10 Kasım 1954 tarihinde adaya gelmiştir (Keser ve Özdal, 2014:65). ‘*Dighenis Burada/ Akritas burada*’ parolasıyla Kıbrıs kıyılarına çıkan Grivas, daha sonra gençlik hareketlerini örgütlemek ve örgüt üyelerini eğitmek ile meşgul olmuştur (Anderson, 1993: 177; Foley, 2012:46). Grivas, İngiliz yönetimini caydırmanın yalnızca silahlı eylemler ile değil aynı zamanda gençlerin de gösteri ve mitingler gerçekleştirerek Enosis davasına katkı sunacağını düşündüğünden silahlı eylemler başladığında gençleri özellikle kullanmayı dikkat etmiştir (Şahin, 2020:31). Grivas, ağırlıklı olarak 20’li yaşlardaki Kıbrıslı Rum gençlerini örgüte üye etmeye çalışmıştır. Çünkü söz konusu kişiler genç yaşta olmaları sebebiyle yani 1931 yılında yaşanan olaylarla herhangi bir ilgisi bulunmadığından mevcut dosyaları olmamıştır (Dimitrakis, 2008:378). Bu gençler sayesinde örgüt yüzlerce sokak gösterileri gerçekleştirmiştir (Alimi, vd., 2015:100).

10 Ocak 1955 tarihinde Makarios Kıbrıs adasına gelmiş ve bir gün sonra Grivas ile buluşmuştur (Foley, 2012:50). İkili arasında gerçekleştirilen görüşmede Makarios, ABD’nin BM’de Enosis’e yönelik taleplerine karşı çıktıklarına değinmiştir (Şahin, 2020:46). Ayrıca görüşmede örgüte EOKA ismi verilmiş ve ilk saldırının ne zaman gerçekleştirileceğine yönelik bir tarih belirlemeye çalışmışlardır. Fakat Ocak 1955’te beklenmedik bir olay yaşanmış ve Kıbrıs adasına silah taşıyan bir tekne İngilizler tarafından ele geçirilmiştir (Foley, 2012:51). Söz konusu olay karşısında Türkiye ve İngiltere Yunanistan’a nota verirken, yayın organlarını da Kıbrıs adasında gizli bir örgütün oluşturulduğundan bahsetmiştir (Şahin, 2020:46). 1 Nisan 1955 tarihinde EOKA örgütü saldırılarını başlatmış⁶⁵ ve bu saldırılarda

⁶⁴ Küçük bir tekne ile gerçekleştirilen bu sevkiyatta 3 Bren, 3 adet makineli tüfek, 4 adet Thompson makineli tabanca, 17 otomatik Sten ve Marcip, 47 tane tüfek, 7 Revolver, 32,150 adet mermi, 290 el bombası ve 20 kilo fitilli patlayıcı yer almıştır. Grivas söz konusu silahlar ile savaşı bir yıl sürdürdüğünden bahsetmektedir. Bkz: Foley, a.g.e. s. 43.

⁶⁵ Makarios ve Grivas tarafından İngilizlere karşı başlatılan silahlı mücadeleyi paramiliter bir isyan olarak nitelendirilebilir. Çünkü İngiltere’de üretilen roketatarlar NATO ittifakı kapsamında Yunanistan’a verilmiş ve daha sonra bu silahlar İngilizler tarafından ele geçirilmiştir. İngiliz birimleri tarafından yürütülen bir soruşturma sonrasında bu silahların Yunan ordusuna ait olduğunu tespit edilmiştir. Bkz: İ. Aytaç Kadioğlu and Egemen

radio istasyonları, hükümet binası, üst düzey yetkililerin evleri, telsiz tesisleri ve polis karakolları gibi yerler hedef olarak seçilmiştir⁶⁶ (Carpentier ve Kejanlıoğlu, 2020:122; Foley, 2012:55-56; Robbins, 2012:723). Böylelikle Kıbrıslı Rumların diplomatik ve barışçıl yöntemlere dayanan Enosis talepleri 1955 yılında artık şiddet eylemlerine dönüşmüştür⁶⁷ (Slack, 2019:84). EOKA'nın silahları eylemlere başlaması ve daha sonraki yıllarda eylemlerin Türklere yönelmeye başlamasıyla birlikte Türkler, bu gelişmeleri varoluşsal bir tehdit olarak algılamışlardır (Jackson, 2021:521; Ioannou, 2020:12). EOKA örgütünün İngiltere yönetimine karşı başlattığı silahlı mücadele 1959 yılında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin Kıbrıs'ın geleceğine yönelik bir uzlaşa sağlamasıyla birlikte sona ermiştir. Başpiskopos Makarios'un emriyle Grivas, EOKA'nın silahlarını teslim etmesine rıza göstermiştir (Slack, 2019:85). Aynı zamanda Grivas Yunanistan'a dönüşünün ardından orgeneralliğe yükseltilmiştir. Yunanistan'a dönüşünde Grivas, Türkiye'nin Kıbrıs'ta diplomatik, askeri ve istihbarat faaliyetlerini artırdığını da belirtmiştir (Kadioğlu ve Bezci, 2020:642). Burada ortaya çıkan temel soru şu olmaktadır; Türkiye İngiltere nezdindeki diplomatik girişimleri sonucunda mı Kıbrıs'ta faaliyetleri artmıştır yoksa Türkiye ABD ile gizli bir şekilde anlaşarak mı faaliyetlerini artmıştır? Ya da Kıbrıs'ta paramiliter bir örgüt oluşturarak mı etki etki alanını artırmıştır? Bu soruların cevabı diğer bölümlerde aranacaktır.

3.5.1.1 EOKA ve İstihbarat

Grivas, EOKA örgütünü gizli bir yeraltı örgütü olarak tasarlamıştır ve örgüt hücre tipi bir yapılanmaya sahip olmuştur (Erkan, 2015:206). Buna göre her şubenin bir önderi bulunmakta ve önderlerin en temel görevi örgütlenmeyi kırsal alanlara kadar genişletmek olarak belirlenmiştir. Örgüt hücre tipi yapılandığı için bir örgüt üyesinin diğerini tanımamasına özen gösterilmiştir (Şahin, 2020:46). Köylerde ve kasabalarda pusu, sabotaj ve suikast operasyonlarını gerçekleştirmek amacıyla çeşitli şubeler oluşturulmuştur (Slack, 2019:84). Ayrıca örgüt lider merkezli bir sisteme sahip olmuştur (Seçmen, 2017:37). Yani Grivas gerçekleştirilecek tüm eylemlerin 'ağırlık merkezi' konumunda yer almıştır (Slack,

Bezci, "The Mystery of Intra-Alliance Intelligence: Turkey's Covert Operations In The Cyprus Conflict". *Middle Eastern Studies*, Cilt 5, Sayı 4, s. 646.

⁶⁶ Simon Robbins EOKA örgütünün hedefinin yalnızca İngiliz yönetimine karşı olmadığını, aynı zamanda komünist Kıbrıslı Rumlara, toplumlar arası işbirliğini savunan Rum ve Türkler olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Robbins, EOKA'nın İngilizlerden daha fazla Rum öldürdüğünü ve EOKA liderliğindeki kampanyanın bir isyandan ziyade bir terörizm olduğunu iddia etmektedir. Bkz: Simon Robbins, "The British Counter-Insurgency In Cyprus", *Small Wars & Insurgencies*, Cilt 23, Sayı 4-5, 2012, s. 723-724.

⁶⁷ Christos Ioannides'e göre EOKA'nın bu dönemde gerçekleştirdiği silahlı eylemler örgütü uluslararası kamuoyunda meşru hale getirdiğini iddia etmektedir. Bu durumun nedeni olarak Kenya'da İngilizlere ve Cezayir'de Fransızlara karşı isyan hareketleri bulunmasını göstermiştir. Bkz: Ioannides, a.g.m. s. 47.

2019:84). Bu sebepten ötürü İngiliz istihbaratı Grivas'ı yakalamadan hücrelere sızmayı, hücrelerin tek tek üyeleri aracılığıyla Grivas'a ulaşmayı veya EOKA'yı yok etmeye başaramamıştır (Erkan, 2015:206).

Bilgilerin ulaşımı ise kuryeler vasıtasıyla yani örgüte bağlı haberciler ile gerçekleştirilmiştir (Seçmen, 2017:37). Grivas özellikle konumlarını tespit edilmesine izin verecek telsiz, telefon ya da herhangi bir iletişim aracını kullanmamayı özen göstermiştir (Foley, 2012:50). Söz konusu teknik sayesinde dışarıya daha az bilginin sızmasını sağlamıştır (Seçmen, 2017:37). Ayrıca gönderilen mesajlar Yunanca olması ve İngiliz birimlerinin Yunancayı okuyamaması gibi sebeplerden dolayı kuryelerin yakalanmasını zor hale getirmesi gibi örgüte önemli avantajlar sağlamıştır (Dimitrakis, 2008:379). Grivas bilgilerin taşınması görevini otobüs ve taksi şoförlerine, adayı baştan başa dolaşan kimseler özellikle ticaret ile uğraşan kişiler vasıtasıyla yürütmüştür (Slack, 2019:86). İletilmek istenen mesajlar için kahvehaneler, otobüs ve taksi ofisleri, akaryakıt istasyonları, alışveriş yerleri ve özellikle eczaneler gibi mekanlar kullanılmıştır (Dimitrakis, 2008:383). Nitekim yazışmalar ve malzemeler adanın önemli taşımacılık şirketlerinden birisi olan KEM tarafından gerçekleştirilmiştir (Seçmen, 2017:20). Nitekim EOKA için gönderilmek istenen mesajların gizlenmesi hayati önemde olmuştur (Slack, 2019:86). Bu sebeple kuryeler iletilmek istenen mesajları elden teslim etmişlerdir (Dimitrakis, 2008:383). Fakat Grivas, acil ve hassas bilgiler için telefon ve kablosuz iletişimi de ara ara kullanmıştır (Slack, 2019:88).

İngiliz İç İstihbarat Servisi MI5⁶⁸ bünyesinde görev yapan Özel Şube (Special Branch), polis kuruluşlarının istihbarattan sorumlu özel birimi teşkil etmektedir (Seçmen, 2017:20). Bu şube 1954 yılının sonlarına doğru Kıbrıs'ta oluşan milliyetçi duyguları bastırmak amacıyla adada organize edilmiştir. Personelin çoğunluğunu ise Kıbrıslı Rum ve Türklerden oluşturulmuştur (Dimitrakis, 2008:378). Grivas'ın adayı ilk ziyaret girişiminde İngiliz birimlerinin bundan haberdar olmuştur ve Vali'nin 1951 tarihindeki raporunda şu ifadeleri kullanmıştır: *"8 Temmuz'da Grivas'ın adaya gelişi onun Ulusal Gençlik Örgütü'nü örgütlenmesi konusunda tavsiyelerde bulunmak üzere geldiğine yönelik söylentilere yol açtı. Ancak şuana kadar Grivas, tüm vaktini erkek kardeşiyle birlikte Kalopanayiotis köyünde geçirmiştir ve ziyaretinin başka bir amacı olduğuna yönelik bir kanıt bulunmamaktadır"*

⁶⁸ Detaylı bilgi için bkz: Christopher Andrew, *Defend The Realm: The Authorized History of MI5* (1 St. ed.). New York: Allen Lane, 2009.

İngiliz birimleri Grivas'ın adaya gelmesinin arkasında yatan nedeni tam olarak tespit edemedikleri için 1952 yılında bir kez daha vize vermişlerdir (French, 2015:88). Ancak 1954 yılında Enosis taleplerinin artmasından sonra Grivas adada istenmeyen kişi haline gelmiş ve vize başvurusu reddedilmiştir (Seçmen, 2017:21).

Bir polis komiserinin hazırladığı raporda Grivas için fanatik bir Enosis yanlısı ve buradaki milliyetçi örgütleri organize etmek için geldiğini ve onun potansiyel bir tehdit olduğu ifadeleri kullanılmıştır. Bu sebepten dolayı Grivas, Kasım 1954'te adaya gizli bir şekilde giriş yapmak zorunda kalmıştır (French, 2015:88-89). Bunun yanı sıra İngiliz Gizli Servisi EOKA'nın içerisine ajanlar yerleştirerek örgüte sızma girişimleri gerçekleştirmeye çalışmıştır (Seçmen, 2017:21). Söz konusu sızma girişimleri bazı kişilerin tutuklanması, itiraflar ve birtakım EOKA belgeleri elde edilse de Grivas'ın yakın çevresine yönelik bir sızma girişimi gerçekleştirilememiştir (Dimitrakis, 2008:379). Ağustos 1956'da Lyssi köyü yakınlarında İngiliz birimlerinin ele geçirdiği EOKA belgelerinin birisi ise Grivas'ın günlüğüdür. (Holland, 1998:151). Söz konusu belge sayesinde İngiltere yönetimi III. Makarios'un EOKA'nın kuruluşundan itibaren operasyonları planlama ve kurbanların seçimi de dahil olmak faaliyetleri katıldığına yönelik bilgiler ele geçirmiştir (Asmussen, 2007:3).

EOKA örgütünün hedefi ilk olarak İngilizleri adadan uzaklaştırmak olmasına rağmen olayların şiddet boyuna evrilmesiyle birlikte Kıbrıslı Türkler bu durumdan oldukça rahatsız olmuşlardır (Akgün, 2009:128). İngilizlere karşı başlatılan eylemler daha sonra Kıbrıs'ta yaşayan Türklere de yönelmeye başlayınca Türkler kendilerini savunabilmek amacıyla birtakım örgütlenmelere girişmişlerdir (Yüksel, 2018:318). Bu kapsamda Kıbrıslı Türklerin adada başlayan şiddet eylemlerine karşı nasıl tepki verdiklerini ve ne tür girişimlerde bulunduklarını incelemek uygun olacaktır.

3.2 Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) ve Türk İstihbaratı Arasındaki İlişki

Kıbrıs adasında 1 Nisan 1955 yılında İngiliz yönetimine karşı başlatılan silahlı mücadele daha sonra sivil Kıbrıslı Türkleri de etkilemeye başlamış ve hatta onların can ve mal varlıklarına zarar verir hale gelmiştir. Örneğin EOKA'nın polis merkezi yakınına yerleştirmiş olduğu bombanın infilak etmesi sonucu 14 Türk yaralanmış, ev ve işyerlerinde önemli hasarlar meydana gelmiştir (Yüksel, 2018:318-319). Yine EOKA örgütü Abdullah Ali Rıza ve Lisani Ahmet Çavuş gibi Kıbrıslı Türk polislere saldırılar düzenlemiştir. Bu kişilerin

hayatını kaybetmesi sonucu Kıbrıslı Türkler gösteriler gerçekleştirmişlerdir (Akgün, 2009:131). Türklerin polis gücünün çoğunluğunu oluşturmaya başladığı ve kayıplarının artmaya başlamasıyla birlikte bu durum toplumlar arası çatışmayı alevlendirmiştir (Demetriou, 2019:406; Dood, 2010:20; Ioannides, 2014:55-56; Ioannou, 2020:16). Bunun yanı sıra İngiliz yönetimi tarafından EOKA örgütü ile mücadele için oluşturduğu emniyet birimlerine Kıbrıslı Türklerin alınması, Kıbrıslı Rum ve Türk kesimlerini karşı karşıya getirmiştir (Ioannou, 2020:15; Keser, 2007:153-179). Daha sonra İngilizlerin yürütmüş olduğu bu politika adada böl ve yönet politikasının bir sonucu sonrası ortaya çıktığı yönünde eleştiriler yükselmesine sebebiyet vermiştir (Birand, 1999; Ioannides, 2014:48-50; Dimililer, 2021:18).

Hedeflerini Enosis olarak açıklayan EOKA örgütü bu hedefine karşı çıkan her kişi, örgüt ya da kuruluşu düşman olarak görmüştür (Akgün, 2009:134). Bu yüzden EOKA'nın eylemleri doğrudan Türkler tarafından hissedilmeye başladıkça iki toplum arasındaki gerginlik seviyesi yükselmeye başlamıştır (Kadıoğlu ve Bezci, 2020:643). Hatta 1956 Mayıs ayında Lefkoşa'da Türk ve Rum bölgeleri ayrılarak, dikenli teller çekilmiştir (Akgün, 2009). EOKA örgütünün kurucusu Grivas bazı Kıbrıslı Türkleri İngilizler ile işbirliği yaptığı gerekçesiyle öldürdüklerini itiraf etmekte birlikte, bunu Türklerin polislik görevinde bulunmasına bağlamıştır. (Foley, 2012:103).

Grivas yalnızca adada bulunan İngilizlere değil, aynı zamanda Kıbrıs'ta yaşayan komünistleri ve Türkleri de düşman olarak görmektedir (Carpentier ve Kejanlıoğlu, 2020:122; Akgün, 2009:133). Grivas ve Makarios arasında 3 Mart 1958 tarihinde gerçekleşen konuşma Türk kesimine yönelik alınacak tavır ile ilgili tarafların kullandığı ifadeler Türklere yönelik bakış açısını açıkça göstermektedir (Foley, 2012:176-177).

Makarios: *“Benim fikrim, bazı balkonlardan bir iki el bombası atmamız ve onlara acı bir ders vermemiz gerektiğidir, böylece ilerde kalabalık halinde toplanmaya cesaret edemeyeceklerdir.*

Grivas: *“Derhal Türklerle nasıl başa çıkılacağını gayet iyi bildiğim ve eğer Yunan hükümeti daha fazla cesaret göstermiş olsa Türk sorunu olmayacağı cevabını verdim”.*

Makarios: “Türklere ders verilmesi için gerekli darbeyi ancak EOKA vurabilir. Zorlukların olduğunu takdir ediyorum, ama bu mümkün. Bir Elen öldürüldükten sonra, Leymosun’da Elenlerle Türkler arasında çatışmalar oldu. Çatışma sırasında bir Türk vuruldu. Sanırım Türk kalabalığına bir iki el bombası atılması mümkündü. Aynısı diğer kentlerde de yapılabilir.”

Gelişmeler bu düzlemde ilerlerken Türkiye Cumhuriyeti Türk Mukavemet Teşkilatı’nı desteklemeye başlamadan önce Kıbrıs’ta yaşanan durum hakkında bilgi almak ve Türk halkının birliğini tesis etmek için adaya öğretmenler göndermiştir. Söz konusu öğretmenler EOKA’ya karşı gerçekleştirilecek mücadelede etkin rol oynamışlardır (Yüksel, 2018:327). Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar 28 Ağustos 1957 tarihinde Kıbrıs’a 22 tane öğretmenin gönderilmesini onaylamıştır (Kadıoğlu ve Bezci, 2020:643). Rauf Denktaş bu öğretmenler ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır (Kasapoğlu, 2008:A-8);

“Onlar, 1948-49’da peyderpey gelmeye başladılar. Ortaokul öğretmenleri idi. Ben ilkokul öğretmenlerinden bahsediyorum hepsi Kıbrıslıdır. Tek bir ortaokul vardı, tek bir lise vardı. Türkiye kazalarda da ortaokullar açtı, bu okullara öğretmenler geldi. (Türkiye’den) Bu gelen öğretmenler de milliyetçi Atatürkçü öğretmenler. (Bizim) mücadeleyi yürüttüğümüz gençliği de bunlar yetiştirdi.” Bunun yanı sıra bazı Türk subayları Kıbrıs meselesinin gündeme gelmeye başladığı 1950’li yılların başında adaya hattat ve ressamlık gibi sahte meslek kimlikleri ile adaya gelmişler ve gelişmeler hakkında bilgi toplamışlardır. EOKA örgütünün eylemlerini başlatmasının ardından yine Türk subayları adaya gelerek örgüt hakkında bilgi toplamaya çalışmışlardır (Savvides, 2007:127).

1 Nisan 1955 tarihinde Kıbrıslı Rumların Enosis istekleri artık şiddet eylemlerine dönüşmesiyle birlikte Kıbrıslı Türkler endişe ve korkuya kapılmaya başlamışlardır. Bu sebeple örgütlenme ihtiyacı duymuşlardır (Seçmen, 2017:51). Bunun için Fazıl Küçük, Şakir Özel ve Kemal Mişon tarafından açılımı “Var Olmak Lazımsa, Kan Akıtmamak Niye” olduğu ileri sürülen Volkan isimli ilk direniş örgütü oluşturulmuştur (Yüksel, 2018:320). Gizli bir teşkilat olan Volkan örgütü, Kıbrıs Türklerine mücadele azmi ve umut sağlamayı amaçlayan bildiriler hazırlamıştır. Ancak örgüt, faaliyetlerini bildiriler hazırlama ve yayımlamanın ötesine geçememiş ve yerel düzeyde kalmıştır (Uluslararası Politika Akademisi, 2015). Bu örgütten sonra Ulus Ülfet, İsmail Beyoğlu, Kubilay Altaylı ve Mustafa Ertan Celal gibi

Lefkoşa'nın saygın ailelerince 9 Eylül Cephesi oluşturulmuştur. Ancak söz konusu kişiler bir Rum saldırısına karşılık vermek maksadıyla hazırlamak istedikleri bombanın infilak etmesiyle hayatlarını kaybetmişlerdir (Yüksel, 2018:320; Ölçekçi, 2014:102). Söz konusu örgütler genelde askeri bir eğitimden geçmemiş, amatör sayılabilecek gençlerin bireysel çabalarıyla oluşturulmuş, silah ve eleman temini sınırlı olduğundan dolayı profesyonel bir örgüt olan EOKA karşısında yetersiz kalmıştır (Mutlu 2007:20).

Kıbrıs adasında yaşanan söz konusu gelişmeler karşısında Kıbrıs Türk kesiminin huzursuzluğu ve güvensizliği daha da artmış ve kendilerini harekete geçme ihtiyacı içerisinde bulmuşlardır. Söz konusu amaç için Kıbrıslı Türkler tarafından oluşturulan Volkan ve 9 Eylül Cephesi gibi diğer örgütlerin mücadelede etkili olamadığı düşüncesiyle Rauf Denктаş, Burhan Nalbantoğlu ve Kemal Tanrısevdi gibi Kıbrıs'ın önde gelen isimleri bir araya gelerek daha etkili bir örgütün oluşturulması gerektiği yönünde fikir birliğine varmışlardır⁶⁹ (Yüksel, 2018:325). Böylelikle 15 Kasım 1957 tarihinde söz konusu kişilerin önderliğinde Türk Mukavemet Teşkilatı nam-ı diğer TMT kurulmuştur (Balıkçioğlu, 2021:117; Keser, 2015:67; Sonan, 2014:51; Yüksel, 2009:171). Rauf Denктаş 'Mülayim', Kemal Tanrısevdi 'Nazım' ve Burhan Nalbantoğlu ise 'Raci' kod isimlerini alarak bir bildiri⁷⁰ hazırlamışlardır (Nacak, 2020; Savvides, 2007:70). Dr. Fazıl Küçük ise 'Ağrı' kod ismini almıştır (Keser, 2007:225).

TMT ada çapında örgütlenme girişimlerinin yanı sıra Rauf Denктаş'ın isteği ile teşkilatı Türkiye'ye bağlama hususunda diğer örgütlerden ayrılmıştır. TMT'nin en önemli amaçlarından birisi EOKA'nın eylemlerine karşı koyarak Türklerin can ve mal güvenliğini tesis etmektir (Kadioğlu ve Bezci, 2020:642; Alptekin, 2016:12). Bu noktada savunma amaçlı oluşturulmuş bir örgüttür (Savvides, 2007:71; Yüksel, 2009:171). Türk Mukavemet Teşkilatı Kıbrıs adasında düzensiz bir şekilde etkinlik gösteren küçük ölçekli direniş örgütlerini kendi

⁶⁹ Özel Şube Müfettişi Mustafa Ahmet Bayaz'ın 9 Kasım 1957'de EOKA tarafından öldürülmesi ve genç nişanlısı Fatma Hüseyin'in yaralanması, Kıbrıslı Türklerin ciddi bir şekilde tepkisine yol açmış ve bu durum yeni hareketin oluşumu için bir önemli bir etken olmuştur. Bkz: Petros Savvides, *The Operation of Underground Armed Movements In Cyprus And Their Influence On The Transition of A Colony Into A Republic 1955-1963*, Unpublished Doctoral Thesis, University of Glasgow, Glasgow, 2007, s. 71.

⁷⁰ Söz konusu bildiride şu ifadeler yer almıştır; "VOLKAN, 9 Eylül Cephesi ve buna benzer teşkilatlar lağvedilmiştir. Bunun yerine, Kıbrıs Türkü'nün bağrından çıkmış gerek emperyalist Sömürge İdaresine gerekse Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak yolunda Enosis'i temine çalışan Rum sürülerine karşı Kıbrıs Türklerini savunma görevini üstlenmek üzere yeni bir teşkilat kurulmuştur. Bu bir saldırı değil, bir savunma teşkilatıdır. Bütün Kıbrıs Türklerini bu teşkilata destek olmaya ve bu teşkilat içinde yer almaya çağırıyoruz. Türk Mukavemet Teşkilatı Merkez Komitesi" Bkz: Nacak, Denктаş'ın TMT Anıları (2) TMT'nin İlk Bildirisi 26 Kasım 1957 Akşamı Dağıtıldı, (04.07.2020 <https://kibrisvolkan.net/denktasin-tmt-anilari-2-tmtnin-ilk-bildirisi-26-kasim-1957-aksami-dagitildi-21848.html> (Erişim Tarihi:08.12.2022)).

bünyesine katmıştır (Cankut, 2006:43; Ölçekçi, 2014:102). Daha sonra kurulacak olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) Cumhurbaşkanı olan Rauf Denktaş TMT'nin oluşturulması ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır (Yüksel, 2018:325);

Arkadaşım Nalbantoğlu ve konsoloslukta çalışan Kemal Tanrısevdi isimli bir memurla bir gece sabaha kadar oturduk, konuştuk. Sonunda TMT'nin ilk tanıtım broşürünü hazırladık. Broşürde Volkan'a teşekkür ederek TMT'nin kurulduğunu belirttik. Ben o sırada Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu başkanıydım ve halk içinde güvenilirliğim yüksekti. Bu federasyona, bütün partiler, köyler ve kuruluşlar üye idi. Dr. Küçük eski başkanla arası açık olduğu için başkanlığa beni seçtirmiştir.

Rauf Denktaş'ın ifadelerinden anlaşılmaktadır ki TMT ilk başta Kıbrıslı Türklerin dışarıdan bir destek olmadan kendi çabaları sonucu oluşturdukları bir teşkilattır. Dolayısıyla TMT'nin örgütlenmesi ve eğitimi hususunda Türkiye daha sonraki dönemlerde destek vermiştir. TMT'nin kuruluş hedefleri şu şekilde belirlenmiştir; (Mutlu,2009:23);

- Kıbrıs Türklerin yaşamları ve mülklerinin emniyetini tesis etmek,
- EOKA'nın Türklere yönelik saldırılarını bertaraf etmek,
- Kıbrıslı Rumların Yunanistan ile birleşme amaçlarına ve bu yönde yürütülen eylemlerine karşı durmak,
- Kıbrıslı Rumlara ve İngilizlere karşı Kıbrıslı Türklerin haklarını müdafaa etmek,
- Türkiye ile yakın ilişki ağı içerisinde bulunmak ve Türk halkının anavatan ile bağlılığını devam ettirmek,
- EOKA örgütüne karşı başlatılan düzensiz ve dağınık olan direniş örgütlerini tek çatı altında birleştirmek,
- Kıbrıslı Türklerin moral ve motivasyonunu canlı tutmaktır.

TMT'nin faaliyetleri kapsamında Kasım 1957'de ikinci bir toplantı daha gerçekleştirilmiştir (Yüksel, 2018:326). Gerçekleştirilen bu toplantıda Rauf Denktaş silah almak için halktan para toplama işlerine karşı olduğunu, silahların Türkiye'den sağlanması ve teşkilatın da Türkiye'ye bağlanması gerektiği yönünde düşüncelerini dile getirmiş⁷¹ ve

⁷¹ Rauf Denktaş kullandığı ifadeler şu şekildedir; “Dr. Burhan Nalbantoğlu'yla konuştum. Silah işini Türkiye'ye havale etmek gerekir... Bu iş bu memlekette şahsi ihtirasların aleti olur... Kontrol edemeyiz ve zaten bu işi biz bilmeyiz. Bu işi ya Türkiye'ye mal ederiz ve Türkiye bizi örgütler, böylece Türkiye'ye karşı da sorumluluk içinde bu işi yürütürüz veya böyle başıboş bir yeraltı teşkilatı kuracaksınız bilirsiniz ki ben yokum...” Bkz: Ulvi Keser, Kıbrıs'ta Yer Altı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1950-1963) (Birinci Baskı), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s. 223.

eğer söz konusu işlerin tersi uygulanmaya çalışıldığı takdirde kendisinin böyle bir oluşum içerisinde bulunmayacağını açıkça ifade etmiştir⁷² (Akgün, 2009:228; Birand, 1999; Savvides, 2007:71). Denктаş'a göre teşkilatın Türkiye'ye bağlanmasıyla birlikte hem Yunanistan'ın Enosis girişimlerine karşı Türkiye ile birlikte ortak politikalar oluşturulacak hem de Kıbrıslı Türklerin can ve mal güvenlikleri sağlanacaktır (Akgün, 2009:228). Bu kapsamda 1958 Ocak ayında Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denктаş hem Kıbrıs'taki gelişmeleri hem de teşkilat hakkında bilgi vermek amacıyla Ankara'da Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'yu⁷³ ziyaret etmişlerdir (Isachenko, 2012:39; Savvides, 2007:75; Yüksel, 2018:326). Rauf Denктаş o güne dair şu ifadeleri kullanmıştır (Keser, 2007:223-224);

Ocak 1958'de Doktor Fazıl Küçük'le birlikte ilk kez Ankara'ya gittim. Gitmezden önce oturup anlaştık: Doktor gazete için Türkiye'den yardım isteyecek, ben de TMT için silah ve idareci isteyecektim. Bu anlaşma ile Ankara'ya gittik ve görüşmeye başladık. Doktor hep kendi isteklerini anlattı fakat silah işinden hiç haber yok. Dediğim gibi bu benim Türkiye ile ilk temasım ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile ilk görüşmem. Görkemli, gayet efendi, kendinden emin, vatanperver ve Doktor'u çok seven bir zat... baktım ki artık kalkıp gidiyoruz. Bunun üzerine "Bir maruzatım var" dedim. Bunun üzerine tekrar oturduk. 'Biliyorsunuz Rumlar EOKA'yı dağıtmadı, silahlıyorlar. Biz de TMT'yi kurduk. Halk dağınıktı, onu toparladık ama teşkilata silah ve eğitici lazım. Biz bu işi kendi başımıza yürütemeyiz' dedim... "Zorlu, Ya öyle mi, size Türkiye'den silah gönderirsek bunu alabilecek bir teşkilatınız var mı? dedi. 'Alırız tabii. Bizim Volkan'dan kalma insanlarımız var. Alabiliriz.' diyorum ben. Dr. Küçük bundan emin olmadığını söyledi. Bunun üzerine Fatin Rüştü, 'Sen git arkadaşlarıyla konuş. Doktor daha tecrübeli tabii, daha temkinli. 'Efendim alamayız, yakalanırız. Rezil oluruz. Türkiye'yi rezil ederiz' dedi ve o bir gecikme sebebi oldu.

Gecikmenin nedeni ise Başbakan Adnan Menderes Kıbrıs meselesini Yunan meslektaşları ile çözebileceğini inanması ve Fatin Rüştü Zorlu Kıbrıs'taki durumun değişmeyeceğine yönelik Menderes ikna etmesi gerekmiştir.⁷⁴ (Akgün, 2009:234; Savvides, 2007:129; Yüksel,

⁷² Rauf Denктаş'ın teşkilatın Türkiye'ye bağlanması hususundaki ısrarının sebebi; Yunanistan'ın Kıbrıs konusundaki tutumunu görmesi ve diplomatik girişimlerini silahlı eylemler ile daha etkili hale getirme girişimlerini fark etmiş olmasıdır. Bkz: Sibel Akgün, *Türk Mukavemet Teşkilatı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, Ankara, s. 229.

⁷³ Fatin Rüştü Zorlu'nun Kıbrıs meselesindeki tutumu için bkz: Levent Ayabakan, *Fatin Rüştü Zorlu'nun Hayatı ve Kıbrıs Meselesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, 2007.

⁷⁴ Daha sonra Fatin Rüştü Zorlu İsmail Tansu'ya bu durumun nedeninden bahsetmiştir; "Bunu çok sonraları, 1959 yılı biterken, Fatin Rüştü Zorlu'dan öğrendim. Kendisine TMT ile ilgili olumlu raporlar verdiğim bir gün neşeli tavrından aldığım cesaretle neden 7 ay beklediğimizi sordum. Cevabı aynen şöyle oldu: "Birleşmiş Milletler'in 1957 yılı sonbahar toplantısına katıldığımda Kıbrıs'ta Yunan hükümeti tarafından gizlice desteklenen EOKA karşısında biz bir teşkilat örgütlemeyiz isek, takip ettiğimiz politikanın başarı şansının az olacağını anlamış ve Başbakan'a bu konuda öneride bulunmuş ve izin istemiştim. Başbakan, Yunanistan

2018:327). Daha sonra Başbakan Adnan Menderes hükümetin Kıbrıs politikasını desteklemesi için adada silahlı bir teşkilatın bulunması gerektiğine karar vermiş ve teşkilatın organize edilmesini kabul etmiştir (Akgün, 2009:234). Ayrıca söz konusu gelişmeler Türk hükümetlerince “*Kıbrıs meselesi diye bir şey yoktur*” görüşünün değişmeye başladığı açıkça göstermektedir (Keser ve Kata, 2015:422).

Fatin Rüştü Zorlu TMT’nin destekleme kararının alınmasında aktif bir rol oynadığını görülmektedir. Fatin Rüştü Zorlu, daha sonra TMT’nin örgütlenmesi konusunda önemli bir rol oynayan İsmail Tansu’ya TMT’yi niçin desteklediklerinden bahsetmiştir. Buna göre Zorlu, TMT örgütü ile hem İngilizlere hem de Yunanistan’a karşı Kıbrıs adası için Türkiye’nin hareketsiz olmadığını göstermeyi ve hükümetin ada için izleyeceği politikada silahlı bir örgüt aracılığıyla Türkiye’nin Kıbrıs’ta aktif bir şekilde yer almasının yardımcı olacağı düşündükleri için desteklediklerini belirtmiştir (Akgün, 2009:231). Buna göre Zorlu’nun TMT örgütünün Yunanistan’ı ve EOKA örgütünü zor durumda bırakacağı ve bu teşkilat sayesinde Türkiye’nin Kıbrıs politikasında hareket alanını genişleteceği düşüncesine sahip olduğunu söylememiz mümkündür.

Nisan 1958’de Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından Genelkurmay Başkanlığı’na gizli bir mesaj gönderilmiştir. Söz konusu mesajın içeriği Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin Kıbrıs’ta Türkleri korumak amacıyla silahlı bir teşkilatın oluşturulmasına izin verdiğine⁷⁵ yöneliktir. Bu kapsamda Genelkurmay Başkanlığı teşkilatın oluşturulma görevini

Başbakanı Karamanlis ile aralarındaki samimi dostluğa güvenerek, Kıbrıs meselesinin sulh ve müzakere yoluyla bir sonuca varılacağına inanıyordu. EOKA karşısında ortalığı bulandıracak, müzakereleri olumsuz etkileyecek bir teşkilatın varlığını istemiyordu. Bu nedenle izin vermiyordu. Tam 7 ay bu izin için uğraştım. Sonunda gelişmeler beyin teyit etti. Makarios ve EOKA’nın maskesi düşmeye başladı. Türklere hak ve hayat tanımayacakları anlaşıldı. Sonunda Başbakan beni haklı buldu ve izin verdi.” Bkz: (Tansu, 2002:27’den aktaran Keser, 2007:322).

⁷⁵ Söz konusu karar Genelkurmay Başkanlığı gizli bir şekilde iletilmiştir; “*Kıbrıs’ta Türk varlığının korunması için silahlı gizli bir örgüt kurulması uygun görülmüştür. Olağandışı koşullarda yapılacak ve yasal olmayan bu görev için hazırladığınız projeyi uygulamaya koyabilirsiniz. İngiltere’nin egemenliğindeki bir ülkede bu örgütün kurulmasının zorluğu ve tehlikesi malumdur. Bu konudaki çalışmalar son derece gizli tutulmalı, gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında duyulmamasına özen gösterilmelidir. Örgütte görev alanlar, örgütü hükümetimizin kurdurmakta olduğu kanısını uyandıracak söz ve davranışlardan kaçınmalıdır. Örgütün kurulması için gerekli silah, araç gereç, personel ve parasal destek hükümetimiz ve Silahlı Kuvvetlerimiz tarafından karşılanacaktır. Kıbrıs’ta Türk toplumu liderleri Dr. Küçük ve Rauf Denktaş hükümetimizin güvendiği kişilerdir. Örgütün kurulmasında yardımcı olacak bu kişiler ile iyi ilişkiler ve sıkı işbirliğinde bulunulmalıdır. Örgütte görev üstlenecek subayların her türlü yasal hakları saklı tutulacak ve kendileri süresiz izinli sayılacaklardır. Kurulacak örgütün Kıbrıs Türk halkının can ve mal güvenliğini korumanın yanı sıra, hükümetimizin izlediği Kıbrıs politikasına destek olacağı da düşünülmektedir. Örgütte görev üstlenecek değerli subaylarımıza güveniyor ve başarılar diliyorum.”* Bkz: M. Can Kasapoğlu, *Kıbrıs’ta Yerel Bir Mukavemet Örgütü Olarak Türk Mukavemet Teşkilatı’nın (TMT) İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 64.

Tümgeneral Daniş Karabelen'e vermiştir (Yüksel, 2018:328-329). Bu dönemde Özel Harp Dairesi Başkanlığını yürüten Daniş Karabelen bu konu ile ilgili bir ön çalışma gerçekleştirmesi için Kore Savaşı'nda beraber görev yaptığı İsmail Tansu'yu görevlendirmiştir (Kasapoğlu, 2008:63-64; Keser, 2015:68). 28 Haziran 1958 tarihinde teşkilatın organize edilmesinde kilit noktalarında bulunacak ve yönetecek olan İsmail Tansu, Yarbay Rıza Vuruşkan, Albay Eyüp Mater ve Daniş Karabelen başkanlığındaki heyet Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'yu Kıbrıs adasında gerçekleştirilecek işlerle ilgili bir brifing vermişlerdir (Keser, 2007:323). Böylelikle Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu'nun talimatları doğrultusunda Özel Harp Dairesi⁷⁶ tarafından Türk Mukavemet Teşkilatı'nın organize edilmesi, eğitilmesi ve silah temini gibi unsurlar ile desteklenmesi kararlaştırılmıştır (French; 2016:71; Seçmen, 2017:52; Söyler, 2015:65). Özel Harp Dairesi tarafından profesyonel bir şekilde organize edilen, silahlandırılan ve eğitilen TMT, 1 Ağustos 1958 tarihinden 21 Aralık 1963 tarihine kadar eylemlerini gizli⁷⁷ bir şekilde yürütmüş ve yer altında kalmıştır (Cankut, 2006:42). 1 Ağustos 1958 tarihinde eylemlerine başlayan TMT, 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasına kadar faaliyetlerini devam ettirmiş ve 1 Ağustos 1976 tarihinde görevini KKTC Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı'na aktarılmıştır (Keser ve Kata, 2015:422). Türkiye'nin TMT örgütünü destekleme kararı alması yani örtülü bir operasyonu seçme nedenleri şu şekilde sıralanabilir (Kadioğlu ve Bezci, 2020:640-649);

1. Güvenlik endişesi. Kıbrıs adası Yunanistan'a geçmesi durumunda Türkiye bu ülke tarafından çevrelendiği algısı oluşması,
2. Kıbrıslı Türklerin can ve mal güvenliğini korumak,
3. Kıbrıslı Türklerin EOKA örgütünün eylemlerine karşı direnç gücünü artırmak,
4. Yunanistan'ın niyetini, kapasitesini ve savaş yetenekleri hakkında bilgi elde etmek,

⁷⁶ Özel Harp Dairesi Türkiye'nin NATO'ya üye olmasının ardından Milli Savunma Yüksek Kurulu kararı ile oluşturulmuştur. Söz konusu daire gizlilik içerisinde oluşturulmuş ve yalnızca Türk Silahlı Kuvvetleri'ne özel olmayıp, NATO ittifakı içerisinde yer alan ülkelerde benzer kuruluşlar oluşturulmuştur. Özel Harp Dairesi'nin görevi; Sovyetler Birliği tarafından bir işgal durumu esnasında yer altı direniş teşkilatlarının kurulması ve Gayri Nizami Harp'in uygulanmasıdır. Bkz: Kasapoğlu, a.g.t. s.63.

⁷⁷ Kıbrıslı Türklerin polislik görevini gerçekleştirmeleri TMT'nin eylemleri gizli bir şekilde yürütmesine önemli katkı sağlamıştır. Çünkü sokağa çıkma dönemlerinde bile TMT görevlileri polis kimliğiyle faaliyetlerini daha rahat bir şekilde yürütmüşlerdir. Bkz: Savvides, a.g.t. 73.

5. Örtülü bir operasyon ile Sovyetlere karşı NATO'nun güneydoğu kanadında çatlaklıklar bulunduğunun üzerini örtmek,
6. Kıbrıs meselesinin çözümü için başlatılan uluslararası girişimlerde diplomatik çabaların yetersiz kalması,
7. Yunanistan'a karşı bir etki sahası oluşturabilmek,
8. Nihai olarak da diplomasi masasında Yunanistan'a karşı avantajlı bir konumda olmak için tercih ettiği söylenebilir.

Bir askeri ittifak içerisindeki üyeler arasında rakip devletler ve kendi yetenekleri hakkında düzenli bir şekilde bilgi paylaşımı gerçekleştirildiği resmi kanallar bulunmaktadır. Söz konusu bilgi paylaşımı bir askeri ittifakın verimli bir şekilde ilerleyebilmesi için temel bir gerekliliktir (Kadioğlu ve Bezci, 2020:648). Ancak devletler, aralarında askeri bir ittifak bulunsu dahi ortak düşmanları ve kendi yetenekleri hakkında her zaman istihbarat paylaşımı gerçekleştirmezler (Munton ve Fredj, 2013:673). Dolayısıyla Türkiye'nin hem Yunanistan'ın yeteneklerini öğrenmek hem de Kıbrıs'ta Yunanistan'ın savaş hazırlığı hakkında bilgi toplaması ve doğru bir analiz gerçekleştirmesini zorunlu kılmıştır. Bu sebeple Türkiye NATO kanalları vasıtasıyla elde edemediği bilgileri Türk istihbaratının örtülü operasyonları vasıtasıyla elde etmeye çalışmıştır. Hatta Türk istihbaratı 'Yunanistan'ın Savaşa Hazırlığı Üzerine Beyaz Kitap' isimli bir rapor⁷⁸ hazırlayarak Yunanistan'ın savaşa hazırlığı hakkında bir değerlendirme yapmıştır (Kadioğlu ve Bezci, 2020:648).

Gizlilik ilkesi çerçevesinde hareket eden Özel Harp Dairesi, Kıbrıs'a yönelik bu özel görev ile ilgili başka herhangi bir mevki ile resmi kanallardan iletişim gerçekleştirmemiş, Genelkurmay üst düzey komutanları ile iletişim sözlü olarak yapılmış ve diğer devlet organları ile resmi bağlantıdan kaçınılmış ve iletişim sözlü olarak gerçekleştirilmiştir (Yüksel, 2018:329). Gerçekleştirilen faaliyetler ile ilgili belgeler Özel Harp Dairesinde gizli olarak

⁷⁸ Söz konusu raporda Ankara'nın Kıbrıs meselesinin çözümünde iyimser bir tutum içerisinde olmaması ve Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı askeri hazırlıklarını artırdığına ve Yunan tehdidinin hafife alınmaması gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte raporda Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı yıkıcı propaganda faaliyetleri gösterilmiş ve ayrıca Yunanistan'daki kilit konumda bulunan liderler hakkında biyografik notlar da yer almıştır. Raporda ayrıca Yunanistan'ın Türkiye'nin NATO'daki gücünü zayıflatmayı amaçladığı ifade edilmiştir. Son olarak raporda Türk istihbaratı, Türkiye'nin adaya olası bir müdahalesinde Yunan Hava Kuvvetleri'nin tepki süresinin hesaplanması gibi bilgiler toplamaya çalışmıştır. Bkz: Kadioğlu ve Bezci, a.g.m. s. 648.

arşivlenmiştir (Cankut, 2006:61). Teşkilatın organize edilmesi ve eğitilmesinde görev alacak olan subaylar süresiz izinli sayılmışlardır (Akgün, 2009:235; Mutlu, 2007:29-30). TMT'nin gizlilik ilkesi çerçevesinde hareket etmesi yani bildiri yayınlamaması, eylemlerden uzak durması ve 1963 yılına kadar bir yeraltı teşkilatı olarak kalması teşkilatın Kıbrıslı Rumların ve İngiliz yönetiminin ilgi odağı olmasının önüne geçmiş ve böylelikle yasa dışı bir örgüt olarak ilan edilmesini engellemiştir (Cankut, 2006:60).

Demokrat Parti hükümeti tarafından Genelkurmay Başkanlığı'na gönderilen gizli yazı ile teşkilatın organize edilmesinde Özel Harp Dairesi görevlendirilmiştir. TMT'yi örgütlemek amacıyla gerçekleştirilecek olan unsurları yerine getirmek için İsmail Tansu ve arkadaşları tarafından hazırlanan projeye Kıbrıs İstirdat⁷⁹ Projesi (KİP) adı verilmiştir (Akgün, 2009:234; Kasapoğlu, 2008:65; Klokarris, 2016:1; Savvides, 2007:128). KİP projesi dönemin Genelkurmay ikinci başkanlık görevini yürüten Cevdet Sunay⁸⁰ tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Kasapoğlu, 2008:65). Böylelikle KİP projesi Kıbrıs'ta Türkiye'nin kontrolünde Türk Mukavemet Teşkilatı isimli bir yeraltı paramiliter örgütünün kurulmasını sağlamıştır (Savvides, 2007:128). Bu proje kapsamında Kıbrıslı Rumların Enosis yani Yunanistan ile birleşme isteklerine (Kliot ve Mansfield, 1997:496) karşılık olarak Kıbrıslı Türklerin de bundan böyle İstirdat yani Kıbrıs'ı eski sahibi olan Türkiye'nin geri alma projesi bulunmaktadır. TMT'nin kuruluş niteliğine sahip olan bu proje Demokrat Parti hükümetinin Kıbrıs'a yönelik dış politikasına uygun⁸¹ olarak hazırlanmıştır (Akgün, 2009:234). KİP projesiyle birlikte Kıbrıs'ın hepsi alınmasa bile 'Kıbrıs'ın taksimi' gerçekleştirilmesi planlanmıştır (Brouwer, 2009:12; Savvides, 2007:128; Yüksel, 2018:329). KİP doğrultusunda teşkilat 'Amerikan gizli harekât teknik ve yöntemleri' esasına dayalı olarak organize edilecek ve nizami olmayan bir mücadeleye hazır olacak, EOKA örgütünün saldırıya geçeceği X gününde teşkilat yer altından çıkarak duruma hâkim olacaktır. Söz konusu gelişmeler gerçekleşirse Türk Silahlı Kuvvetleri Kıbrıs'a müdahalede bulunması halinde, TMT bu durumdan faydalanarak Kıbrıs'ın tümünde hâkim olunmasına katkıda bulunacaktır. Dolayısıyla TMT, EOKA'nın faaliyetlerine karşı koymak ve adanın bölünmesi için mücadele

⁷⁹ Türk Dil Kurumuna göre 'İstirdat' kelimesi bir yeri yeniden ele geçirme, geri alma ve kurtarma anlamı taşımaktadır.

⁸⁰ Cevdet Sunay daha sonra Genel Kurmay Başkanı ve Cumhurbaşkanlığı görevleri bulunmuş bir isimdir. Bkz: Şerafettin Can Erdem, "Türk Siyasetinde Etkin Bir Genel Kurmay Başkanı: Cevdet Sunay", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt 123, Sayı 242, 2019, s.158-159.

⁸¹ İsmail Tansu bu durum ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır; "TMT'nin asli görevi Kıbrıs Türk halkının güvenliğini sağlamak ve T.C Hükümeti'nin izlediği Kıbrıs politikasına destek vermektir". Bkz: (Tansu, 2002:32'den aktaran Cankut, 2006:77).

etmek üzere Türk istihbaratı tarafından kurulan bir yeraltı paramiliter örgüt olduğu söylenebilir (Kadıoğlu ve Bezci, 2020:642). Demokrat Parti hükümetinin belirlediği dış politikaya uygun olarak Türk istihbaratının oynadığı rolü göstermesi açısından KİP projesinin hazırlanmasında önemli bir rol oynayan emekli albay İsmail Tansu'nun kullandığı şu ifadeler dikkate değerdir (Cankut, 2006:77);

Normal şartlarda TMT'nin asli görevi Kıbrıs Türk Halkının güvenliğini sağlamak ve T.C Hükümeti'nin izlediği Kıbrıs politikasına destek vermektir. (X) günü olarak var sayılan ve EOKA'nın ENOSİS'i gerçekleştirmek için Ada'da girişeceği geniş çaptaki harekate karşı, TMT yeraltından çıkacak süratle karşı saldırıya geçecek, Adanın her bölgesinde Rum savunmasını çökerterek duruma hâkim olmaya çalışacaktır. Böyle bir durumun oluşması halinde Türkiye adaya askeri müdahalede bulunur ve Türk Silahlı Kuvvetleri adayı işgale başlarsa, TMT bu fırsattan yararlanarak, Rumların ve Yunanlıların ENOSİS hayallerini kökünden silmek ve adayı Anavatan'a katmak için, adanın her bölgesinde harekete geçerek, Türk Silahlı kuvvetlerine öncülük edecek ve adanın tümünde kontrolü ele geçirmeyi sağlayacaktır. Böylece 1922 yılında Anadolu'da olduğu gibi, Yunanlılara bir kere daha şamar vurularak, Kıbrıs için planlanan nihai hedefe ulaşılmış olacaktır.

KİP hazırlarken yalnızca Kıbrıs Türk Halkının güvenliğini sağlayacak bir savunma örgütü kurmayı hedef almakla yetinmemiştik. Rumların, Yunanistan'ın destek ve teşviki ile er geç bir gün mutlaka ENOSİS'i gerçekleştirme girişiminde bulunacaklarına inanıyorduk. Planlarımızı, yukarıda anlattığım ilkelerimiz ve inançlarımız doğrultusunda hazırlamada yanılmamış olduğumuz, 21 Aralık 1963'te Makarios'un katliam girişimi, 15 Temmuz 1974 günü EOKA lideri Sampson'un ENOSİS macerası olayları ile anlaşılmıştır.

Rumların muhtemel bir ENOSİS girişiminin TMT için Kıbrıs'ta durumu Türk tarafının lehine çevirecek bir fırsat yaratabileceğini düşünmüştük. Böyle bir fırsat çıktığında savaşacak ve idealimizi gerçekleştirmek için belirlediğimiz hedefe doğru yürüyecektik. Bu hedef yüzyıllarca Türk vatanının bir parçası olarak sahip olduğumuz Kıbrıs adasının kurtarılması ve geri alınması idi. TMT, EOKA'dan çok daha üstün ve güçlü bir örgüt olarak kurulabilirse, Rumların yanlışı bizim için beklenen bir fırsat olacaktı. Böyle bir fırsat çıkınca da TMT 'Dur' demekle yetinmeyecek, onları ezip geçecekti. Bizi böyle düşündüren etken milli duygularımızla birlikte bu davada tarihten gelen haklılığımızdı. Rumların EOKA terör örgütü bir yanlışlık yapıp da ENOSİS harekâtına giriştiği taktirde TMT'nin bütün birimleri TMT lideri Bayraktar Bozkurt'tan (Albay Rıza Vuruşkan) alacağı emirle her bölgede derhal harekete geçecekti. Saldırıya uğrayan bölgelerden başlamak üzere, mukabil saldırılarla ve birbiri ardından vurulacak darbelerle düşman sindirilecekti. Bu suretle inisiyatif ele geçirilecek adanın her yerinde duruma hâkim olunacaktı.

Direnışe destek, bir bölgedeki belirli bir güce karşı direniş hareketlerine diplomatik açıdan verilen desteği ifade ederken, operasyonel destek eğitim ve mühimmat desteği gibi birçok unsuru ifade etmektedir (Kadioğlu ve Bezci, 2020:642). İsmail Tansu tarafından hazırlanan KİP projesi personel temini, eğitim ve silah ikmali olmak üzere üç temel unsur üzerine kurulmuştur (Akgün, 2009:234-235). Buna göre Türkiye'nin TMT teşkilatını yeniden organize etmesi, personel eğitimi ve silah ikmali gibi birçok unsur açısından destek vermesi operasyonel destek olarak değerlendirilebilir.

TMT'nin organize edilmesinde rol oynayacak subayların önemli bir kısmı Kore Savaşı'nda bulunmuşlardır (Yüksel, 2018:329). Bunun yanı sıra Kıbrıs'ta görev alacak subaylar gönüllülük esasına dayalı olarak belirlenmiştir (Akgün, 2009:238). Özel Harp Dairesi tarafından belirlenen subaylar resmi kimlikleri ile değil, maske kimlikleri ve kodlar olarak görevlerini icra etmişlerdir (Seçmen, 2017:54). Buna göre TMT lideri olan Rıza Vuruşkan Bozkurt, Daniş Karabelen Cankurt ve İsmail Tansu da Doğan kodlarını almışlardır (Akgün, 2009:238; Savvides, 2007:128-129). Maske kimlikleri olarak subaylar öğretmen, banka müfettişı, imam ve tarım uzmanı olarak Kıbrıs'ta faaliyet göstermişlerdir (Akgün, 2009:237; Yüksel, 2018:329). TMT lideri seçilen Rıza Vuruşkan Kıbrıs'ta görev alacak subayları belirlemiştir. Buna göre Rıza Vuruşkan'ın maske kimliği İş Bankası Müfettişı, Binbaşı Şefik Karakurt öğretmen, Yüzbaşı Mehmet Özden İş Bankası Müfettiş Yardımcısı ve Yüzbaşı Rahmi Ergün İş Bankası'nda görevli bir memur olarak adaya gitmişlerdir (Mutlu, 2007:33; Savvides, 2007:130).

TMT'nin kurulmasının ardından yetkililer, teşkilatı 1959 yılının sonuna kadar 5000 kişilik eğitilmiş ve silahlandırılmış bir paramiliter bir örgüt haline getirmeyi hedeflemişlerdir. (Keser, 2007:326; Savvides, 2007:128). 1960 yılına kadar bu sayı aşamalı olarak 10.000 ve 15.000'e çıkartılması hedeflenmiştir (Cankut, 2006:77). TMT üyelerinin⁸² eğitilmesi iki farklı noktada gerçekleştirilmiştir. Bunlardan birincisi Kıbrıs'ta yapılan eğitimler, ikincisi ise 'Hasret'e gitmek' kodu ile Türkiye'dir (Mutlu, 2007:43). Türkiye'de mücahitlerin eğitilmesi amacıyla Ankara'da Zirkaya köyü civarlarında bir kamp oluşturulmuştur (Savvides, 2007:129; Yüksel, 2018:329-330). Bir ay olarak belirlenen bu eğitimde yine gizlilik unsurları her zaman ön planda tutulmuştur. Buna göre Ankara'ya gelecek olan üyeler yolcu maskesi

⁸² TMT üyeleri belirlenirken ilk önce detaylı bir gözlem yapılmıştır. Daha sonra belirlenen kişilerin duygu ve düşünceleri tespit edilmiş ve teşkilata katılması uygun bulunan kişiler teşkilata davet edilmiştir. Bkz: Haluk Ölçekçi, "TMT'nin Toros'u ve Kıbrıs'ta Direnişin Şifreleri". *Asia Minor Studies*, Cilt 2 (Rauf Denктаş Özel Sayısı), (2014), s. 103.

altında ayrı ayrı konaklama yerlerinde gönderilmiştir. Ayrıca farklı şifre ve tanıma işaretleri kullanılmıştır (Seçmen, 2017:54).

Türkiye’de yapılan olan kamp yerinin ismi TMT Komutanlığı tarafından ‘Hasret’ olarak belirlenmiştir (Seçmen, 2017:54). Söz konusu bölge T.C Tarım Bakanlığı’na ait olup, eğitim için ilk grup 20 Ağustos 1958 tarihinde bölgeye ulaşmıştır (Yüksel, 2018:330). Eğitime katılacak kişileri Dr. Burhan Nalbantoğlu tespit etmiş ve üyelerin eğitiminde bizzat kendisi bulunmuştur. Yaklaşık olarak bir ay süren ilk eğitim 20 Eylül 1958 tarihinde sonlanmıştır (Akgün, 2009:247). ‘Hasret’ kampında verilen eğitimler iki temel öge üzerine oturtulmuş ve teşkilatın amacının savunma odaklı olmasından dolayı işgal ya da taarruz dersleri gösterilmemiştir. Söz konusu iki temel unsur ise Gizli Harekât Tekniği (Hücre Tipi Sistem) ve Gayri Nizami Harp Tekniği (Pusu, Baskın, Sabotaj, Gerilla)’dır. (Savvides, 2007:132; Seçmen, 2017:54-55). 1959 Eylül ayında Antalya’da ikinci bir eğitim kampı daha faaliyete geçirilmiştir (Savvides, 2007:132; Yüksel, 2018:330). Bu kampa lojistik ve öğretmen desteği faaliyetleri Eğirdir Dağ ve Komanda Okulu’ndan gerçekleştirilmiştir (Mutlu, 2007:44).

Kıbrıs’a silah sevkiyatı büyük gemilerden ziyade küçük balıkçı tekneleri ile gerçekleştirilmiştir. Buna göre adaya ilk silah sevkiyatı 13 Ağustos 1958 tarihinde Vehbi Mahmut, Asaf Elmas ve Cevdet Remzi kod isimli kişiler tarafından bir balıkçı teknesi ile gerçekleştirilmiştir (Savvides, 2007:132; Birand, 1999). Daha sonra bu kişiler 16 Ağustos 1958’den 1 Ocak 1959 tarihine kadar toplamda dokuz sefer yapmışlar ve bu seferlerde TMT’ye 270 adet tabanca, 267 adet hafif makineli tüfek, 6 adet makine tüfek, 350 adet el bombası, 20 adet plastik patlayıcı, yeterli mühimmat ve bir telsiz seti aktarılmıştır (Savvides, 2007:133). Yine Mart 1959’da bir TMT üyeleri tarafından Türkiye’nin Anamur limanından Kıbrıs’a Elmas kod adlı bir gemi ile çok sayıda silah sevk edilmiştir (Kadioğlu ve Bezci, 2020:644). Balıkçı teknelerinin gerçekleştirdiği bir seferi Akdeniz’deki bir İngiliz devriye gemisi fark etmiş, fakat daha sonra tekne Türk mürettebatlar tarafından batırılınca tekne İngiliz yönetimi tarafından denetlenememiştir. Söz konusu silahlar hem Kıbrıslı Türklerin EOKA saldırılarına karşı korumak amacıyla hem de olası bir Enosis girişiminde TMT üyelerinin Türk Silahlı Kuvvetleri’ne destek vermesi maksadıyla aktarılmıştır. Dolayısıyla Türk istihbaratının Kıbrıs’ta gerçekleştirdiği örtülü operasyon Soğuk Savaş döneminde ABD’nin Türkiye’ye baskı yapmasının önüne geçtiği söylenebilir (Kadioğlu ve Bezci, 2020:645). Dolayısıyla Türk istihbaratı ile işbirliği içerisinde olan TMT, Kıbrıs’ta hükümetin politikasına uygun olarak Türk istihbaratının faaliyetlerini yürüten teşkilat konumuna

gelmiştir (Jackson, 2021:528; Kadioğlu ve Bezci, 2020:642). Bu dönemde Yunanistan da Kıbrıs'ta EOKA'yı silahlandırmaya devam etmiştir ve hatta daha sonraki yıllarda Birleşik Krallık'ta üretilen ve NATO kapsamında Yunanistan'a verilen silahlar İngilizler tarafından ele geçirilmiştir (Kadioğlu ve Bezci, 2020:646).

27 Ocak 1958 tarihinde Kıbrıs'ta bulunan Bozkurt gazetesinde doğruluk niteliği taşımayan bir haber yayınlanmıştır. Bu haberde İngiliz Dışişleri Bakanı Türk Dışişleri Bakanı Zorlu ile temaslarda bulunduğunu ve Türkiye'nin taksim tezini kabul ettiklerini belirten ifadeler yer verilmiştir. Söz konusu haber üzerine Kıbrıs Türkler arasında büyük bir sevinç oluşmuştur (Gazioğlu, 2002:36; Savvides, 2007:77). Bunun üzerine birçok Kıbrıslı Türk kutlama yapmak amacıyla ellerinde bayraklarla ve “*Ya Taksim Ya Ölüm*” sloganlarıyla gösteriler düzenlemiştir. Bu gösteriyi engellemek isteyen İngiliz ordusundan askeri bir aracın bir kişiyi ezmesi sonucu yaşamını yitirmiştir (Yüksel, 2018:334). Diğer gün yine Kıbrıslı Türkler taksim yürüyüşü gerçekleştirmek istemişler ve İngiliz güvenlik güçlerinin ateş açması sonrası üç kişi daha yaşamını yitirmiştir (Gazioğlu, 2002:3). Yaşanan bu olay Türkiye kamuoyunda tepkilere sebep olmuş ve İstanbul'da yaklaşık olarak 300.000 kişiye ulaşan bir miting gerçekleştirilmiştir. Bu mitingde “*Ya Taksim Ya Ölüm*” sloganı sağlam bir şekilde ifade edilmiştir. Ayrıca söz konusu olay Türk kamuoyunda İngiliz aleyhtarlığının yükselmesine sebebiyet vermiştir (Değerli, 2012:95-96).

12 Temmuz 1958 tarihinde EOKA üyelerinin Sinde köyünde (İnönü) Kıbrıslı Türkleri pusuyu düşürmesinin ardından içlerinden biri 2 yaşında bir çocukla birlikte 5 sivil hayatını kaybetmiştir (Yüksel, 2018:336). Tüm bu olayların ardından 31 Temmuz 1958 tarihinde Yarbay Rıza Vuruşkan ‘Ali Conan’ kimliğinde ve İş Bankasının bir müfettişi rolüyle, Yüzbaşı Mehmet Özden ise ‘Necdet Beyazıt’ kimliğini alarak ve İş Bankası Müfettiş Yardımcısı olarak Türkiye’den Kıbrıs adasına doğru yola çıkmıştır. Vuruşkan’ın adaya varmasıyla birlikte EOKA ile TMT arasında bir ateşkes ilan edilmiş ve teşkilatı örgütlenme girişimleri başlatılmıştır. Bu tarihten itibaren Yarbay Rıza Vuruşkan başkanlığındaki heyet TMT’nin organize edilmesi, silahlandırılması ve üyelerinin eğitilmesi görevlerini yürütmüşlerdir (Akgün, 2009:240; Mutlu, 2007:35-39; Savvides, 2007:130). Diğer bazı istihbarat görevlileri İsrail’den Larnaka limanına turist kılığında adaya sızmışlardır. Ayrıca Kıbrıs polisinin önemli bir kısmı Türk olması ve bu Türkler ile Türk istihbaratı arasındaki gizli bağlantılar, Türk subaylarının ve istihbarat görevlilerinin İngilizler ve Kıbrıslı Rumlar tarafından tespit edilmemesi sağlamıştır (Kadioğlu ve Bezci, 2020:645; Keser ve Kata, 2015:429).

Kıbrıs'ta görev alan Türk askeri yetkilileri adaya gitmelerinin ardından görevlerini KİP çerçevesinde yürütmüşlerdir. Türkiye tarafından denetim altına alınan teşkilat 1963 yılına kadar yeraltında kalmıştır. Bu dönem içerisinde Türk subayları tarafından teşkilatın örgütlenmesi, eğitilmesi ve silah sevkiyatlarının gerçekleştirilmesi gibi faaliyetler yürütülmüştür. Bunun yanı sıra Kıbrıslı Türk önderlerinin Kıbrıslı Türkler arasında milli kimlik bilincinin oluşturulması için “Vatandaş Türkçe Konuş” ve “Türk'ten Türk'e” gibi başlattıkları kampanyalarda TMT aktif olarak yer almıştır (Akgün, 2009:260). Sonuç itibarıyla Türk istihbaratı tarafından yeniden organize edilen TMT, Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik benimsediği taksim tezine uygun olarak Kıbrıs Türklerin milli kimlik bilincinin uyandırılması gibi çalışmalara katıldığı söylenebilir. İngiliz yönetimi altında Kıbrıslı Türkler uzun bir süre boyunca milliyetçi eğilimler sergilememişlerdir (Attalides, 1979:36). Dolayısıyla TMT milli bilinci geliştirmek için başlattığı girişimlerle Türkler arasında milliyetçi eğilimleri artırarak teşkilat tabanını genişletmeye ve Türkler arasındaki bağı güçlendirmeye çalıştığı söylenebilir. Böylelikle TMT'nin buradaki bir diğer amacı da teşkilatın örgütlenmesine hızlandırarak EOKA'nın eylemlerine karşı hazırlıklı bir toplum yaratmayı amaçladığı belirtilebilir. Böylelikle TMT, Kıbrıslı Türklerin ideolojik açıdan bir araya gelmesinde önemli bir rol oynadığı ve Kıbrıslı Rumların Enosis isteklerine karşı durmada önemli bir rol oynamıştır⁸³ (Kadioğlu ve Bezci, 2020:649).

3.2.1 TMT'nin İstihbarat Faaliyetleri

Kıbrıs Barış Harekatı'na kadar TMT bazı istihbarat faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Buna göre TMT üyeleri tarafından kendi alanlarının dışında Rumların bulunduğu bölgelerde iletişim merkezleri, yol ve köprüler, enerji noktaları, radyo ve televizyon istasyonları, mühimmat yerleri ve askeri tesisler gibi stratejik konumlar ile ilgili keşif araştırması yapılmıştır. Daha sonra söz konusu bölgeler harita üzerinden koordinatları oluşturulup, raporlar şeklinde üst makamlara sunulmuştur (Seçmen, 2017:59-61). TMT üyelerinin

⁸³ TMT'nin Türkiye tarafından destekleme kararının verilmesinin ardından yaşanan önemli bir gelişme 27 Mayıs 1960 tarihinde Demokrat Parti hükümetine karşı yapılan askeri bir darbedir. Söz konusu darbe sonrası Türkiye Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmıştır. Dolayısıyla TMT'nin yeniden organize edilmesinde öncü bir rol oynayan Fatin Rüştü Zorlu ve Adnan Menderes'in yönetimden uzaklaştırılmasıyla birlikte Türkiye'nin Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği örtülü operasyon sekteye uğramıştır. Bu dönemde TMT komutanı Rıza Vuruşkan geri çağırılmış ve TMT'ye gönderilen askeri malzeme durdurulmuştur. Türkiye'nin TMT teşkilatını göz ardı etmesinin yanı sıra 21 Aralık 1963 tarihinde Rum güçlerinin ilerleyişinde TMT teşkilatının yetersiz kalması sonrasında anlaşılmıştır. Kıbrıslı Rum güçlerinin ilerleyişini Türk Hava Kuvvetleri durdurabilmiştir. Bkz: Kadioğlu ve Bezci, 2020:646-647; Ulvi Keser ve Münevver Kata, 27 Mayıs Darbesi ve Kıbrıs Türk Milli Mücadelesine Yansımaları, Turkish Studies, Cilt 12, Sayı 6, (2017), ss. 661-686.

gerçekleştirdiği söz konusu istihbarat faaliyetini coğrafi istihbarat türü içerisinde değerlendirilebilir.

TMT'nin üyesi içerisinde yer alan kişiler İngiliz yönetimi içerisine sızarak çeşitli bilgiler elde etmişlerdir (Seçmen, 2017:61). Polis kimliğine sahip olan bazı TMT üyeleri Kıbrıs valisi için hazırlanan gizli güvenlik raporlarını fotokopilerini alarak liderlerine aktarmışlar ve daha sonra bu bilgiler Ankara'daki karargâha gönderilmiştir (Savvides, 2007:143). Bu bilgilerin içerisinde İngilizlerin Akdeniz'de hangi rotayı ve hangi saatlerde devriye atacağı gibi önemli bilgiler yer almıştır (Keser, 2007:484). Dolayısıyla elde edilen bu bilgiler sayesinde TMT'ye ulaştırılacak silah ve mühimmat güvenli⁸⁴ bir şekilde ulaşmasına imkân tanımıştır. Söz konusu silahlar Kıbrıs'ın her bölgesine rahatlıkla gidebilen sağlık görevlileri gibi kişiler tarafından diğer bölgelere dağıtılmıştır (Seçmen, 2017:61). Türkiye'den getirilen bu silahlar genellikle toprak altına gömülmüştür. Ancak silahları toprak altına gömmenin bazı avantaj ve dezavantajları vardır. Buna göre söz konusu silahlar daha sonra Kıbrıs Cumhuriyeti yetkilileri tarafından bulunamamıştır. Dezavantajı ise toprak altına gömüldüğünden dolayı bozulma olasılığı bulunmasıdır. Her ne kadar üst kademe yer alan kişiler her altı ayda bir silahların çıkartılıp bakımlarının gerçekleştirilmesi emrini vermiş olsa da buna uyulmamıştır (Savvides, 2007:138-139).

İngiliz yönetimi içerisine sızma ve keşif çalışmalarının yanı sıra TMT yetkilileri üyelerine EOKA üyeleri hakkında bilgi toplama emrini vermiştir. Buna göre TMT üyelerinden EOKA üyelerinin yüzeysel milliyetçi, kendi davasına inanmayan ve gerçek milliyetçi gibi sınıflandırmalar yaparak kişilik yapıları hakkında bilgiler elde edilmesi istenilmiştir (Savvides, 2007:144). Ayrıca TMT yetkilileri tarafından Enosis ve Makarios karşıtı kişi ve gruplar hakkında bilgiler toplanması emri verilmiştir (Savvides, 2007:145). TMT'nin gerçekleştirdiği bu istihbarat faaliyeti biyografik istihbarat türü kapsamında değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra TMT üyeleri kendi aralarındaki iletişimde EOKA üyelerine kara üzüm, silah nakliyesi yapılan araçlara meyve nakliye aracı gibi ifadeler kullanarak EOKA üyelerinin faaliyetlerini takip etmişlerdir (Savvides, 2007:144).

⁸⁴ Söz konusu silahlar yalnızca Kıbrıslı Türklerin savunma amacıyla adaya getirilmemiş olup, aynı zamanda Kıbrıs'a olası bir Türkiye müdahalesinde bu silahlar ile Türk Silahlı Kuvvetleri'ne destek sağlamak maksadıyla getirilmiştir. Bkz: Dilek Yiğit Yüksel, "Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(18), (2018), s.175-176.

3.3 Kıbrıs Sorunu ve Türk Dış Politikasında Yaşanan Değişim

Türkiye Cumhuriyeti Kıbrıs meselesinin gündeme gelmeye başladığı ilk dönemlerde Kıbrıs'a yönelik pasif bir tutum içerisinde olmuştur. Bu durumun nedenleri arasında Sovyet tehdidinin var olması, İngiltere ve Yunanistan ilişkilerin bozulabileceği endişesi ve ekonomik kalkınma için gerekli olan dış yardıma ihtiyacın bulunması gibi unsurlar yer almaktadır. Kısacası 1955 yılına kadar Türk hükümetleri Kıbrıs meselesinde statükonun devamını savunmuştur. Yunanistan'ın Kıbrıs meselesini BM'ye taşıması ve 1955 yılından itibaren EOKA'nın adada silahlı eylemler gerçekleştirmeye başlaması Demokrat Parti hükümetinin ilgisini Kıbrıs'a çekmek zorunda bırakmış ve bu olaylar Türkiye'nin meseleye yönelik değişmesine yol açmıştır. Türk hükümetinin tutumundaki değişikliğin sebebi öncelikli olarak stratejik ve güvenlik temelli olup, Yunanistan tarafından çevrenme endişesi ve ikinci olarak ise adada yaşayan Türklerin güvenliklerini sağlama isteğinden kaynaklanmaktadır. Daha sonra Demokrat Parti hükümeti artık taksim tezini savunmaya başlamış ve uluslararası alanda diplomatik girişimlere hız vermiştir. EOKA'nın şiddet eylemleri İngiliz yönetimi ile sınırlı kalmamaya başlamış ve bu eylemlerin doğrudan ya da dolaylı olarak Türklere de yönelmeye başlaması ve aynı zamanda uluslararası arenada diplomatik girişimlerin yetersiz kalması sonrası Demokrat Parti hükümeti taksim politikasını daha şiddetli bir şekilde savunmasına ve olası bir Enosis'e engel olabilmek adına ve adada Türkiye'nin varlığını hissettirebilmek amacıyla paramiliter bir örgütü organize etme, silahlandırma ve eğitime faaliyetlerine başlatmıştır. Dolayısıyla Demokrat Parti hükümeti TMT'yi hangi dış politika gelişmeleri sonrasında destekleme kararı aldığını anlayabilmek için Yunan ve Türk taraflarının Kıbrıs'a yönelik politikalarına değinmek gerekmektedir.

3.3.1 Türk Dış Politikasında Statükonun Devam Ettirilmesi Tezi

Türkiye 1950'li yılların ikinci dönemine kadar Kıbrıs konusunda aktif bir politikayı tercih etmemişse de Türklük bilincinin korunması ve Kıbrıslı Türk öğrencilerin Türkiye'de eğitim almaları gibi unsurlarda kayıtsız kalmamıştır⁸⁵ (Arslan, 2016:33). Türkiye, Kıbrıs

⁸⁵ Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Kıbrıs'tan Anadolu'ya ciddi bir göç yaşanmıştır. Bunun üzerine başta Mustafa Kemal Atatürk ve bazı hükümet yetkilileri Kıbrıs'taki Türklerin sayılarının azalacağı ve azınlık konumuna düşeceği endişesinden dolayı göçün durdurulması istemişlerdir. Bkz: Berna Aksoy, *Kıbrıs Sorununun Yunanistan ve Türkiye Dengesinde Çözüm Sürecine AB'nin Etkisi ve Sürecin Sonu Annan Belgesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 39-40.

adasını İngiltere'ye devredilmesinin ardından adayı İngiliz egemenliği altında olan bir bölge olarak görmüş ve herhangi bir girişimde bulunmamıştır (Kaya ve Yeter, 2018:216). Türkiye Cumhuriyeti Kıbrıs politikasında bir tutum değişikliğine gidene kadar Kıbrıslı Türklerle kültürel bağlarını kopartmadan, statükonun devamını sürdürecektir şekilde bir tutum izlemiştir. (Arslan, 2016:60-79). Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk'ün belirlemiş olduğu 'Yurtta Sulh Cihanda Sulh' ilkesi çerçevesinde barışçıl bir dış politika çizgisi takip edilmiş ve Yunanistan ile ilişkilerin geliştirilerek bölgede güvenli bir ortamın yaratılması sağlanması amaçlanmıştır (Demirel, 2016:15). Bu bağlamda Mustafa Kemal Atatürk'ün Kıbrıs'a yönelik izlediği dış politika irredantist bir nitelik taşımadığı ve hatta iki savaş arasında uluslararası ilişkilere hâkim olan idealist düşünceye uygun olarak yürütüldüğü söylenebilir (Şahin ve Topbaş, 2015:391).

İkinci Dünya Savaşı akabinde Kıbrıslı Rumların Enosis istekleri ve bu yöndeki faaliyetlerinde artış yaşanmıştır (Demirel, 2016:17). Söz konusu yaşanan bu gelişmeler karşısında Türk toplumu örgütlenme çabası içerisine girmiş ve Enosis'e karşı çıktıkları ifade etmek için gösteriler düzenlemişlerdir (Duba, 1996:8). Nitekim Kıbrıslı Türkler, Rumların Enosis faaliyetlerine tepki olarak 1948 ve 1949 yıllarında binlerce kişinin katılımını gerçekleştirdiği gösteriler düzenlemişlerdir. Ayrıca bu dönemde Dr. Fazıl Küçük Kıbrıslı Türklerin Enosis'e şiddetle karşı çıktıklarına yönelik (Ioannides, 2012:48; Güzel, 2019:135) Türk hükümetine bilgi vermek amacıyla telgraflar göndermiştir (Arslan, 2016:63). Ancak Türkiye bu dönemde Soğuk Savaş'ın oluşturduğu koşullar sebebiyle Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere ilgi göstermemiştir (Duba, 1996:8). Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu iç ve dış problemlerin (ortak tehditler, komünizmle mücadele, ekonomik kalkınma ve demokratikleşme) üstesinden gelebilmek amacıyla Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler olumlu bir düzeyde seyretmiştir (Şahin ve Topbaş, 2015:391).

1950 yılında Kıbrıs adasında kilise tarafından Plebisit'in yapılması, Yunanistan'da yaşanan iç savaşın sonlanması ve savaştan sonra sömürgelerde yükselmeye başlayan bağımsızlık mücadeleleri gibi olaylar neticesinde Kıbrıs meselesi Türk ve Yunan kamuoyunda kendisine yer bulmaya başlamış ve taraflar yaşanan gelişmeler karşısında benimsedikleri tutumları dile getirmeye başlamıştır (Şahin ve Topbaş, 2015:392). Nitekim Cumhuriyet Halk Partisi'nin Dışişleri Bakanı olarak görev yürüten Necmettin Sadak "*Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur. Çünkü Kıbrıs İngiltere'nin hakimiyeti altındadır. İngiltere'nin bu adayı başka bir devlete devretmek hususunda en küçük bir niyeti, bir*

temayülü olmadığını biliyoruz.” şeklindeki ifadeleri dönemin hükümetin Kıbrıs’a yönelik bakış açısını göstermektedir (Gülmez, 2020:744; Kapcı, 2014:355; Savvides, 2007:38). 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleştirilen seçimler sonrasında yönetimi devralan Demokrat Parti’nin Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü “*Kıbrıs sorunu diye bir meselenin olmadığını*” belirtmiş ve kendisinden önceki hükümetin pasif politikasını devam ettirmiştir (Selimefendigil, 2018:135). Türk hükümetlerinin bu dönemde Kıbrıs’a yönelik pasif bir tutum içerisinde bulunmasının nedenleri arasında Truman Doktrini ve Marshall Yardımları gibi programlar vasıtasıyla hem Amerika hem de Batı Avrupa ile ilişkilerin geliştirilmeye çalışılması ve her iki ülkenin NATO’ya üye olma çabaları gösterebilir (Sancaktar, 2011:25-35). Nitekim Türk hükümetleri Türk-Yunan dostluk ilişkilerine zarar vermemek kaygısıyla ihtiyatlı yaklaşımlar sergilemiştir. Dolayısıyla Kıbrıs meselesini ikinci planda gördüklerini söylenebilir.

III. Makarios’un Plebisit oylamasından sonra Kıbrıslı Rumların Enosis istek ve faaliyetlerini uluslararası alanda tanıtmaya çabası İngiltere, Fransa ve ABD’nin dikkatini çekmeyi başarmış ve bu durum Yunanistan’ın Kıbrıs meselesi ile ilgilenmesine yol açmıştır (Kapcı, 2014:355). Dolayısıyla Kıbrıs konusu Yunanistan’ın gündeminde yer almaya başlamış ve Başbakan Venizelos 16 Şubat 1951 tarihinde Kıbrıs’a dair mesajlar vermiştir. Bu konuşmasında Başbakan, 1915 yılından bu yana Yunan hükümetlerinin Kıbrıs’ı birçok kez İngilizlerden istediklerini ve bu idealden hiçbir zaman vazgeçmeyeceklerini ifade etmiştir (Albayrak, 2000:250; Değerli, 2012:88; Göktürk, 2021:147; Gürses, 2014:16) Yunan Başbakanı’nın bu söylemleri Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) büyük bir yankı uyandırmış ve Türk-Yunan ilişkilerinin seyri bozulmaması gerektiği vurgulanarak, adanın Yunanistan’a verilebileceğine ilişkin ciddi kaygı ve şüpheler oluşturmuştur (Duba, 1996:10). Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü 20 Nisan 1951 tarihinde kamuoyuna bir açıklama yapmıştır. Buna göre Köprülü adanın Türkiye’nin güvenliği sağlama noktasında Türkiye için önemine ve tarihi ilişkisine değinerek Kıbrıs meselesinin Türkiye’yi yakından ilgilendirdiğini vurgulamıştır. Ayrıca adanın statüsünde herhangi bir değişiklik için neden görmediklerini aksi bir durumda ise Türkiye’nin ve Kıbrıslı Türklerin haklarını savunacaklarını belirtmiştir. (Saruhan, 2020:22; Tansel, 2010:29; Tarakçı, 1998:22) Köprülü bu sözlerinin devamında Kıbrıs’ın halihazırdaki statüsünde herhangi bir değişim olması durumunda adanın Türkiye’ye geri verilmesi gerektiği şeklinde görüşünü ifade etmiştir (Demirel, 2016:19). Köprülü’nün Kıbrıs’a yönelik açıklamaları Türk Hükümeti’nin Kıbrıs meselesine yönelik ilgisini ilk kez resmi bir ifadeyle göstermiştir (Duba, 1996:11). Köprülü’nün bu açıklaması daha önce

yapılan açıklamaların bir adım ötesine geçmiş ve Türkiye'nin artık Kıbrıs'a ilişkin daha aktif bir politika izleyeceğinin göstergesidir. Söz konusu yaşanan gelişmelerden sonra 22 Şubat 1952 tarihinde Yunan Dışişleri Bakanı Sofokles Venizelos, NATO üyesi ülkelerden temsilcilerin bir araya geldiği Lizbon konferansında Kıbrıs meselesinin sadece İngiltere ve Yunanistan'ı ilgilendirdiğini belirtmiş ve Kıbrıs meselesinde Türkiye'yi saf dışı tutmaya çalışmıştır (Demirel, 2016:19-20).

28 Şubat 1953 tarihinde Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan devletleri arasında Balkan Paktı oluşturulmuştur (Selimefendigil, 2018:115). Sovyetler Birliği'nin Balkanlarda nüfuz sahibi olması ve bu devletin Türkiye'nin NATO'ya dahil olmasıyla birlikte takındığı tutum Türkiye için endişe kaynağı oluşturmuş ve bunun sonucu olarak Türkiye'nin kendi güvenliğini tesis etmek için bir savunma sistemi içerisine dahil olmuştur (Işık, 2011:107-109). Oluşturulan bu pakt her üç devlete savunma alanında ortak sorumluluklar yüklemekte ve böylece Türkiye, Yunanistan ile ilişkilerini siyasi boyutun ötesine taşıyarak askeri alana da kaydirmiştir (Tansel, 2010:35). Balkan Paktı'nın tam manasıyla bağlayıcı bir ittifak olduğu 1954 yılının ilk dönemine kadar Demokrat Parti hükümeti Kıbrıs meselesi hakkında görüş bildirmekten uzak durmuştur (Akman, 2012:67). Hatta bu atmosfer ortamı içerisinde 1953 ve 1954 yıllarında İzmir'de Kıbrıs meselesi ile ilgili mitingler gerçekleştirilmek istenmiş, fakat Demokrat Parti hükümeti buna müsaade etmemiştir (Armaoğlu, 1959:61). Ayrıca Kıbrıs meselesi ile daha yakından ilgilenmeye başlayan Türk kamuoyu söz konusu antlaşmanın ardından Demokrat Parti ve Türk kamuoyu arasındaki mesafenin daha da açılmasına yol açmıştır (Duba, 1996:13-14).

Tüm bu bilgiler ışığında 1950'li yılların ilk dönemlerine kadar Türkiye'nin Kıbrıs ile ilgili argümanı, Soğuk Savaş ortamının yarattığı koşullar sebebiyle Yunanistan-İngiltere ile ilişkilerin bozulmasına sebebiyet verilmemesi, adada statükonun devamını sağlamak ve adada herhangi bir değişiklik söz konusu olduğu takdirde Türkiye'nin ada üzerinde söz sahibi olması gerektiği şeklinde özetlenebilir (Duba, 1996:13; Savrun ve Tınal, 2017:354).

3.3.2 Kıbrıs Politikasında Türk Dış Politikası İçin Yeni Bir Dönemin Başlangıcı

Yunanistan'da 1952 Kasım ayında gerçekleştirilen seçimleri Yunan Diriliş Partisi'nin başkanlığını yürüten Mareşal Papagos'un partisi kazanmış ve bu hükümet 1953 yılından itibaren Kıbrıs meselesi yakından ilgilenmeye başlamıştır. Daha sonra söz konusu hükümet

yetkilileri İngiltere'ye Kıbrıs meselesini BM'ye taşıyacağını belirterek İngiltere üzerinde baskı oluşturmaya çalışmıştır (Şahin ve Topbaş, 2015:394; Akman, 2012:67). Papagos önderliğindeki Yunan hükümeti 3 Mayıs 1954 tarihinde Kıbrıs meselesini BM Genel Kurulu'na taşıyacağını duyurmuştur (Tuna, 2016:86). Yunan hükümetinin Kıbrıs konusunda bu şekilde bir tutum içerisine girmesiyle birlikte Türkiye, Yunanistan'a bir nota vererek Türkiye'nin statükonun sürdürülmesi gerektiği vurgulamış ve aksi bir durum yaşandığı takdirde Türkiye ve Yunanistan arasında sürdürülen olumlu ilişkilerin ciddi bir şekilde zarar göreceği vurgulanmıştır (Kapıcı, 2014:356). Ayrıca Kıbrıs adasının geleceğine yönelik her türlü girişimde Türkiye'nin göz ardı edilemeyeceğine ve Türkiye'nin taraf olarak görülmesi gerektiğini açıkça belirtmiştir (Xydis, 1966:12). Söz konusu açıklamaları dikkate almayan Yunan hükümeti, 20 Ağustos 1954 tarihinde Kıbrıs'a kendi kaderini tayin etme hakkının sunulması yönünde Başbakan Papagos'un imzasını taşıyan bir yazı ile Birleşmiş Milletlere başvurmuştur (Gazioğlu, 2002:26; Gülmez, 2020:744). Yunanistan'ın Kıbrıs hususundaki tezini Rumların adada büyük çoğunluğu oluşturduğu ve bir sömürge yönetimi olan adaya kendi kaderini tayin etme hakkının Kıbrıs halkına verilmesi şeklinde belirlemiştir (Şahin, 2006: 14). Yunanistan Kıbrıs konusunda tezini nüfus çoğunluğuna göre şekillendirirken, Türkiye tezini adanın Türkiye'ye olan coğrafi yakınlığı, uzun bir tarihsel bağa sahip olduğu ve Türkiye için sahip olduğu jeopolitik önem üzerinden inşa etmeye çalışmıştır (Bahadır, 2016:575). BM'de gerçekleştirilen tartışmalarda İngiltere için Yunanistan'ın başvurusu Enosis yoluyla Kıbrıs'ın Yunanistan'a bırakılmasını içerdiğinden, kendi kaderini tayin isteği değildi ve bu durum Kıbrıs adasındaki İngiliz egemenliğinin İngiltere'den alınıp başka bir ülkeye devredilmesi anlamına geliyordu. Bu sebeple Yunanistan'ın başvurusunu self-determinasyon ilkesi çerçevesinde bakılamayacağını belirtilmiş ve bu yüzden başvuruya olumsuz bir yaklaşım sergilenmiştir (Ioannides, 2014:49)

Yunanistan'ın Kıbrıs'a kendi kaderini tayin etme ilkesinin uygulanması hususundaki başvurusu adada iki ayrı kesimden insanların var olması sebebiyle self-determinasyon ilkesinin uygulanamayacağı ifade edilerek reddedilmiştir (Yücesoy, 2016:45). 18 Aralık 1954 tarihinde Başbakan Adnan Menderes Kıbrıs meselesinin artık kapandığı ve BM'nin aldığı kararı memnuniyetle karşıladığını belirtmiştir. (Aksu, 2017; Armaoğlu, 2011:207; Aslan, 2018:68). Her ne kadar Türk hükümeti Kıbrıs sorununu sonlanmış gözüyle baksa da 1955 yılında EOKA'nın eylemlerine başlaması aslında meselenin daha da fazla alevlenmesine yol açmıştır. Ayrıca Adnan Menderes'in BM'nin böyle bir karar almasını memnuniyetle karşılaması nedeni Balkan Pakti'nin daha mürekkebi bile kurumaması ve Türkiye'nin

Ortadoğu’da bir ittifak sistemi oluşturma girişimleri gibi sebeplerden kaynaklanmıştır (Armaoğlu, 1959:62).

Yunanistan BM’ye başvurmasıyla Kıbrıs’ın iki ana toplumdan oluştuğu unsurunu göz ardı ederek Türkleri adada küçük bir azınlık olarak görmüşler ve meseleye Türkiye’nin ada üzerinde herhangi bir hakkı bulunmadığı düşüncesiyle yaklaşmışlardır (Gazioğlu, 2002:27). Yunanistan başvurusu karşısında İngiltere ise adada Türklerin de yer aldığına, Türklerin Kıbrıs meselesi üzerinde taraf olduğuna ve bu doğrultuda Türklerin self determinasyon hakkı bulunduğunu dile getirmiştir (Demirel, 2016:20). Yunanistan’ın Kıbrıs meselesini BM’e taşıması konuyu bugüne kadar İngiltere’nin iç meselesinin ötesine taşımış ve sorun uluslararası bir nitelik kazanmıştır (Şahin, 2006:14). Diplomatik kanallar vasıtasıyla Kıbrıs meselesinin çözülemeyeceğini düşünen Kıbrıslı Rumlar artık silahlı mücadele yolunu tercih etmişlerdir⁸⁶ (Kapçı, 2014:356; Savrun ve Tinal:2017:354; Demirel, 2016:20). Sonuç itibariyle Yunanistan’ın BM’ye başvurusunun ardından Demokrat Parti hükümeti Kıbrıs meselesinde bugüne kadar sürdürdüğü pasif kalma tutumunu terk etmeye başladığı söylenebilir.

3.3.3 Kıbrıs’ta Statükonun Savunulmasından Taksim Politikasına Geçiş

1955 yılı itibariyle uluslararası bir boyut kazanan Kıbrıs meselesi Demokrat Parti için artık önemli bir konu olmaya başlamıştır. 1955 yılında Türkiye Balkan Paketi ve Bağdat Paketi ittifaklarında ciddi sarsıntılar ve problemler yaşadığı bu dönemde Kıbrıs meselesi de yılın ilk dönemlerine kadar Demokrat Parti hükümetinin dış politikasında öncelikli bir mesele haline gelmemiştir (Armaoğlu, 1959:65-67). Kıbrıslı Rum önderleri Enosis’i diplomatik kanallar yoluyla gerçekleştirmek istemişler fakat bunda başarılı olamayınca EOKA örgütü vasıtasıyla şiddet eylemlerini başlatmışlar ve bu eylemler ile Kıbrıs meselesini uluslararası gündeme taşımaya çalışmışlardır. Dış politikada ve Kıbrıs adasında söz konusu gelişmeler yaşanırken, Demokrat Parti Fatin Rüştü Zorlu’yu Kıbrıs meselesi ile ilgili görevlendirmiş ve Zorlu bu konu ile ilgili Dışişleri Bakanlığı çatısı altında bir komisyon oluşturmuştur (Eltetik, 2009:35; Gülmez, 2020:746). Söz konusu komisyonun görevi hükümetin Kıbrıs stratejisini belirlemektir. Bunun yanı sıra oluşturulan komisyon Kıbrıs adası üzerinde Türkiye’nin

⁸⁶ EOKA örgütünün silahlı eylemlere başladığı tarihlerde Kıbrıs Başpiskoposu Makarios uluslararası arenada destek bulmak amacıyla girişimler başlatmıştır. Bu amaç için Makarios Bağlantısızlar Grubu ülkelerinden destek bulmak ve bir kurtuluş mücadelesi veren bir lider görüntüsü oluşturmak amacıyla Bandung Konferansı’na katılmıştır. Bkz: Hikmet Zeki Kapçı, Kıbrıs Sorununun Çözümünde Nihat Erim Raporu. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, Cilt 14, Sayı 29, (2014), s. 355-356.

hakları bulunduğuna ve bunu da dünya kamuoyuna duyurmayı kendisine ilke edinmiştir (Kaya ve Yeter, 2018:218). Daha sonra bu komisyon tarafından Kıbrıs meselesinde Türk tezini içeren “Beyaz Kitap” hazırlanmış ve büyükelçiliklere gönderilerek meselenin Türkiye tarafından tanıtılması amaçlanmıştır (Eltetik, 2009:218).

Gelişmeler bu çizgide devam ederken İngiltere, 29 Ağustos 1955 tarihinde “*Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Meselesi*” konularını içeren bir toplantı tertip edileceğini ve bu kapsamda Türkiye ve Yunanistan’a da birer davet göndermiştir (Baytal, 2021:312; Demirel, 2016:21; Ioannides, 2014:52). Londra’da bir konferansın düzenleneceğinin açıklanması üzerine basında EOKA eylemleri sonrasında İngiltere’nin Kıbrıs’a yönelik tutumunda bir yumuşama olduğu ve EOKA’nın amacına ulaştığı şeklinde yorumlar yapılmıştır (Babaoğlu, 2018:328). Öte yandan bu konferans ile İngiltere, adada bulunan iki topluluğun haklarını Türkiye ve Yunanistan tarafından savunucusu haline gelmesi ve böylelikle Türkiye ve Yunanistan’ı karşı karşıya getirerek adada self-determinasyon ilkesinin uygulanmasını engellemeyi amaçladığı şeklinde yorumlar yapılmıştır (Demetriou, 2019:405; Duba, 1996:18; Ioannides, 2014:52). Ancak İngiltere konferans ile ilgili gayesi her ne olursa olsun ortaya çıkan netice Türkiye’nin Kıbrıs meselesinde resmen bir taraf olarak kabul edilmesidir (Demirel, 2016:21). Oysaki o güne kadar Yunan tezi, Türkiye’nin Lozan Antlaşmasıyla Kıbrıs üzerindeki tüm haklarını İngiltere’ye devrettiğini ve bu yüzden Kıbrıs meselesinde bir taraf olamayacağı üzerine olmuştur (Armaoğlu, 1959:67; Demirel, 2016:23). İngiltere Kıbrıs meselesinde Türkiye’nin söz sahibi olduğunu göstererek Yunan tezlerinin karşısına Türk tezlerinin çıkartmayı amaçladığı ve böylelikle Kıbrıs sorununda bir taraf olmaktan daha çok bir hakem rolüne girmek istediği söylenebilir. Daha sonra Kıbrıs adasında yaşanan gelişmeler bu durumu kanıtlamaktadır.

Lancaster House’da iki aşamalı olarak gerçekleştirilecek⁸⁷ olan toplantıya Fatin Rüştü Zorlu katılmış ve konferansın ilk aşamasında taraflar tezlerini öne sürmüşlerdir (Gazioğlu, 2002:31). Yunanistan Kıbrıs halkına self determinasyon ilkesinin uygulanmasını istemiş,

⁸⁷ Londra Konferansı’nın başlamasına günler kala Kıbrıs’ta Türklere yönelik saldırıların gerçekleşeceği haberleri üzerine Adnan Menderes, olası saldırılar karşısında Kıbrıslı Türklerin yalnız olmadığını ve Kıbrıs’ın Anadolu’nun bir parçası olduğuna belirtmiştir. Daha sonra sözü Yunanistan’a getirerek Girit’ten sonra Anadolu’yu işgal etmeye geldiklerini ve şuanda sıranın Kıbrıs’a geldiğini, fakat Kıbrıs mevcut durumunda Türkiye aleyhinde herhangi bir değişiklik olduğu taktirde Türkiye’nin buna müsaade etmeyeceğini açık bir ifade ile dile getirmiştir. Adnan Menderes’in bu sözlerinden Kıbrıs’a yönelik yumuşak tutumunu değiştirdiği ve hatta Menderes Yunan hükümetini yayılmacı emeller beslediğine yönelik sert eleştiriler yönelmiştir. Bkz: Ayabakan, a.g.t. 54-55.

ayrıca Kıbrıs ve Yunanistan'da İngilizlere üsler verilebileceğini ifade etmiştir. Yunanistan Kıbrıs'taki Rum çoğunluğuna dayanarak Kıbrıs'ın Yunanistan'a dahil olabileceğini düşünerek hareket etmiştir (Ayabakan, 2007:57; Balıkcıoğlu, 2016:40-41; Kapçı, 2014:361). İngiltere ise adada mevcut statükonun devamını savunmuş ve adada özerk bir yönetimin⁸⁸ oluşturulabileceğini vurgulamıştır (Gazioğlu, 2002:31; Savrun ve Tinal, 2017:356). Türkiye ise Kıbrıs adasında mevcut durum bozulacaksa Kıbrıs'ın Türkiye'ye verilmesi gerektiğini içeren bir tez öne sürmüştür⁸⁹ (Eltetik, 2009:57). Zorlu Kıbrıs'a yönelik Türk argümanını tarihsel, coğrafi ve güvenlik esaslı bir çerçeve içerisinde sunmuş ve eğer İngiltere'nin adadan çekilmesi durumunda Türkiye'ye geri verilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Gazioğlu, 2002:31; Güler, 2004:105; Kapçı, 2014:360-361). Menderes hükümetinin Londra Konferansı sürecinde önceki tutumunu değiştirdiği ve hatta ada üzerinde hak sahibi olduğunu iddia etmiştir (Değerli, 2012:90). Konferansın devam ettiği esnada Türkiye'de 6-7 Eylül olayları yaşanmış ve söz konusu yaşanan bu gelişmelerin konferansın gidişatı olumsuz etkilemiş ve konferanstan bir sonuç elde edilememiştir (Demir, 2012:42; Balıkcıoğlu, 2016:42).

Londra Konferansı ve 6-7 Eylül olayları gibi yaşanan gelişmelerinin ardından 9 Aralık 1955 ve 25 Kasım 1957 tarihleri arasında Türkiye'yi idare eden IV. Adnan Menderes hükümeti, hükümet programında Kıbrıs'a ilk defa yer verilmesi Türkiye'nin adaya yönelik dış politikasındaki resmi tutumun değiştiğinin somut delilidir (Şahin ve Topbaş, 2015:395).

⁸⁸ Sorunun çözümüne yönelik çalışmalar önceki yıllarda da denenmiş fakat bir sonuç alınmamıştır. Buna göre İngiltere 1947 Winster ve 1948 Jackson Tasarıları, 1955 I. Millian Planı, 1955 I. ve II. Harding Planları, 1956 I. Radcliffe ve 1958 II. Radcliffe Planları ve son olarak 1958 Spaak Planı çalışmaları gerçekleştirmeyi denemiştir. Bkz: Serdar Sakin, "Kıbrıs'ın Geleceği Konusunda Menderes-Boyd Görüşmeleri". *Journal of Turkish Studies*, Cilt 9, Sayı 1, (2014), s. 462.

⁸⁹ 1 Eylül 1955 tarihinde konuşan Fatin Rüştü Zorlu Türkiye'nin Kıbrıs hakkındaki görüşünü tarihi, coğrafi, güvenlik ve hukuki bir zemine oturtarak Türk tezini ileri sürmüştür. Buna göre Zorlu'nun savunduğu argümanın özeti genel olarak; "Lozan Antlaşması'nın 16. Maddesi gereğince Türk Devleti Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan topraklar üzerinde hiçbir hak iddiasında bulunmamayı kabul etmiştir. Ancak yine Lozan Antlaşması'nın 30 ve 31'inci maddeleri, 16. Maddeden ayrı olarak Kıbrıs Adasına özel bir statü tanımıştır. Gerçekten de, 16. Maddenin genel hükmüne karşılık, 30. madde ile Türkiye, Kıbrıs Adası üzerindeki egemenlik haklarını yalnız İngiltere'ye devrettiğini belirtmiştir. 31. Madde ile de Adada yaşayan halklara, Antlaşmanın imzalanmasından başlayarak iki yıllık bir süre içinde, Türk, ya da İngiliz uyrukluğunda tercih hakkı tanınmıştır. Lozan Antlaşması'nın tutanakları incelenirse görülür ki, bu hükümler antlaşmaya rastgele değil, uzun müzakere ve tartışmalar sonucunda konulmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs Adasının geleceği üzerinde titizlikle durmasının nedenleri tarihi, coğrafi, etnik ve stratejik verilere dayanmaktadır. Ada, dört yıla yakın bir süre Türklerin elinde bulunmuş, tarihin hiçbir devrinde Yunan idaresine geçmemiştir. Ada Anadolu kıyılarına kırk, Yunanistan'a ise bin mil uzaktadır. Birinci Dünya Savaşına kadar Ada halkının çoğunluğunu Türkler oluşturmuştur ve hala da tapulu toprakların %60'ı Türklere aittir. Güvenlik bakımından da Kıbrıs Adası'nın önemi Türkiye için çok büyüktür. Bütün bu nedenlerle, Yunanistan'a karşı kurtuluş savaşı vermiş olan yeni Türk Devleti, Kıbrıs üzerindeki egemenlik hakkından vazgeçmek niyetinde ise, Kıbrıs Adası "Asıl sahibine döner". Çünkü çağdaş Devletler Hukuk toprak parçaları üzerinde devletlere mülak tasarruf hakkı tanımamıştır. İngiltere, Türkiye'den aldığı bir toprağı Yunanistan'a devredemez. Şu hâlde, Yunanistan, Kıbrıs meselesinde Türkiye için, muhatap bile değildir." Bkz: Havva Eltetik, Fatin Rüştü Zorlu. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2009, s. 56-57.

Söz konusu hükümet programında Kıbrıs'a yönelik ayrılan ifadeler şu şekildedir; (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013:1092; Göktürk, 2021:54; Küçüköğlu, 2012:159; Onur, 2010:53)

Dış siyasetimizden bahsederken milletimizin üzerine büyük bir hassasiyetle durmakta olduğu Kıbrıs meselesinden bahsetmemeye imkân yoktur. Bu mesele hakkındaki görüşlerimizi olduğu gibi muhafaza etmekte olduğumuzu herhangi bir yanlışlığa mahal bırakmamak üzere, burada açıkça ifade etmek isteriz.

Kullanılan ifadelerden anlaşıldığı üzere, Demokrat Parti hükümeti Kıbrıs meselesinin Türk halkı üzerinden yorumlamıştır (Şahin ve Topbaş, 2015:395). Kıbrıs adasında yaşanan gelişmelerin seyri değişmeye başlayınca, Demokrat Parti hükümeti bu kez Kıbrıs meselesini “milli dava” olarak nitelemiştir (Uluçevik, 2016). 1957 seçimleri sonrasında kurulan V. Menderes Hükümeti'nin (25.11.1957-27.05.1960) programında Kıbrıs'ın bir devlet meselesi haline geldiği açıkça görülmektedir (Şahin ve Topbaş, 2015:395-396; TBMM Zabıt Ceridesi, 1958;12-13; Neziroğlu ve Yılmaz, 2013:1209).

Dış siyasetimizin hayati bir mevzuu olan Kıbrıs meselesine gelince; bu milli davamıza ait karar ve düşüncelerimiz katıyet ve sarahatle ortaya konulmuş bulunmaktadır. Kıymet verdiğimiz Türk-Yunan dostluğunu korumak ve bu ihtilaflı ortadan kaldırmak için azami hüsnüniyet göstermiş ve Kıbrıs'ın taksimine razı olmak suretiyle yapabileceğimiz fedakarlığın hududuna varmış bulunuyoruz. Türkiye'nin emniyetinin ve adadaki Türk cemaatinin istikbal ve inkişafının korunması için aldığımız bu kararlı durumun muhafaza olunacağını bir kere daha teyid ederiz.

Sonuç itibariyle Londra Konferansı'na kadar Kıbrıs konusunda pasif bir tutum sergileyen Demokrat Parti hükümeti adada başlayan silahlar eylemler sonrası tutumunu değiştirmeye başlamıştır. Konferans öncesi ve esnasında Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu'nun açıklamaları Türkiye'nin Kıbrıs meselesinde tutumunu yeni bir düzleme oturtmaya başladığını ve bu durumun sebebi daha çok güvenlik temelli olduğu söylenebilir. Çünkü Yunanistan'ın Ege Denizi'ndeki adalar üzerindeki varlığına bir de Akdeniz'de Kıbrıs adasının eklenmesi Türkiye'nin Yunanistan tarafından çevrelendiğine⁹⁰ yönelik bir algı oluşturmuş ve

⁹⁰ Kıbrıs Adasının Türkiye İçin Önemi başlığı altında ifade ettiğimiz gibi Fatin Rüştü Zorlu bu konferansta Kıbrıs adasının coğrafi açıdan Anadolu'nun doğal bir uzantısı olduğunu bahsettikten sonra, Türkiye için jeostratejik değerini vurgulamış, Türkiye'nin dahil olduğu bir savaş durumunda ikmal yolunun yalnızca batı ve güney limanlarından gerçekleştirilebileceğine, Ege adaları ile Kıbrıs adasının aynı güç tarafından egemenlik altında olduğu taktirde Türkiye'nin çevrelenmiş olacağına ve bunun da kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir Söz konusu konuşma metni için bkz: Fatma Ç. Orhun, Doğu Akdeniz'in Önemi Üzerine., M. Çelik ve A. Duran. (Editörler), *Türkiye'nin Bölgesel Sorunları “Osmanlı'dan Günümüze” Doğu Akdeniz içinde* (7-15). İstanbul: Hiperyayın, 2020, s. 9.

bu durum hükümet yetkilerinin söylemlerine yansımıştır. Kıbrıs'a yönelik tavrın değişmesinde ikinci önemli bir sebep ise Kıbrıs'ta EOKA'nın eylemleri Türklere de yönelmeye başlaması ile adadaki Türk varlığının tehlike altına girmesi gösterilebilir. Ayrıca dernekler, basın ve öğrencilerin düzenlediği gösteriler kamuoyunda yer alan Kıbrıs hassasiyeti Türk hükümetinin tutumunu değiştirmesinde etkili olduğu söylenebilir.

1956 yılı içerisinde Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik dış politikası üç ana aşamadan çizgi üzerinden ilerlemiştir. Buna göre yılın ilk aylarında adada statükonun devam ettirilmesine yönelik bir dış politika izlerken, yılın ortalarına doğru ise adada gerçekleştirilmek istenen özerklik tartışmalarında Kıbrıslı Türklerin haklarının ve varlığının korunması şartıyla bu ilkeyi kabul etmiş ve son olarak İngiliz yönetiminin “ikili self-determinasyon” çözüm önerisini belirtip, “taksim” seçeneğini ifade etmesiyle birlikte taksim tezini benimsemiştir (Duba, 1996:20; Kıralp, 2017:591).

Taksim politikasının Demokrat Parti hükümeti tarafından merkeze alınmasında 24 Kasım 1956 tarihinde Nihat Erim'in sunduğu raporun önemli bir katkısı vardır. Başbakan Adnan Menderes Kıbrıs meselesinin Türkiye için taşıdığı değeri Nihat Erim'e bahsettikten sonra hükümetin Kıbrıs için belirlediği 5 maddelik hedefleri şu şekilde özetlemiştir (Duman, 2019:2913; Kapçı, 2014:364; Kodal, 2013:779);

1. Adadaki İngiliz egemenliğinin sürdürülmesi,
2. İngiltere adadan çekilecekse Kıbrıs'ın Türkiye'ye iade edilmesi,
3. Adanın geri verilmesi olmadığı takdirde Kıbrıs'ın Türkiye ve Yunanistan arasında taksim edilmesi,
4. İngiltere'nin adaya self-government hakkını tanıması durumunda Kıbrıslı Türklerin ve Türkiye'nin haklarının korunması,
5. Son olarak Demokrat Parti hükümetinin asla kabul etmeyeceği Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi şeklindedir.

Bu hedefler kapsamında 19 Kasım tarihinde çalışmalara başlayan Nihat Erim Kıbrıs'a yönelik çözüm önerilerini içeren raporu⁹¹ 24 Kasım tarihinde hükümete sunmuştur (Kapçı,

⁹¹ Nihat Erim'in Demokrat Parti hükümetine Kıbrıs meselesi ile ilgili sunmuş olduğu rapor hakkında detaylı bilgi için bkz: Tahir Kodal, Kıbrıs Sorunun Çözümü Konusunda Bilinmeyen Bir Kaynak: Prof. Dr. Nihat Erim'in Başbakan Adnan Menderes'e Sunmuş Olduğu Rapor. *Belgi Dergisi*, Cilt 6, (2013) ss. 771-801; Melih Duman,

2014:364). Buna göre Nihat Erim ilk olarak self-determinasyon ilkesinin dünyada genel olarak kabul görmekte olduğunu ve bu sebeple adanın İngiltere’de kalması yönünde bir politikanın belirlendiği taktirde bu durumun hoş karşılanmayacağını ifade etmiştir. İkinci olarak Erim, adanın Türkiye’ye geri verilmesi Lozan Antlaşması’ndaki maddeler gereğince hukukî gerçekleşemeyeceğini, fakat siyasi yöntemler ile gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir. Üçüncü olarak taksim meselesine değinen Erim, taksim seçeneğinin uzlaşma yöntemiyle her iki topluma uygulanabileceği ve her topluluğun kendilerini anavatan olarak gördükleri devlete bağlanma imkanına kavuşarak taksimin gerçekleştirilebileceğini vurgulamıştır. Self-determinasyon ve self-government meselesine de değinen Erim, Türkiye’nin öncelikli olarak belirleyeceği şartın adadaki terör eylemlerinin son bulması ve daha sonra adadan göç etmiş olan Kıbrıslı Türklerin geri dönmeleri için gerekli koşulların oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir. Son olarak Kıbrıs’ın Yunanistan’a verilme olasılığını değerlendiren Erim, böyle bir durum Türkiye’nin güvenliğinde ciddi sorunlara yol açabileceğini dile getirmiştir. Böyle bir durum karşısında Türkiye’nin Yunanistan ile ilgili tüm hususlarda Lozan’ı yeniden müzakere açabileceğini ifade etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunların ardından Erim, Türkiye’nin Kıbrıs konusunda uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde nasıl bir yol izleyebileceğine yönelik tavsiyelerine yer vermiştir. Buna göre BM anayasasındaki 73. ve 76. maddelerindeki⁹² hukukî boşlukların Türkiye tarafından değerlendirilebilmesi gerektiğine ve self-determinasyon ilkesini taksime çevirecek adımlar atılması gerektiğini Demokrat Parti hükümetine tavsiye etmiştir (Kapçı, 2014:373). Buradan hareketle Kıbrıslı Türkler self-determinasyon hakkının ada genelinde değil, iki etnik topluluğun her birine verilmesi gerektiğini savunmaya başlamıştır (Demetriou, 2019:407; Jackson, 2021:521).

Londra Konferansı’ndan bir sonuç çıkmaması sonrası İngiltere adadaki tansiyonu düşürmek ve adaya kendi denetiminde bir özerklik uygulanabileceği düşüncesiyle 1955 Eylül ayı sonlarında Mareşal Sir John Harding’i Makarios ile görüşmeler gerçekleştirmesi için adaya atamıştır⁹³ (Sakin, 2014:463; Tansel, 2010:114; Savrun ve Tinal, 2017:356). 5 Ekim 1955 ve 9 Şubat 1956 tarihleri arasında gerçekleştirilen müzakerelerde Makarios’un Rumların

Kıbrıs Cumhuriyeti’ne Gidilen Süreçte Nihat Erim ve Kıbrıs (1956-1960). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 4, (2019), ss. 2906-2922; Kapçı, a.g.m. ss. 353-375.

⁹² Söz konusu maddeler için bkz: Adalet Bakanlığı, *Birleşmiş Milletler Antlaşması*, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf (Erişim Tarihi: 05.02.2023).

⁹³ Türkiye kendi kaderini tayin etme hakkının Kıbrıs için uygun olmadığını ve özerklik ile ilgili öncelikli olarak adada gerçekleştirilen silahlı eylemlerin durdurulması gerektiğini belirterek bu görüşmeye ilişkin düşünce ve benimsediği tutumu göstermiştir. Bkz: Sakin, a.g.m. s.463.

daha fazla ayrıcalığa⁹⁴ sahip olması gerektiğine yönelik katı tutumundan dolayı bir sonuç elde edilememiştir (Balıkçıoğlu, 2016:42-43; Korkmazhan, 2016:26). Uzlaşmaz bir tutum benimseyen Makarios, İngiltere yönetimi tarafından Hint Okyanusu'nda yer alan Seyşel adasına (Seychelles Adası) sürgün edilmiştir (Anderson, 2008; Sakin, 2014:464; Avcı, 2014:92; Değerli, 2012:92; Savrun ve Tinal, 2017:357). Başpiskoposun sürgüne gönderilmesiyle birlikte adadaki şiddet eylemleri daha da alevlenmiştir (Göktürk, 2015:332; Tansel, 2010:125).

1956 yılında Süveyş krizinin patlak vermesi ve bu krizin İngiltere açısından başarısızlıkla sonuçlanması İngiltere'nin Kıbrıs politikasını etkilemiş, artık İngiltere Kıbrıs'a yönelik stratejisini tam egemenliğin sürdürülmesi değil, adada askeri üslerin bulundurmak olarak belirlemiştir (Eleftherios, 2012:70; Fırat, 2001:605; Savrun ve Tinal, 2017:357). İngiltere'nin Kıbrıs adasına bakış açısını değiştirdiğine yönelik ilk işaretlerini Koloniler Bakanı Lennox Boyd göstermiştir. Boyd 19 Aralık 1956 tarihinde İngiltere'nin Kıbrıs halkı için self-determinasyon ilkesinin gerçekleştirilebileceğini kabul ettiğini açıklamıştır (Duman,2019:2913). Ancak bu açıklamasının ardından taksim seçeneğinin de muhtemel bir netice olabileceğini ve bunu da Kıbrıslı Rumların razı olmaları gerektiğini ve böylelikle seçenekler arasında bölünmenin de bulunduğunu belirtmiştir. Böylelikle Lennox Boyd Kıbrıs'ta "Çifte Self-Determinasyon" uygulanabileceğini ifade etmiştir. (Savrun ve Tinal, 2017:357; Demetriou, 2019:407; Duba, 1996:21; Irkçatal, 2012b:207; Yiangou, 2009:946). Chares Demetriou'ya göre (2019:408) İngiliz yönetiminin bu stratejisi Yunan tarafını Kıbrıs'taki statükoyu yeniden düşündürmeye yönelik taktiksel bir harekettir. Boyd'un açıklamaları üzerine Türk hükümeti Kıbrıs'a yönelik dış politikasında ciddi ve keskin bir değişikliğe gitmiştir (Sakin, 2014:481). Başbakan'ın 28 Aralık 1956 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşma esnasında kullandığı şu cümleler söz konusu politika değişikliği göstermektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1956:352-353; İvgen, 2007:142);

Türk Hükümeti taksim meselesini şayanı iltifat bir teklif olarak telakki etmektedir... Adanın taksimi, oradaki soydaşlarımızın Türk bayrağı altında

⁹⁴ Makarios öncelikli olarak İngiltere'nin self determinasyon ilkesini kabul etmesini ve bunun akabinde özerkliğin tartışılabilceğini ve Türkiye'nin de tartışmalarda bulunmasına karşı çıkmıştır. Valinin ise yetkilerinin daraltılması gerektiğini ve son olarak da yakalanan EOKA üyelerinin tamamına af istemiştir. Bkz: Melek Fırat, Yunanistan'la İlişkiler., B. Oran. (Editör), Türk Dış Politikası (1919-1980) Cilt 1 içinde (575-614) (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 2001 s. 603; Ömer Tansel, *Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Politikası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 123-124.

yaşamalarını temin edecek ve Kıbrıs Türkiye'nin herhangi bir tehdit sahası olmaktan tamamiyle çıkaracaktır. Birçok sebeplerle: Daha ileri bir iddia, bize adanın verilmesi iddiasına kalkarsak, dünyanın bu karışık zamanında Türk devletinin meseleleri Kıbrıs adasından ibaret değildir. Türkiye bütün maddi manevi ile bu Kıbrıs davasında kendisini bağliayacak bir devlet değildir. Her hususu bırakalım, milletin toptan hayatlarının tehlikede olduğu zamanlar, hem kendi başımıza daha ileri kaygılar, hem de dünyanın başına daha ileri müşküller çıkarmaktan başka, böyle bir hareket, bir şey ifade etmeyecektir... Biz adanın taksimine taraftarız. Kimse adayı taksim etmekten başka bir solüsyona Türkiye'yi icbar etmeyi aklından bile geçiremez.

Türk hükümeti tarafından dile getirilen taksim düşüncesi Kıbrıs adasının Türkiye ve Yunanistan arasında bölünmesidir (Fırat, 2001:604; Ioannou, 2020:19; Kliot ve Mansfield, 1997:496). Atina yönetimi Kıbrıs'ta genel olarak self-determinasyon ilkesinin uygulanması ve meselenin uluslararası alana taşıma çalışmalarını yürütürken, Ankara yönetimi Kıbrıs'ın Türkiye ve Yunanistan arasında bölünmesi fikrini benimsemiştir (Demetriou, 2019:408). Demokrat Parti hükümetinin taksim politikasına muhalefet lideri İsmet İnönü desteğini bildirmiş ve kamuoyu da taksim politikasını benimsemiştir. (Duba, 1996:24; Tansel, 2010:143; Yüksel, 2018:335). Buna göre Kıbrıs ile ilgili gerçekleştirilen gösteri ve mitinglerde “Ya Taksim Ya Ölüm” ifadeleri tek bir slogan haline gelmiştir (Eleftherios, 2012:69; Fırat, 2001:604; Tansel, 2010: 143). Demokrat Parti hükümeti taksim tezini Kıbrıs Cumhuriyeti kurulana kadar sürdürmüştür (Tansel, 2010:144). Gelişmeler bu düzlemde seyrederken Demokrat Parti hükümeti ilk kez adada terör olaylarının yaşanmasının sorumlusu olarak Yunanistan'ı işaret etmekte ve açıkça EOKA'ya destek vermekle suçlamıştır⁹⁵ (Duba, 1996:23; Tansel, 2010:149).

3.3.4 Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Doğru

1958 yılında Kıbrıslı Rumların eylemleri şiddetini artırarak devam etmiştir (Ateş, 2004:12). Bu noktada Kıbrıs için maddi ve manevi olarak ciddi zararlara uğrayan İngiltere politika değişikliğine giderek adadan üsler elde edilmesi şartıyla Kıbrıs sorunundan kurtulmak istemiştir (Fırat, 2001:605). Bu kapsamda İngiliz yönetimi Kıbrıs meselesini

⁹⁵ Adnan Menderes'in açıklamaları şu şekildedir; “Bu ne biçim hükümettir ki Ada halkının bir kısmını halkın diğer kısmını dehşete salsın ve öldürsün diye silahlandırmaktadır. EOKA'cılar silahları ne İngilizlerden ne Türklerden alıyorlar. Bunu yapan elbette Yunan hükümetidir ve bu beynelmilel siyasi skandal müttefiklerin ve medenî dünyanın gözleri önünde cereyan etmektedir. Artık hadiseler çok ilerlemiş ve Kıbrıs meselesinde maziye dönmek ve statükoyu muhafaza etmek prensibini müdafaa etmenin zamanı çoktan geçmiştir. Meselenin bir an evvel yeni ve kati bir hal şekline bağlanmasının taraftarıyız.” Bkz: Melih Nadi Tutan, “Siyaset Psikolojisi ve Ontolojik Güvenlik Yaklaşımı: Türk Dış Politikasında İmgelerin Görünümleri”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt 5, (2020), s. 134.

çözümüne kavuşturabilmek amacıyla arka arkaya farklı planlar ortaya atmıştır⁹⁶ (Fırat, 2001:606). Bu kapsamda 1958 yılında ada için önerilen planların birisi de Macmillan Planı'dır (Aksoy, 2010:69). Değişiklik yapılmasına rağmen Yunanistan planı reddederken, Türkiye planı kabul etmiştir (Demirel, 2016:30). Bu kapsamda Yunanistan hem Macmillan planının adada uygulanmasını engellemek hem de Türkiye'nin Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere doğrudan etki etmesini engellemek maksadıyla BM'ye başvurmuştur, fakat BM 5 Aralık 1958 tarihinde Türkiye'nin de Kıbrıs adası ile ilgili gelişmelerde Türkiye'nin düşüncesi alınmadan karara varılmayacağını bildirmiştir (Değerli, 2012:97). Daha sonra ilgili üç devletin ve Kıbrıs'tan her iki toplumun da katılacağı bir konferans düzenlenmesi kararlaştırılmıştır (Dağlıoğlu, 2019:216).

Soğuk Savaşın kritik zamanlardan geçtiği bu dönemde bir diğer önemli gelişme ise NATO'nun güneydoğu kanadını oluşturan iki ülke arasında Kıbrıs meselesi sebebiyle gerginliğin yaşanması sonrası ABD'nin bu soruna çözüm bulmak amacıyla arabuluculuk rolüyle girişimlerde bulunmuştur (Fırat, 2001:607; Derman ve Kurban, 2016:461; Kıralp, 2017:592). Batı ittifakı içerisinde yer alan Yunanistan ve Türkiye hem Sovyet tehlikesinden hem de ekonomik açıdan Batı'ya bağımlı olmaları sebebiyle Kıbrıs'a yönelik politikalarından taviz vermek zorunda kalmışlardır (Duba, 1996:26-27; Özkan, 2019:92). ABD'nin arabuluculuk girişimiyle birlikte İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin de katıldığı görüşmeler başlamıştır (Dağlıoğlu, 2019:215). 20 Ocak 1959 tarihinde Zürih kentinde Türkiye'den Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu'nun, Yunanistan'dan ise Avangelos Averof ve K. Karamanlis gibi üst düzey isimlerin katıldığı görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bu görüşmeler neticesinde Zürih⁹⁷ ve daha sonra da Londra Antlaşmaları imzalanmıştır (Değerli, 2012:97; Geniş, 2021:235; Duba, 1996:29). Ayrıca görüşmeye Kıbrıslı Rum ve Türklerin siyasi önderleri de katılmıştır (Yüksel, 2018:340).

İmzalanan Londra Antlaşması sayesinde Kıbrıs Türkleri oluşturulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin iki eşit statüye dayanan kurucu toplumundan biri olarak kabul edilmiştir (Değerli, 2012:97). Böylelikle Kıbrıs Türkleri adada azınlık statüsünden kurtularak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu ortaklarından birisi ve devletin idaresinde söz sahibi olma imkanına

⁹⁶ Söz konusu plan ve diğer planlar hakkında detaylı bilgi bkz: Ege Demirel, *Türkiye ve Yunanistan'ın Tezleri Işığında Kıbrıs Sorunu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2016, s. 25-30.

⁹⁷ 11 Şubat 1959 tarihinde imzalanan antlaşmanın tüm metni için bkz: Dışişleri Bakanlığı, *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı* (11 Şubat 1959), tarihinde https://www.mfa.gov.tr/kibris-cumhuriyetinin-temel-yapisi-_zurih_11-subat-1959_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 19.12.2022).

kavuşmuşlardır (Yüksel, 2018:340; Duba, 1996:28-29; Şener, 2013:109). Zürih Antlaşması'na göre her iki topluluğun kendilerine ait bir meclisi ve bu meclislerin üstünde de ortak bir üst meclis oluşturularak bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur (Dağlıoğlu, 2019:217; Güzel, 2009:38). Buna göre Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Rumların seçtiği bir Rum kişiden olurken, Cumhurbaşkanı yardımcısı ise Türklerin seçtiği Türk bir kişi iş başına gelecektir. (Değerli, 2012:97; Akman, 2012:72). Buna göre oluşturulacak 10 Bakanlık'tan 3'ü Türklere ait olacaktır (Taşkın ve Tuncel, 2017:558). Ayrıca Türkçe ve Rumca kurulan cumhuriyetin resmi dilleri kabul edilmiştir (Güzel, 2009:38).

Söz konusu görüşmelerin ardından imzalanan bir diğer antlaşma ise Garanti Antlaşmasıdır. Bu antlaşmaya göre adadaki anayasal düzen ortadan kaldırılmaya çalışıldığı takdirde Türkiye, İngiltere ve Yunanistan müşterek bir şekilde ya da tek olarak adaya müdahale etme imkanına sahiptir (Yüksel, 2018:340). Garantör devlet konumunda olan Yunanistan adada 950 asker bulundurma hakkına sahip olurken, Türkiye ise 650 asker bulundurma imkanına kavuşmuştur (Akman, 2012:73; Birand, 1999; Dağlıoğlu, 2019:218; Jackson, 2021:528). Söz konusu hüküm sayesinde Türkiye Kıbrıs'ta anayasal bir düzenin bozulduğu bir durumda adaya müdahale etme imkanına sahip olmuş ve bu hüküm Kıbrıs Barış Harekati'nin hukuksal alt yapısını oluşturmuştur (Demirel, 2016:36; Değerli, 2012:99). Başbakan Menderes Garanti Antlaşması'nın bulunmasından dolayı Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulma sürecine katıldığını ifade etmiştir⁹⁸ (Yüksel, 2018:341). İngiltere ise adada Akrotiri ve Dikelya üslerini elde etmiştir (Birand, 1999; Dağlıoğlu, 2019:218; Ioannides, 2012:65; Yüksel, 2018:340). Tüm bu gelişmelerin ardından 16 Ağustos tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu duyurulmuştur (Değerli, 2012:98; Demirel, 2016:38-39; Koç, 2004:135). Böylelikle Lozan Antlaşmasıyla Kıbrıs adasının İngiliz egemenliğini kabul eden Türkiye, imzalanan antlaşmalarla birlikte garantör bir devlet olarak ülkenin geleceği hakkında yeniden söz sahibi olmuştur (Değerli, 2012:99). Türkiye'nin taksim tezinden taviz vermesinin başlıca nedenlerinden birisi söz konusu garantörlük hakkı elde etmesi gösterilebilir. Seçkin Barış Gülmez'e göre (2020:746) ABD ve İngiltere'den gelen ekonomik yardım ve güvenlik

⁹⁸ Bunun yanı sıra Başbakan Menderes Daniş Karabelen, Rıza Vuruşkan ve İsmail Tansu ile gerçekleştirdikleri bir görüşmede şu ifadeleri kullanmıştır; “Rum ve Yunanlılara aslında ben de güvenmiyorum ve samimi bulmuyorum. Ortak devlet kurulmasını kabul etmemizin nedeni, ortaklık antlaşmasına paralel olan garanti antlaşmasının da kabul edilmesidir. Kıbrıs'ta bulundurulacak askeri birliğimiz Türk ordusunu temsil edecek ve gerektiğinde bir gün içinde yeterli kuvvet gönderilecektir. TMT'nin faaliyetleri durdurulmayacak, askıya da alınmayacaktır. Daha da güçlendirilecektir. Bir gün yine TMT'ye ihtiyaç duyulabilir. Rum ve Yunanların hiçbir zaman Enosis hayalinden vazgeçmeyeceklerinin bilincindeyiz. Hepinize çalışmalarınızdan dolayı teşekkür ederim.” Bkz: Dilek Yiğit Yüksel, “Kıbrıs'ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1964)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 34, Sayı 2, (2018), s. 341.

açısından bağımlı olması gibi sebeplerden dolayı Türkiye taksim politikasından taviz vermiştir.

Antlaşmaların imzalanmasının ardından TMT'nin üst düzey yetkilileri olan Daniş Karabelen, Rıza Vuruşkan ve İsmail Tansu, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduktan sonra TMT'nin durumunun ne olacağı ile ilgili Adnan Menderes ile görüşmüşlerdir. Adnan Menderes, Kıbrıslı Rumların ve Yunanlıların Enosis isteklerinden vazgeçmeyeceklerini düşündüğünden dolayı TMT'nin lağvedilmemesi aksine örgütlenmesi ve silahlandırılması devam edilmesi emrini vermiştir⁹⁹ (Akgün, 2009:263; Keser ve Kata, 2015:423-424).

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar Demokrat Parti hükümetinin Kıbrıs politikası üç aşamadan geçmiştir. Bunlardan ilki İngiliz egemenliğinin devam ettirilmesi yani Kıbrıs meselesini İngiltere'nin bir iç meselesi olduğunu savunduğu dönemdir ve bu yüzden bu dönemde Türkiye Lozan Antlaşması ile Kıbrıs'ta oluşturulan düzenin devam ettirilmesi gerektiği ve statükonun sürdürülmesi politikasını takip etmiştir. Fakat 1955 yılından başlayan EOKA eylemleri, Kıbrıs meselesinin uluslararası bir sorun haline gelmesi ve İngiltere'nin Süveyş krizinde başarısız sonuçlar elde etmesi sonrası Kıbrıs politikasında yumuşamaya gitmesi gibi nedenlerden dolayı Türkiye Kıbrıs'a yönelik belirlediği dış politikada revizyona gitme ihtiyacı hissetmiştir. Bu dönemden sonra Türkiye Lozan Antlaşması ile belirlenen statükonun değişmesi halinde coğrafi, tarihi, stratejik ve güvenlik gerekçeleri nedeniyle adanın Türkiye'ye geri verilmesi politikasını sürdürmüştür. 1957 tarihinde ise EOKA'nın şiddet eylemlerini artırması ve İngiltere'nin benimsediği daha ılımlı politikalara paralel olarak adaya özerk bir yönetim verilebileceğine yönelik gerçekleştirmeye çalıştığı planların ardından Türkiye taksim tezini yani adanın Türkiye ve Yunanistan arasında paylaşılması politikasını benimsemiştir. Taksim tezinin benimsemesinin ardından Demokrat Parti hükümeti Kıbrıs meselesinin çözümünde diplomatik kanalları kullanmasının yanı sıra Yunanistan tarafından desteklendiği iddia ettiği EOKA örgütüne karşı TMT'yi örgütleyerek adada aktif bir şekilde bulunarak kendisine bir alan yaratmayı amaçladığı söylenebilir. Dolayısıyla Kıbrıs meselesinde Yunanistan Enosis'i savunurken, artık Türkiye'de taksim tezini savunmaya başlamıştır. 1958 yılında ABD'nin meselenin çözümü hususunda arabulucu olarak girmesiyle birlikte söz konusu iki devlet politikalarından taviz vererek Kıbrıs Cumhuriyeti'nin

⁹⁹ Adnan Menderes, Daniş Karabelen, İsmail Tansu ve Rıza Vuruşkan arasında geçen konuşma metni için bkz: Ulvi Keser ve Münevver Kata, "27 Mayıs Darbesinin Kıbrıs'a Yansıması; TMT ve Nacak Gazetesi Örneği", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı 31, (2015), s. 423-424.

kurulmasına imza atmışlardır. İmzalanan antlaşmaların ardından garantör ülke konumuna gelen Türkiye bu garantörlük hükmü sayesinde 1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı'nı gerçekleştirebilmiştir.

3.3.5 20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekâtına Giden Süreç ve Türk Dış Politikası

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsız olmasının ardından adanın geleceğinin olumlu havada geçeceğine yönelik birçok neden mevcuttu. Patates, hububat, keçiboynuzu, narenciye ve şarap üretimlerinde oldukça verimli olduğu yıllar yaşanmakta ve bu ürünler yurt dışına ihraç edilmekteydi. İngiliz üslerinin getirdiği iş olanakları ve döviz gibi unsurların yanı sıra turizm de oldukça canlıydı (Güzel, 2009:39). Gelişmeler bu düzlemde seyretmesi düşünülürken, adadaki gerilim düşeceğine daha da şiddetlenerek artmıştır (Akman, 2012:65). Bu durumun başlıca sebebi ise politik ayrılıklardır¹⁰⁰ (Güzel, 2009:40; Armaoğlu, 1989/1990: 827). Söz konusu politik ayrılıklar arasında vergilerin toplanması, silahlı güçlerin oluşturulması, kamu hizmetlerine Türklerin katılma oranlarının uygulanmaması, ayrı bir şekilde oluşturulacak belediyelerin saptanması konuları üzerinde yoğunlaşmıştır (Şener, 2013:112). Belirtilen tüm bu anlaşmazlık konularında Cumhurbaşkanı Makarios mevcut anayasal düzen ile bu sorunların halledilemeyeceğini ve bu yüzden anayasada değişiklik yapılması gerektiğini ileri sürmüştür (Şener, 2013:112). Hatta Cumhurbaşkanı Makarios anayasada bazı değişiklikler gerçekleştirilmesi gerektiği hususunu görüşmek için 22-26 Kasım 1962 tarihlerinde Türkiye'de bulunmuştur (Armaoğlu, 2011:296). Fakat Türkiye anayasal düzende tek taraflı düzenlemeler yapılamayacağını belirterek tüm değişiklik tekliflerini reddetmiştir (Şener, 2013:112).

Siyasal anlaşmazlıklarının yanı sıra Kıbrıs Rum toplumunun önde gelen isimleri Enosis davası için mücadeleyi sürdüreceklerini ve bu kişiler bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Enosis'e giden yolda bir atlama tahtası olarak görmeleri cumhuriyetin temellerini zayıflatan¹⁰¹ unsurlar olmuştur (Açıkgöz, 2006:29; Keser, 2011:96; Wilson, 2011:84). Kıbrıs

¹⁰⁰Siyasal anlaşmazlıklar arasında önceden belirlenen şartlarda Türklerin memuriyete kabul oranlarının uygulanmaması, bağımsız belediyeler meclislerinin oluşturulmasının engellenmesi, Cumhurbaşkanı Makarios'un anayasaya ihlal eden davranışlar içerisine girmesi gibi unsurlar yer almaktadır. Daha detaylı bilgi için bkz: Halil İbrahim Güzel, *1960-1983 Yılları Arasında Kıbrıs Meselesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2009, s. 42-45.

¹⁰¹Paschalis M. Kitromilides göre Yunanistan ile birlik anlamı taşımayan kolektif varoluş biçimini reddeden Yunan milliyetçiliğinin Kıbrıs'ta var olması Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temellerini zayıflatan temel unsurdur. Bkz: Paschalis M. Kitromilides, "Greek Irredentism In Asia Minor And Cyprus", *Middle Eastern Studies*, Cilt 26, Sayı 1, 1990, s. 14.

Türkleri oluşturulan cumhuriyeti meselenin bir çözümü olarak görürken, Kıbrıslı Rumlar Enosis'e giden yolda bir manevra alanı olarak telakki etmişlerdir (Armaoğlu, 1989/1990:827; Ioannou, 2012:18; Orhun, 2019:413). Bu kapsamda Cumhurbaşkanı Makarios'un İç İşleri Bakanlığı'na EOKA üyelerinden biri olan Polikarpos Yorgacis'i getirmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Çelik ve Çelebi, 2020:175). Nitekim Cumhurbaşkanı Makarios'un 1 Nisan 1960 tarihinde yaptığı konuşmada imzalanan Zürih ve Londra Antlaşmalarına gönderme yaparak amaçladıkları hedeflere tam olarak ulaşamadıklarını, ancak başlattıkları mücadeleyi zaferle taçlandırmadan vazgeçmeyeceklerini ifade etmesi bu durumu açıkça göstermektedir (Açıkgöz, 2006:29-30; Savrun, 2018b:416; Şener, 2013:111). 4 Eylül 1962 tarihinde yaptığı bir konuşmada Makarios Türkleri Helenizmin karşısında konumlandırmış ve adadan Türklerin gönderilmesi gerektiğini ve bu sebeple EOKA'nın vazifesinin bitmediğini belirtmiştir (Keser, 2017; Oberling, 1989/1990:827; Şahin, 2011:239). Daha sonraki bir konuşmasında ise amaçlarının her zaman Enosis olduğunu belirtmiştir (Şahin, 2011:240). Makarios devletin tahsis ettiği makam arabasında ve Lefkoşa'da bulunan Cumhurbaşkanlığı konutunda her zaman Yunan bayrağı bulundurmıştır (Güzel, 2009:40). Yine tüm resmî tören ve geçitlerde Yunanistan'ın milli marşı çalınmıştır (Armaoğlu, 1989/1990:828). Dolayısıyla Kıbrıs Rum toplumunun önde gelenleri söz konusu düşünceler içerisinde olması iki toplumu ileride karşı karşıya yine getirecek ve 1963 krizinin temelini oluşturacaktır (Aksoy, 2010:77). Ayrıca Kıbrıslı Rum önderlerin açıklamaları ve siyasal anlaşmazlıklar topluma da sirayet etmiş ve dolayısıyla 'Enosis' ve 'Taksim' seçeneğini benimseyen kesimlerin güç kazanmasına sebebiyet vermiştir (Şener, 2013:113).

27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye'de askeri bir darbe gerçekleşmiştir. Bu yönetim daha sonra açıkladıkları hükümet programında Kıbrıs sorunun çözüldüğünü ve Yunanistan ile ilişkilerin geliştirilmek istenildiğini belirtilmiştir. Türkiye 1960 ve 1963 yılları arasında imzalanan antlaşmalar çerçevesinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yaşatılması ve varlığının devam ettirilmesi yönünde ılımlı bir dış politika izlemiştir (Duba, 1996:35). Dolayısıyla bu dönemde Ankara yönetimi Yunanistan ile bir anlaşmazlıktan özenle kaçınmıştır (Fırat, 2001:720). Buna göre dönemin Dışişleri Bakanı olan Selim Sarper Kıbrıslı Rum ve Türk gazetecilerin bir araya geldiği bir toplantıda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yaşatılması hususunda herkesin vazifesi olduğuna ve Türk ve Rum ayırımının yapılmaması gerektiğini belirtmiştir (Haber Kıbrıs,

2012). Fakat bu dönemde Makarios'un anayasa ihlallerine yönelik sessiz kalmayarak uyarılarda da bulunmuştur¹⁰² (Duba, 1996:35; Armaoğlu, 2011:296).

30 Kasım 1963 tarihinde Cumhurbaşkanı Makarios anayasada 13 farklı hususta değişiklikler¹⁰³ yapılması gerektiğini açıklamıştır (Alptekin, 2016:11; Denктаş, 1999:1; Keser, 2011:97; Mirbagheri, 2010:61). Makarios'un anayasada istediği bu değişiklikler uygulandığı takdirde Kıbrıslı Rumlar ve Türkler arasında eşitlik temelli oluşturulmuş sistemden, Kıbrıslı Türklerin azınlık statüsüne evrilebileceği bir sisteme doğru geçiş yaşanacaktı¹⁰⁴ (Şener, 2013:114). Söz konusu değişiklik teklifleri¹⁰⁵ Kıbrıs Türkleri ve Türkiye tarafından reddedilmesinin ardından Kıbrıslı Türklere yönelik şiddet eylemleri başlamıştır (Arık, 2011: 5; Duba, 1996:37; Şener, 2013:114). Daha sonra gün yüzüne çıkan belgelerden anlaşıldığına göre Türklere yönelik şiddet eylemleri planlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir (Şener, 2013:114). Akritas Planı¹⁰⁶ olarak adlandırılan söz konusu plan,

¹⁰² 5 Ağustos 1961 tarihinde Selim Sarper şu ifadeleri kullanmıştır; “Kıbrıslı Türkler iyi niyetle Londra ve Zürih andlaşmalarını kabul etmişlerdir. Bu andlaşmaların tatbiki için hüsnüniyetle çalışıyoruz. Bu andlaşmaları ihlal etmek isteyenler olursa netice onların lehine olmayacaktır. Temenni ederim ki, Kıbrıslılar, ellerindeki nimetin kıymetini bilerek Zürih ve Londra andlaşmalarını başarıyla tatbik etsinler.” Bkz: Hüsnü Duba, *Türkiye'nin Kıbrıs Politikasının Uygulanması Çerçevesinde Oluşan Türk Tezlerinin Değişim Seyri ve Bu Değişimlere Etkide Bulunan İç ve Dış Faktörlerin Analizi (1945-1993)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, İstanbul, 1996, s. 36.

¹⁰³ Makarios'un anayasada değişiklik yapmak istediği hususlar şu şekildedir; “1) Cumhurbaşkanı ve yardımcısının veto hakları uygulamasına son vermek 2) Cumhurbaşkanının vazifesinin başında bulunmadığı zamanlarda kendisine yardımcısının vekalet etmesi. 3) Temsilciler Meclisi'nin Rum başkanının ve Türk başkan yardımcısının tüm meclis tarafından seçilmesi. 4)Temsilciler Meclisi başkanının bulunduğu dönemde yerine başkan yardımcısının görevi yerine getirmesi 5)Temsilciler Meclisi'nin yasama yapmasında ayrı çoğunluk gerektiren anayasa hükümlerinin kaldırılması. 6)Birleşik belediyelerin kurulması 7) Mahkemelerin bir araya getirilmesi 8) Güvenlik güçlerinin polis ve jandarma olarak ikiye ayrılmasından iptal edilmesi 9) Güvenlik ve savunma kuvvetlerinin sayısının özel bir yasayla tespit edilmesi. 10)Kamu görevlerinde ve ordudaki Rum ve Türk oranının tayin edilmesinde nüfus oranlarına göre ayarlanması. 11)Kamu Hizmetleri Komisyonu mensupları sayısının 10'dan (7 Rum ve 3 Türk) 5'e (4 Rum ve 1 Türk) indirilmesi. 12)Kamu Hizmetleri Komisyonu'nun tüm kararlarının basit çoğunlukla belirlenmesi 13) Rum ve Türk Cemaat Meclislerinin sona erdirilmesi.” Bkz: Bülent Şener, “1963-1964 Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askeri, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt 205, (2013), s. 114.

¹⁰⁴ Kıbrıs'ta Anayasa Yüksek Mahkeme Başkanı olan Prof. Dr. Ernst Forsthoff UPI basın ajansı ile yaptığı görüşmede kullandığı şu ifadeler bu durumu açıkça göstermektedir; “Bütün bunlar Makarios'un Kıbrıslı Türklerin tüm anayasal haklarını elinden almak istemesi nedeniyle oldu.” Bkz: John Hughes-Wilson, “The Forgotten War. A Brief History of The Battle For Cyprus”, *The Rusı Journal*, Cilt 156, Sayı 5, (2011), s. 84.

¹⁰⁵ Bu değişiklik tekliflerinin ardından Kıbrıslı Türkler kendilerini siyasi açıdan dışlandıklarını hissetmişler ve bu yüzden ayrılma fikrine daha sıcak bakmaya başlamışlardır. Ayrıca bu tarihten itibaren TMT'ye katılan Kıbrıslı Türklerin sayısında artış yaşanmıştır. Bkz: Hüseyin Alptekin, *A Theory of Ethnic Violence: Ethnic Incorporation And Ethno-Political Mobilization In Bulgaria And Cyprus*. *Ethnic And Racial Studies*, Cilt 40, Sayı 15, (2016), s. 12.

¹⁰⁶ Söz konusu plan daha sonra 21 Nisan 1966 tarihinde Kıbrıs'ta yayımlanmakta olan Patris gazetesinin sayısında ortaya çıkmıştır. Planın hazırlanmasında eski EOKA üyesi ve Cumhuriyet kurulduktan sonra İçişleri Bakanlığı görevini yürüten Polikarpos Yorgacis vardır. Söz konusu plana göre öncelikli amaç Kıbrıs'a self-determinasyon ilkesinin uygulanmasıdır. Kısaca uluslararası alanda Kıbrıs meselesinin nihai bir çözüme ulaşmadığı ve yeniden tartışılması gerektiği yönünde bir iknaya girilirken, aynı zamanda Enosis'e karşı çıkan Türklere birtakım askeri tedbirler alınması gerekliliğini amaç edinen bir plandır. Söz konusu planın ortaya

Kıbrıs’a self determinasyon hakkının uygulanması ve Enosis’in gerçekleştirilmesi amacıyla içeride ve uluslararası arenada yapılacak metotları kapsamaktaydı (Şener, 2013:114-115). Bu plana göre uluslararası kamuoyunda Kıbrıs meselesinin nihai bir çözüme ulaşmadığı ve bu sebeple meselenin çözümünün yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine yönelik bir izlenim oluşturulması amaçlanmıştır (Cankut, 2021:75). İçerde ise Enosis hedefini gerçekleştirmek için bir engel olarak gördükleri Kıbrıslı Türklere anayasadaki değişiklikleri uygulamak amacıyla şiddet içeren eylemlere başvurulacaktı (Şener, 2013:115). Buna göre bu plan kapsamında Enosis davasını güden taraf 21 Aralık 1963 tarihinde¹⁰⁷ Türklere yönelik sistemli saldırılar¹⁰⁸ gerçekleştirmişlerdir. Türk kamuoyunda “Kanlı Noel” ismiyle bilinen bu saldırılar Akritas Planı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir (Arık, 2011:4; Tosun, 2021:39; Şener, 2013:115). Böylelikle yoğunluk dereceleri farklılıklar taşısa da çatışmalar 1974 yılında Türkiye’nin adaya müdahale etme kararı alıncaya kadar devam etmiştir (Şener, 2013:115).

21 Aralık 1963 günü başlayan saldırılar 31 Aralık tarihine kadar devam etmiş, Enosis taraftarları Türklerin bulunduğu bölgeleri izole ederek dışarıdan yardım almasını engellemişlerdir (Fırat, 2001:723). Saldırıların başlaması üzerine 1959 yılında imzalanan antlaşmalar kapsamında adada bulunan 650 Türk askeri Lefkoşa’da Türklerin bulunduğu bölgeye gelerek Rum güçlerinin bölgeye girişini engellemişlerdir (Armaoğlu, 2011:297). Türk askerinin karargahından çıkarak Lefkoşa’da Türkleri koruma altına almasıyla birlikte Kıbrıs’ta fiili olarak iki farklı idarenin oluşturulmasının başlangıcı olarak Yeşil Hat ortaya çıkmıştır (Fırat, 2001:723; Armaoğlu, 2011:297; Yfantidis, 2016:163; Yiangou, 2009:947). Olayların çıkması üzerine İngiltere soruna bir çözüm bulabilmek amacıyla 15 Ocak 1964 tarihinde Londra’da bir konferans düzenlemiş fakat yapılan bu toplantıda herhangi bir sonuç alınamamıştır (Armaoğlu, 2011:297; Duba, 1996:37). Söz konusu toplantıda Kıbrıs Türk toplumunu temsil eden Rauf Denktaş çözüm için sunduğu öneriler daha sonra Türk Dış Politikasının resmi tezi haline gelmiştir. Buna göre Denktaş ilgili devletlerce oluşturulan Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kıbrıslı Türklerin güvenliğini sağlayamadığına ve bu sebeple coğrafi açıdan bölünmüş, Rumlar ve Türkler arasında mübadele gerçekleştirilmiş ve iki halktan

çıkmasındaki etken ise EOKA lideri Grivas’ın Makarios’un Enosis davasına ihanet ettiğini düşünmesi ve onu baskı altında tutmak istemesidir. Bkz: Fırat, a.g.e. 723-724.

¹⁰⁷Kıbrıslı Türklere yönelik şiddet eylemlerinin başlaması üzerine (X) günü geldiğini belirten TMT Bayraktarı 22 Aralık 1963 tarihinde tüm sancaklara harekete geçilmesi yönünde talimat vermiştir ve bu tarihten sonra TMT yer üstüne çıkmıştır. Bkz: Ulvi Keser, “21 Aralık 1963 Kanlı Noel, Kumsal Faciası ve Bugüne Yansımaları”, *ÇTTAD-Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 23, 2011, s. 97.

¹⁰⁸ Gerçekleştirilen saldırılar hakkında detaylı bilgi için bkz: Oğuz Yücel, “1963-1974 Yılları Arasında Kıbrıs’ta Rumların Türklere Karşı Saldırıları Soykırım Olarak Değerlendirilebilir Mi?”, *Harp Tarihi Dergisi*, Cilt 4, 2021, s. 103-130.

oluşan bir federal yapının oluşturulması gerektiği ifadelerini kullanmıştır¹⁰⁹ (Fırat, 2001:724; Şener, 2013:119; Duba, 1996:37).

Kıbrıs adasında yaşanan gelişmelere bir çözüm bulunamaması üzerine İsmet İnönü hükümeti uçakların ada üzerinde ihtar uçuşu yapması, çatışmaların devam etmesi halinde ise Rum güçlerini bombalama emri vermiştir. Bunun yanı sıra donanmanın Mersin limanına kaydırılması ve Orta Anadolu tarafında bulunan birliklerin Yunanistan tarafına gönderilmesi emrini vermiştir (Fırat, 2001:724; Şener, 2013:117). İnönü hükümeti tarafından başlatılan hazırlıkların yanı sıra Yunanistan ve İngiltere'ye nota gönderilmiş ve Garantör devletlerin çatışan taraflar arasına girerek çatışmaların sonlandırılması gerektiğini aksi taktirde Rum adaya tek taraflı olarak müdahale edeceğini bildirmiştir (Şener, 2013:117). Türk hükümetinin bu tutumu sonrası ve çatışmaların sona ermemesi üzerine İngiltere BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmuş ve 4 Mart 1964 tarihinde Cumhurbaşkanı Makarios'un kabul etmesiyle adada BM Barış Gücü'nün bulundurulması kararlaştırılmıştır (Çelik ve Çelebi, 2020:176; Fırat, 2001:725; Mirbagheri, 2010:63). Bunun üzerine Barış Gücü Lefkoşa'da Türkler ve Rumlar arasındaki çarpışmaları engellemek amacıyla "Yeşil Hat"¹¹⁰ olarak isimlendirilen güvenlik şeridine yerleşmiştir (Şener, 2013:118).

Barış Gücü adaya konuşlanmasına rağmen çatışmalar sonlanmamıştır (Fırat, 2001:725; Şener, 2013:118). Hatta EOKA üyeleri Yunanistan'da bulunan Grivas ile iletişime geçmiş ve Yunan askerleri adaya gizlice giriş yapmaya başlamıştır (Şener, 2013:121). Buna karşın TMT yeryüzüne çıkmış ve silahlanma girişimine hız vermiştir (Fırat, 2001:725). Makarios'un Nisan ayında "İttifak Antlaşması'nı tek taraflı olarak feshettiğini"¹¹¹ açıklaması ve adada yaşanan çatışmaların devam etmesi üzerine İnönü Hükümeti 2 Haziran 1964 tarihinde Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısı sonucunda adaya müdahale kararı almıştır (Şener, 2013:121-122; Kesiktaş, 2005:86). Harekât için 7 Haziran tarihi planlanırken, 5 Haziran tarihinde Türk kamuoyunda 'Johnson Mektubu'¹¹² olarak bilinen ABD müdahalesi

¹⁰⁹ Klerides, Kıbrıslı Rumların adada çoğunluğu oluşturduğunu ve bu yüzden çoğunluğun çıkarlarını gözetken yeni bir anayasanın oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Bkz: Fırat, a.g.e. s. 724.

¹¹⁰ Yeşil Hat ismi Barış Gücü komutanı olan Peter Young tarafından Kıbrıs haritası üzerinde yeşil bir kalem ile çizilmesiyle ortaya çıkmıştır. Söz konusu uygulama Kıbrıslı Türklerin ve Rumların fiili olarak ayrılmasının başlangıcıdır. 1974 yılında Türkiye'nin müdahalesi "Atilla Hattı" olarak isimlendirilen bu hat bugün de Kıbrıslı Rum ve Türkleri birbirinden ayırmaktadır. Bkz: Farid Mirbagheri, *Historical Dictionary of Cyprus*. Lanham, Maryland: The Scarecrow Press, Inc, 2010, s. 48.

¹¹¹ Yunanistan'daki Papandreou hükümeti Makarios'un bu kararını desteklemesinin yanı sıra yayınladıkları bir bildiri ile Kıbrıs'taki Rumların mücadelesini desteklediklerini açıklamıştır. Bkz: Şener, a.g.m. s. 121

¹¹² ABD başkanı Johnson Türk Hükümeti Başbakanı İnönü'ye diplomatik dile uygun olmayan bir mektup göndermiştir. Söz konusu mektupta Johnson şu konular üzerine yoğunlaşmıştır; Türkiye NATO üyesi ülkelere

sonrası Türkiye adaya askeri bir harekât gerçekleştirmekten vazgeçmiştir (Armaoğlu, 2011:298; Güzel, 2009:52; İlyas, 2015:167-168). Johnson Mektubu Türk kamuoyunda ciddi bir Amerikan karşıtlığı oluşmasına ve bu yönde gösteriler düzenlenmiştir (Duba, 1996:38; Coşkun, 2018:57). Bunun yanı sıra Johnson Mektubu Türk dış politikasında Batı ve özellikle Amerika ile olan ilişkilerin gözden geçirilmesine yol açmış ve çok yönlü bir dış politika inşasına doğru bir geçiş yaşanmaya başlamıştır (İlyas, 2015:168). Türk dış politikasındaki İsmet İnönü'nün “*Yeni bir dünya kurulur. Türkiye de o dünyada yerini alır*” şeklinde kullandığı ifadeler çok yönlülüğe geçişin ilk belirtileridir (BBC News, 2017). Bu dönemle birlikte Türkiye, Sovyetler Birliği ile Bağlantısız ülkeleri ile olan ilişkilerini gözden geçirmiş ve ilişkilerini geliştirmeye çabalamıştır (Duba, 1996:39).

Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios söz konusu dönemde Kıbrıs meselesini Birleşmiş Milletler nezdinde çözmek istemiştir (Açıkgöz, 2006:52; Armaoğlu, 2011:299). 1964 yılında yaşanan önemli bir gelişme ise II. Bağlantısızlar Konferansı gerçekleştirilmiş ve bu konferansta Kıbrıs halkının kendi kaderini tayin etme hakkının bulunduğunu, dışarıdan müdahale edilmemesi gerektiğine ve toprak bütünlüğüne saygı duyulması gerektiğine yönelik ifadeler yer verilmiştir (Fırat, 2001:731). Nitekim Makarios'un Bağlantısızlar hareketi içerisinde yer alması (Armaoğlu, 2011:300) ve söz konusu ülkelerin BM Genel Kurulunda çoğunluğu oluşturmaları sebebiyle söz konusu karar Türkiye açısından önem arz etmektedir. Kıbrıs meselesi Genel Kurul'un gündemine geldiğinde söz konusu grup içerisinde yer alan ülkeler Türkiye'nin aleyhinde oy tercihinde bulunmuşlardır¹¹³ (Fırat, 2001:731-732). Kıbrıs meselesinde devletlerin Türkiye'nin aleyhinde oy kullanmalarının sebebi ise 1950'li yıllarda sömürge yönetimlerine karşı bağımsızlık mücadelelerinde Türkiye'nin söz konusu mücadelelere destek veren açıklamalarda bulunmaması gösterilebilir¹¹⁴ (Duba, 1996:39).

danışmadan Kıbrıs'a müdahale ettiği taktirde Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne yönelik savunmasında ABD'nin çekimser kalabileceği ve ABD'nin Türkiye'ye savunma amaçlı verdiği silahları Kıbrıs'ta kullanılmayacağı hususları üzerinde durmuştur. Bkz: Serkan Açıkgöz, S. (2006). *Kıbrıs Barış Harekâtı (20 Temmuz 1974)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2006, s. 43.

¹¹³ Bağlantısız grubu içerisinde yer alan ülkelerin Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik benimsediği tezden rahatsız olması iki açıdan değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi Türkiye'nin 1955 yılında gerçekleşen Bandung Konferansı'nda Bağlantısız politikasına eleştirel bir tutum takınması ve ikinci olarak bu grup içerisinde yer alan ülkelerin kendi bünyesinde birçok farklı etnik ve dinsel grupları içinde bulundurmaları ve Kıbrıs'ın bölünmesi bu gruplar için bir örnek oluşturabileceği endişesi gösterilebilir. Bkz: Fırat, a.g.e. s. 731.

¹¹⁴ Birleşmiş Milletler Cezayir'e self-determinasyon ilkesinin uygulanması hususunda Türkiye'nin bu konuda çekimser kalması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bkz: Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, Arap Devletleriyle İlişkiler., B. Oran. (Editör), *Türk Dış Politikası (1919-1980) Cilt 1 içinde* (615-635) (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 635.

Dolayısıyla Türkiye'nin bu dönemde Kıbrıs meselesi konusunda neden yalnız kaldığını¹¹⁵ açıklamaktadır (Fırat ve Kürkçöğlü, 2011:635) Böylelikle söz konusu sebeplerden dolayı Türkiye kendi dış politikasına yönelik eleştirel bir tutum içerisine girmiştir. Yalnızlıktan kurtulmak amacıyla politikasında değişikliğe giderek diğer devletler ile ilişkilerini birçok alanda geliştirmeyi amaçlamıştır (Fırat, 2001:732).

Gelişmeler bu düzlemde devam ederken 6 Ağustos 1964 tarihinde Grivas önderliğindeki Rum güçleri Kıbrıslı Türklere Anadolu'dan gelen silahların Erenköy¹¹⁶ limana bağlayan yoldan sağladıklarını düşündükleri için bu yolu denetim altına almak için saldırılar gerçekleştirmişlerdir (Şener, 2013:125). Gerçekleştirilen çatışmaların ardından TMT güçleri geri çekilmek zorunda kalmasıyla birlikte Kıbrıslı Türkler abluka altına alınmış ve Türklerin yaşamları ciddi bir tehlike altında kalmıştır (Fırat, 2001:729). Türkiye BM ve NATO'ya gerekli girişimleri gerçekleştirmesinin ardından Türk jetleri 8-9 Ağustos'ta bölgeyi bombalamıştır¹¹⁷ (Açıkgöz, 2006:48; Armaoğlu, 2011:299; Şener, 2013: 125). Böylelikle Türkiye Kıbrıs adasına yönelik ilk müdahalesini gerçekleştirmiştir (Fırat, 2001:729).

2 Şubat 1966 tarihinde Kıbrıs Rum kesimi ve Yunanistan arasında ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Atina Bildirisi'nde Enosis'i engelleyen ve adanın taksimini içeren bir planın kabul edilmeyeceği, ayrıca, Kıbrıslı Türklere BM çatısı altında haklarının güvence altına alınacağı, Kıbrıs meselesinin bir Türk-Yunan anlaşmazlığının olmadığı ve Kıbrıs halkının bir bağımsızlık meselesi olduğu görüşünü dile getirmişlerdir (Toluner, 1977:228). Atina Bildirisi'ne karşılık Türkiye Kıbrıs ile ilgili görüşlerini 4 temel unsur üzerine inşa etmiş ve bu tez ile ilgili herhangi bir taviz verilmeyeceğini belirtmiştir (Duba, 1996:40). Türkiye'nin ifade ettiği teze göre, Kıbrıs'ta bir toplumun diğerine hükmedemeyeceği, tek taraflı bir ilhak ilanının mevzu bahis edilmemesi, Lozan'da belirlenen dengenin değiştirilmemesi ve imzalanan

¹¹⁵ 16 Aralık 1965 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Kıbrıs meselesi ile ilgili alınan kararda Türkiye'nin yanında oy kullanan devlet sayısı yalnızca 4 olmuştur ve Türkiye'nin bu dönemde içine düştüğü yalnızlığı açıkça göstermektedir. Bkz: Duba, a.g.t. s. 39; Fırat, a.g.e. s. 734.

¹¹⁶ Erenköy, Kıbrıslı Türklerin Türkiye ile irtibatın sağlanması açısından anahtar bir konumdadır. Bkz: Açıkgöz, a.g.t. s. 49.

¹¹⁷ "Fileleftheros" isimli bir Rum gazetesinde çıkan habere göre, Yunanistan'dan adaya gizli bir şekilde gönderilen "Faethon" isimli bir savaş gemisinden ateşlenen uçaksavar ile bir Türk uçağı vurulmuştur. Bu gazetede o güne dair yaşadıklarını anlatan Yunan ordusunda subay olarak görev yapan Dimitrios Miçaços, vurdukları uçaktan birisinin paraşütle atladığını ifade etmiştir. Daha sonra Rum güçleri tarafından esir alınan ve şehit edilen bu kişi Cengiz Topel'dir. Bkz: Emre Diner, (21.11.2010) "Cengiz Topel Nasıl Öldü? 46 Yıllık Sır Aydınlandı. Erişim Tarihi: (10.01.2023). <https://www.gazetevatan.com/gundem/cengiz-topel-nasil-oldu-46-yillik-sir-aydinlandi-341640> adresinden alınmıştır.

antlaşmaların tek yanlı olarak değiştirilmemesi prensiplerini savunmuştur (Toluner, 1977:228).

1967 yılında Kıbrıs meselesi Yunanistan'da gerçekleşen askeri bir darbenin ardından yine gündeme gelmiştir (Aksu ve Çolak, 2019:34). 21 Nisan 1967 tarihinde bazı albaylar hükümete darbe yaparak yönetimi ele geçirmişler ve oluşturulan yeni yönetimin hükümet programında Enosis bir amaç olduğu belirtilmiş fakat bu hedefin müzakereler yoluyla gerçekleştirileceği ifade edilmiştir (Açıkgöz, 2006:53). Bu kapsamda Keşan ve Dedeoğlu'da Türkiye ve Yunanistan görüşmeler gerçekleştirilmiş ve taraflar tezlerini öne sürmüşlerdir (Armaoğlu, 2011:301; Duba, 1996:40; Toluner, 1977:229-230). Başbakanlar düzeyinde gerçekleştirilen görüşmelerde Türk hükümetinin lideri Süleyman Demirel 12 Eylül 1967 tarihinde değişmez ölçütleri benimsenin meselenin çözümünü zora sokacağını ve ortak bir uzlaşa sağlanabileceğini belirtmiştir (Şihmantepe, 2016:96). Buna göre Türkiye meselenin çözümü noktasında tavizler verebileceğine işaret etmiş, ancak Türkiye Kıbrıs Türklerinin güvenliğini, haklarını garanti altına almayan ve Türkiye'nin ada üzerindeki tarihi haklarını ve güvenliğini göz ardı eden görüşlerin reddedileceğini belirterek Türk tezinin temel unsuruna da vurgu yapmıştır ((Duba, 1996:40). Toluner, 1977:230). Görüşmelerde bir netice alınamamış ve iki tarafın Kıbrıs'ta gerginliği artıracak girişimlerden kaçınılacağına yönelik ortak bir bildiri yayınlanmıştır (Açıkgöz, 2006:54).

1967 yılında yaşanan diğer önemli bir gelişme ise Kıbrıslı Rum güçlerinin Türk köylerine saldırması ve bunun üzerine Türkiye'nin adaya müdahale etme kararı almasıdır (Coşkun, 2018:57; Duba, 1996:42). Daha önceden planlanan bu saldırılar 15 Kasım 1967 tarihinde Boğaziçi ve Geçitkale köylerine yapılmıştır¹¹⁸ (Aksu ve Çolak, 2019:34; Göktepe, 2005:438; Oberling, 1989/1990:834). Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Grivas önderliğinde gerçekleşen bu saldırılar hakkında *“harekatın çapı ve yürüyüş hızı, Milli Muhafızların bunu önceden planladıklarını açıkça ortaya koyar”* ifadelerini kullanmıştır (Toluner, 1977:233). Yaşanan gelişmeler karşısında Türkiye adaya müdahale etme uyarısında bulunmuş ve TBMM

¹¹⁸ Bu olay ile ilgili İngiltere Başbakanlık belgelerinde detaylı bir şekilde ele alınmış ve şu ifadeler yer verilmiştir; *“Son olaylar Kıbrıs'ta yeni bir durumun bizi karşı karşıya bıraktığı şüphe götürmez bir şekilde kanıtlandı. Anakara subayları ve General Grivas'ın genel komutası altındaki Kıbrıslı Rum birliklerinden oluşan ve eylemleri Atina'daki Yunan hükümeti tarafından onaylanan ulusal muhafızlar şiddetli çatışmalardan sorumluydu. Bu saldırıların önceden hazırlanmış olduğu belliydi.”* Bkz: Cihat Göktepe, “The Cyprus Crisis of 1967 And Its Effects On Turkey's Foreign Relations”, *Middle Eastern Studies*, Cilt 41, Sayı 3, 2005, s. 438.

Türk hükümetine Yunanistan ile savaşa girme hususunda yetki tanımıştır¹¹⁹ (Oberling, 1989/1990:835). Ancak ABD temsilci Cyrus Vance'ın arabuluculuk girişimleriyle askeri müdahaleden vazgeçilmiştir (Armaoğlu, 2011:303; Güzel, 2009:57; Duba, 1996:42). 1967 krizinin Türkiye açısından önemli sonuçlarından birisi Türkiye'nin adaya müdahalede edebilme hususunda yetersiz olduğunu fark etmiştir. Bu tarihten sonra Türkiye eksiklikleri tamamlamak için çalışmalarına hız vermiştir (Birand, 1999; Fırat, 2001:740).

1967 yılında gerçekleşen saldırılardan sonra Kıbrıslı Türkler daha etkili bir yönetimin oluşturulması gerektiğinin farkına vardılar ve bu kapsamda 28 Aralık 1967 tarihinde “Kıbrıs Türk Geçici Yönetimi”nin¹²⁰ kuruluşunu ilan ettiler (Aksoy, 2010:110; Coşkun, 2018:57). Söz konusu yönetimin oluşturulmasıyla birlikte Kıbrıs'ta iki etnik yapı birbirinden kesin çizgilerle ayrılmıştır. Bu durum göstermektedir ki aslında söz konusu ayrılık Türkiye'nin 1974 yılında adaya müdahale sonucunda değil, Kıbrıslı Rum güçlerinin Türklere saldırmasıyla gerçekleşmiştir (Oberling, 1989/1990:836; Armaoğlu, 2011:303).

1968 yılından Kıbrıs Barış Harekâtı düzenlenene kadar Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik dış politikasında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Bu zamana kadar Türkiye Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yaşatılması yani statükonun devamı savunurken, artık Türkiye coğrafi olarak birbirinden ayrılmış federasyona dayalı bir otonomi düzenini savunmaya başlamıştır (Duba, 1996:43). Aslında “*Kıbrıs Türk Geçici Yönetimi*” de Türkiye'nin federal devlet tezine paralel bir şekilde oluşturulduğu söylenebilir (Armaoğlu, 2011:303; Fırat, 2001:738). Türkiye Cumhuriyeti'nin Kıbrıs'a yönelik bakış açısındaki diğer bir değişiklik ise Makarios'a yöneliktir. Buna göre Makarios yalnızca Rum kesiminin önderi konumuna indirgenmesi ve meselenin Türkiye ile Yunanistan arasında süregelen bir öge haline dönüştürülmesi amaçlanmıştır (Duba, 1996:43).

Yunanistan'da iktidarda olan Albaylar Cuntası halk nezdinde bir desteği yoktu ve Avrupa ile olan ilişkileri sürüncemede olan Albaylar Cuntası'na ABD dışında uluslararası arenada bir destek olmamıştır (Fırat, 2001:739). Bu sebeple Enosis'in en yakın zamanda

¹¹⁹ Türk hükümetinin Kıbrıs meselesinde kararlı bir dış politika izlemesinin nedenleri arasında öncelikli olarak iktidardaki Adalet Partisi mecliste büyük bir çoğunluğu oluşturmakta ve dolayısıyla zayıf bir koalisyon hükümeti bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ve Türk kamuoyunun meseleyi askeri müdahale ile çözme isteği hükümetin kararlı bir politika seyratmesinde etkili olduğu söylenebilir. Bkz: Duba, a.g.t. s. 42.

¹²⁰ Söz konusu yönetim ile ilgili 19 maddelik bir prensip listesi yayınlanmıştır. 19. Madde ise söz konusu ilkeler 1960 Anayasası yeniden işlerlik kazanıncaya kadar yürürlükte olacaktır. Bu doğrultuda Kıbrıs Türk toplumu kendi içinde yasama, yürütme ve yargı düzeni oluşturmuştur. Aslında söz konusu yönetim federal bir devlet düzenidir. Bkz: Fırat, a.g.e. s. 738.

gerçekleşmesi Albaylar Cuntası'nın halkın gözünde itibarını artıracak ve böylelikle desteğini kazanabilecekti (Armaoğlu, 2011:304). Ancak Makarios Albaylar Cuntasından farklı düşünmekte ve Enosis'in uzun vadede gerçekleşebileceğine inanmaktaydı¹²¹ (Aksoy, 2010:114; Birand, 1999). Bu nedenlerden dolayı Yunan yönetimi ve Makarios arasındaki gerilim yükselmiş, Yunan yönetimi Makarios'u çeşitli yollar ile iktidardan uzaklaştırmaya çalışmıştır¹²² (Armaoğlu, 2011:304; Oberling, 1989/1990:837). Bu kapsamda Yunan yönetimi Makarios'u iktidardan uzaklaştırmak amacıyla ilki 8 Mart 1970 tarihinde olmak üzere üç defa suikast teşebbüsünde bulunmuş fakat başarılı olamamışlardır (Fırat, 2001:739). Bunun yanı sıra Atina yönetiminin kışkırtmasıyla 2 Mart 1972 tarihinde Kitium, Baf ve Girne piskoposları bir kişinin hem ruhani hem de dünyevi işler gerçekleştiremeyeceğini belirterek Makarios'tan görevinden istifa etmesini talep etmişlerdir (Fırat, 2001:739; Oberling, 1989/1990:837).

Gelişmeler bu düzlemde ilerlerken Makarios 1974 Temmuz ayının başlarında Yunanistan Cumhurbaşkanı'na bir mektup göndermiş ve bu mektupta kendisinin atanan biri değil, halk tarafından seçilmiş bir kişi olduğunu ve Yunan yönetiminin buna göre bir tutum benimsemesi gerektiğini belirtmiştir (Açıkgöz, 2006:64; Armaoğlu, 2011:304). Yunan yönetiminin cevabı ise sert olmuş ve 15 Temmuz 1974 tarihinde Cumhurbaşkanı Makarios'a darbe girişimi gerçekleştirilmiştir (Açıkgöz, 2006:65; Ioannides, 2012:66; Yiangou, 2009:947). Yönetimden indirilen Makarios'un yerine eski bir EOKA üyesi olan Nikos Sampson getirilmiş ve "Kıbrıs Helen Cumhuriyeti" ilan edilmiştir (Açıkgöz, 2006:65; Demirel, 2016:61; Kassimeris, 2008:257). EOKA üyesi olan Nikos Sampson'un Cumhurbaşkanlığı'na getirilmesi Kıbrıslı Türkler arasında endişe¹²³ oluşturmuştur. Hatta bu durum ile ilgili Rauf Denktaş şu ifadeleri kullanmıştır; "*Adolf Hitler nasıl İsrail'e Cumhurbaşkanı olamaz ise, Sampson'un Cumhurbaşkanlığı da aynı derecede kabul edilemez.*" (Bektaş, 2013:144; Oberling, 1989/1990:839). Kıbrıs'ta gerçekleştirilen darbe 1959 yılında imzalanan Londra ve Zürih Antlaşmaları kapsamında Türkiye adaya müdahale

¹²¹ 18 Ekim 1970 tarihinde Makarios Enosis davasının her zaman destekçisi olduğunu belirtmekle birlikte o günün şartlarında bu hedefin gerçekleştirmenin ihtimal dışında olduğunu belirten ifadelerle yer vermiştir. Bkz: Açıkgöz, a.g.t. s. 62.

¹²² Makarios'un Atina yönetimiyle arasının açılmasının önemli bir diğer sebebi ise Makarios'un Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmeye çalışması ve destek aramasıdır. ABD destekli Atina yönetimi ise bu durumdan oldukça rahatsız olmuştur. Atina yönetimi Makarios'u iktidardan uzaklaştırmak amacıyla General Grivas'ı adaya göndermiştir. Bkz: Christos Kassimeris, "Greek Response To The Cyprus Invasion", *Small Wars & Insurgencies*, Cilt 19, Sayı 2, (2008), s. 257.

¹²³ Nikos Sampson'un daha sonra bir röportajında kullandığı ifadeler Kıbrıslı Türkler arasında endişe yaratmasının sebebini açıklar niteliktedir. Buna göre Sampson şu ifadeleri kullanmıştır "*Türkiye müdahale etmeseydi, yalnızca Enosis ilan etmekle kalmaz, Kıbrıslı Türkleri de yok ederdim.*" Bkz: Wilson, a.g.m. s. 84.

etme imkanını sağlamıştır¹²⁴ (Kassimeris, 2008:257). SSCB'nin yanı sıra birçok Batılı ülke özellikle İngiltere adadaki düzenin bozulduğu ifade etmiş ve Yunanistan'ı suçlamışlardır¹²⁵ (Fırat, 2001:724). Çünkü Yunan yönetimi Makarios'u devirmek için Kıbrıs'ta bulunan Yunan subaylarını kullanmıştır (Ioannides, 2012:66). Dolayısıyla gerçekleştirilen darbe Yunanistan'ın aleyhine bir netice verirken, Türkiye'yi ise uluslararası kamuoyunda haklı bir pozisyona getirmiştir (Fırat, 2001:724).

Türkiye Cumhuriyeti Kıbrıs adasına müdahale etmeden önce diplomatik kanalları kullanmak için yoğun bir çaba göstermiştir (Wilson, 2011:84). Bunun için Başbakan Bülent Ecevit Garanti Antlaşması kapsamında sorumlulukların yerine getirilmesi amacıyla 17 Temmuz 1974 tarihinde İngiltere'ye gitmiştir (Açıkgöz, 2006:69; Aksoy, 2010:118; Demirel, 2016:62). Ayrıca Ecevit, Londra'da ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Joseph Sisco ile de görüşmeler gerçekleştirmiştir (Açıkgöz, 2006:69). Bu görüşmeler neticesinde Ecevit isteği yanıtı alamamış ve İngiltere Kıbrıs'a müdahaleye yanaşmamıştır (Armaoğlu, 2011:304). Görüşmelerin ardından Türkiye, Garanti Antlaşması'nın 4. Maddesine dayanarak 20 Temmuz 1974 tarihinde adanın bağımsızlığını, Kıbrıslı Türklerin güvenliğini ve düzeni yeniden sağlamak amacıyla Kıbrıs'a harekât düzenlemiştir¹²⁶ (Wilson, 2011:84; Duba, 1996:48; Güzel, 2009:65). Dolayısıyla Türkiye birinci harekattaki temel tezi adadaki mevcut düzenin bozulduğu, düzenin yeniden sağlanması gerektiği ve Garanti Antlaşması'ndan doğan hakları kullanma temeli üzerine inşa etmiştir (Duba, 1996:48). Gerçekleştirilen ilk harekatta Girne-Gönyeli ve Lefkoşa üçgeni tutulmuş fakat Kıbrıs'ın %7'si ele geçirilmesine rağmen Kıbrıslı Türklerin adada dağınık bir pozisyonda olmalarından dolayı nüfusun %65'i Kıbrıs Rum güçlerinin bölgesinde kalmıştır (Fırat, 2001:742-743). 22 Temmuz 1974 tarihinde ise Türk hükümeti ABD ve İngiltere'nin baskıları neticesinde ateşkes kararı almış ve Cenevre

¹²⁴ Makarios'a darbe yapıldığı dönemde Türkiye'de iktidarda Bülent Ecevit liderliğinde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Necmettin Erbakan önderliğinde Milli Selamet Partisi (MSP) ortaklığında bir koalisyon hükümeti bulunmaktaydı. Amerikan karşıtı kesimlerin desteğini alan Bülent Ecevit Kıbrıs federasyon tezini benimserken, Necmettin Erbakan'da ABD karşıtı söylemleri ile ön plana çıkmaktaydı. Söz konusu iki partiyi bir araya getiren unsurun ABD karşıtlığı olduğunu söylememiz mümkündür. Dolayısıyla 1967 krizinden önemli dersler çıkartan Türkiye, yalnızca adaya askeri bir müdahalede bulunmak için askeri hazırlıklara tamamlamış olmakla kalmayıp, aynı zamanda siyasi düşünce olarak da Kıbrıs'a müdahale edilebilecek bir siyasi zemin hazır durumda idi. Bkz: Fırat, a.g.e. s. 739-740.

¹²⁵ Diğer devletlerin açıklamalarından farklı olarak ABD, Yunanistan tarafından oluşturulmak istenen Sampson hükümetini kınamaktan kaçınmıştır. Bkz: Vassilis K. Fouskas, "Uncomfortable Questions: Cyprus, October 1973-August 1974. *Contemporary European History*", Cilt 14, Sayı 1, (2005), s. 48.

¹²⁶ Gerçekleştirilen çıkartma harekâtını Bülent Ecevit tarafından dünya kamuoyuna "*Biz aslında savaş için değil, barış için ve yalnızca Türklere değil, Rumlara da barış getirmek için Ada'ya gidiyoruz.*" ifadeleri ile duyurmuştur. Bkz: Muhammet İktbal Arslan, Ada'ya Barış Getiren Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Üzerinden 47 Yıl Geçti, (20.07.2021), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/adaya-baris-getiren-kibris-baris-harekatinin-uzerinden-47-yil-gecti/2309843> (Erişim Tarihi: 26.12.2022).

görüşmelerine katılmayı kabul etmiştir (Aksoy, 2010:119). Cenevre görüşmelerinde¹²⁷ Türkiye Kıbrıs'ta iki ayrı toplumun yer aldığını ve bu durumda da gerçekçi bir düzen oluşturulması yani federal bir devlet yapısı içerisinde çözülebileceğini ileri sürmüştür (Duba, 1996:48-49). 30 Temmuz 1974 tarihinde sonlanan Cenevre görüşmesinde Türkiye tarafından talep edilen isteklerin büyük bir bölümü kabul edilmiş ve taraflar arasında bir protokol imzalanmıştır¹²⁸ (Fırat, 2001:744).

8 Ağustos 1974 tarihinde toplanan II. Cenevre görüşmeleri temel olarak Kıbrıs'ın anayasal düzeninin yeniden tesis edilmesiyle amacıyla toplanmıştır (Aksoy, 2010:119; Demirel, 2016:66; Fırat, 2001:747). Ancak görüşmelerdeki tüm önerilerin Kıbrıs Rum ve Yunan yetkililerin ülkelerine danışmak için süre istemeleri üzerine Türkiye bu durumu oyalama taktiği olarak nitelendirmiş ve 14 Ağustos 1974 tarihinde ikinci harekate başlamıştır (Açıkgöz, 2006:104; Aksoy, 2010:119; Fırat, 2001:748). 16 Ağustos tarihinde sonlanan harekât sonrasında Türk Silahlı Kuvvetleri Atilla Hattı¹²⁹ olarak nitelendirilen hedefe ulaşmıştır (Fırat, 2001:748; Kassimeris, 2008:259). Böylelikle Türkiye'nin taksim olarak belirlediği amaç gerçekleştirilmiştir (Ioannides, 2012:67). John- Hughes-Wilson (2011:90) Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgili şu ifadelerle yer vermiştir; *“Türkler kazandı çünkü hem karada hem denizde ve en önemlisi havada ezici bir üstünlüğe sahipti... Türklerin müdahalesiyle ya da istilasıyla ne dersiniz deyin Kıbrıs'a barış getirdi.”* O dönemi bizzat deneyimleyen ve bir dönem Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Nicos Rolandis şu ifadelerle yer vermiştir; *“Yunanistan'ın o zamanki Başbakanı olan Constantinos Karamanlis'in 1978'de bize söylediklerini hatırlıyorum. 'Kıbrıslı Rumlar 1955'te Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi için mücadeleye başlarken, Türkler aynı zamanda bölünme için mücadele ediyorlardı. Görünen o ki günün sonunda Türkler amacına ulaşacak' dedi.”*

¹²⁷ Yunanistan ise bu görüşmelerde yeni bir sistemin oluşturulması yönelik bir gereklilik olmadığını ve 1960 düzeninin yeniden sağlanmasıyla sorunun çözülebileceğini iddia etmiştir. Bkz: Güzel, a.g.t. s. 68.

¹²⁸ 6 maddeden oluşan Cenevre Protokol hükümleri için bkz: Fırat, a.g.e. s. 744-745.

¹²⁹ John- Hughes-Wilson'a göre Atilla Hat'ı olarak belirlenen hedef 1967 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından oluşturulmuştur. Bkz: Wilson, a.g.m. s. 85.

SONUÇ

İstihbarat olgusu devletlerin önem verdiği ve üzerinde durduğu unsurların başında yer almaktadır. Bu sebeple istihbarat yalnızca geçmiş ya da bugün için geçerli bir unsur olmayıp, gelecekte de etkisini devam ettirecektir. Geçmişte istihbarat faaliyetleri daha çok devletlerin askeri yapısı gibi daha dar bir alanda yürütülürken, 21. yüzyıl itibariyle askeri istihbarata ek olarak siyasi, ekonomik, bilimsel ve teknik gelişmeler, biyografik, siber, ulaşım ve iletişim, coğrafi ve sosyal istihbarat gibi birçok alanda gerçekleştirilmektedir. Söz konusu alanlardan elde edilen bilgilerin analizinin gerçekleştirilmesi sonrası karar alıcılara işlenmiş bilgi olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla işlenmiş şekilde sunulan bilgi devletlerin dış politikada daha doğru kararlar almasına yardımcı olarak doğrudan dış politika yapım sürecine katılmaktadır. Dolayısıyla istihbarat birimleri ellerindeki işlenmiş bilgi sayesinde dış politika yapım sürecinde aktif olarak yer almaktadırlar. Söz konusu bilgiler istihbarat birimleri tarafından açık kaynaklardan elde edildiği gibi gizli olarak yürütülen faaliyetler sonucu da elde edilmektedir.

İstihbarat birimleri yukarıda belirtilen alanlarda bilgi toplama faaliyetlerini teknik istihbarata ve insana dayalı yani aslında casusluğa dayalı bir şekilde gerçekleştirmektedirler. Casusluğa dayalı olarak gerçekleştirilen faaliyetler kimi zaman bir antropolog maskesi altında gerçekleştirilirken, kimi zaman da bir arkeolog ya da bir fotoğrafçı maske kimliği altında yürütülmektedir. Çünkü bu maske kimliği altında casuslar o bölgede rahatlıkla bulunabilme ve şüphe uyandırmadan çevredeki kişilerle görüşebilme imkanına sahip olmaktadır. Dolayısıyla bu casuslar hem kendi uzmanlık alanları çerçevesinde hedef ülke hakkında bilgiler toplamakta hem de bölgede bulunan diğer casuslar ile iletişime geçerek işbirliği yapmakta ve belirledikleri hedefler doğrultusunda faaliyetlerini yürütmektedirler. Bu kapsamda devletler farklı dönemlerde farklı uzmanlık alanlarından kişileri sürekli olarak belirledikleri hedef ülkelere göndermektedirler. Dolayısıyla devletler, farklı dönemlerde gönderilen casuslar ile bilgide sürekliliği sağlarken, farklı kişiler göndererek -ki her kişinin incelediği alanda durum farkındalığı farklı olacağından dolayı- bilgide de çeşitliliği sağlamaktadırlar. Elde edilen bu bilgiler kimi zaman yayımlanırken, büyük bir kısmı yayımlanmayarak saklı tutulmaktadır. Nitekim elde edilen bu bilgiler her kişinin kendi uzmanlık alanı kapsamında uzman kişiler tarafından analizi gerçekleştirilmekte ve karar alıcılara sunulmaktadır. İşlenmiş hale gelen bilgi hedef ülke ile ilgili belirlenecek dış politikaya büyük bir katkı sağlayabilmektedir. Dolayısıyla istihbarat birimlerinin ürettiği

işlenmiş bilginin devletlerin dış politika yapım sürecine doğrudan bir etki sahibi olduğunu söylenebilir. Sonuç itibariyle istihbaratın dış politikaya etkisi ilk olarak işlenmiş bilgi sunarak dış politika yapım sürecinde aktif olarak yer almaktadır. İkinci olarak istihbarat, hükümetlerin bir sorun karşısında belirlediği dış politikaya uygun olarak örtülü operasyonlar aracılığıyla aktif olarak yer almaktadır.

1950’li yılların başından itibaren Türk dış politikasını meşgul eden önemli konulardan bir tanesi Kıbrıs meselesidir. Kıbrıs meselesinin başlangıç yılı İngiltere’nin Osmanlı İmparatorluğu’ndan Kıbrıs adasını kiraladığı 1878 yılı olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu tarihten itibaren Kıbrıslı Rumlar her fırsatta İngiliz yönetimine Enosis taleplerini iletmışlerdir. Kıbrıslı Rumların Enosis talepleri 1955 yılına kadar diplomatik girişimlerine dayanırken, bu yıldan itibaren Enosis hareketi şiddet eylemlerini de içerir hale gelmiştir. Kıbrıslı Türkler Rumların Yunanistan ile birleşme isteğinin diplomatik çabalara dayandığı dönemde gösteri ve mitingler düzenleyerek Enosis’e karşı olduklarını dile getirmişlerdir. Enosis hareketi şiddet eylemlerini de içermesiyle birlikte Kıbrıslı Türkler bu durumu varoluşsal bir tehdit olarak algılamışlardır. Dolayısıyla Kıbrıslı Türklerin ulusal uyanışı İngiliz sömürgeciliğine bir tepki olarak değil, Kıbrıslı Rumların Yunanistan ile birleşme isteği taşıyan Enosis hareketine karşı olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye 1955 yılına kadar Kıbrıs adasında yaşanan gelişmelere karşı çeşitli sebeplerden dolayı pasif bir tutum takınmıştır. Ancak Kıbrıs meselesi uluslararası bir boyuta taşınmasıyla birlikte Türkiye söz konusu pasif tutumunu terk etmeye başlamıştır. Türk dış politikasındaki bu değişim Londra Konferansı’nda açıkça görülmektedir. Londra Konferansı’na katılan Fatin Rüştü Zorlu Kıbrıs’a yönelik Türk tezini açıklamıştır. Buna göre Türkiye Kıbrıs tezini öncelikli olarak güvenlik merkezli bir anlayış ile inşa etmiştir. Yunanistan hakimiyeti altındaki bir Kıbrıs, Türkiye’nin dünyaya açılan kapısına bir engel teşkil edecek ve Türkiye’yi Anadolu’ya hapsetmiş olacaktır. Dolayısıyla Türkiye kendisini çevrelenmiş olarak algılamakta ve doğal olarak bu duruma haklı bir tepki göstermiştir. Türkiye’nin Kıbrıs’a yönelik oluşturduğu tezinin ikinci gerekçesi, adanın doğal sebeplerden dolayı Anadolu’dan ayrıldığı ve coğrafi açıdan yakın olması sebebiyle Türkiye için stratejik bir konumda olduğu şeklinde olmuştur. Son gerekçe olarak ise, ada ile tarihsel bir bağa olduğunu ve dolayısıyla Kıbrıslı Türklerin haklarının savunacağı üzerine oluşturmuştur. Tüm bu gerekçeler kapsamında Türkiye İngiltere’nin adadan çekilmesi durumunda adanın

Türkiye'ye geri verilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Böylelikle Türkiye Kıbrıs meselesinde pasif tutumunu değiştirmeye başlamış ve ada üzerinde hak sahibi olduğunu iddia etmiştir.

Kıbrıslı Türkler EOKA örgütü karşısında Volkan ve 9 Eylül Cephesi gibi yerel düzeyde teşkilatlar oluştursalar da bu teşkilatlar Yunan paramiliter gücü EOKA karşısında yetersiz kalmıştır. 1957 yılında Kıbrıslı Türkler EOKA örgütüne karşı kendilerini savunabilmek amacıyla Türk Mukavemet Teşkilatı'nı oluşturmuşlardır. İngiltere'nin Kıbrıs için 'Çifte Self-Determinasyon' ilkesini dile getirmesi ve Nihat Erim'in Kıbrıs ile ilgili hazırladığı rapordan sonra hükümete taksim seçeneğini önermesiyle birlikte Demokrat Parti hükümeti Kıbrıs'ta taksim politikasını benimsemiştir. Demokrat Parti hükümeti Kıbrıs'ta taksim politikasını benimsemesinin ardından Yunan paramiliter gücü EOKA örgütüne karşı bir denge oluşturmak ve adanın bölünmesi için Türk Mukavemet Teşkilatı'nı destekleme kararı almıştır. Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun talimatları doğrultusunda destekleme kararının verilmesinin ardından Türk istihbaratı Türk Mukavemet Teşkilatı'nın yeniden örgütlenmesi, eğitilmesi ve silah ikmalinin sağlanmasında aktif olarak yer almıştır. Dolayısıyla Türkiye, Yunanistan'ın Enosis söylemine karşılık olarak taksim politikasını benimsemiş ve Yunan paramiliter gücü olan EOKA örgütüne karşı da Türk Mukavemet Teşkilatı ile çıkmıştır.

1959 yılında Kıbrıs meselesine ABD'nin arabuluculuk girişimiyle katılmasıyla birlikte Yunanistan Enosis talebinden taviz verirken, Türkiye de taksim politikasından ödün vererek İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında imzalanan antlaşmalar neticesinde Kıbrıs Cumhuriyeti oluşturulmuştur. Londra ve Zürih antlaşmalarının ortaya çıkardığı önemli neticelerden bir tanesi Türkiye'nin Kıbrıs'ta garantör ülke olmasıdır. Buna göre Kıbrıs'ta oluşturulan statükonun bozulması durumunda garantör ülkeler müşterek ya da tek başlarına adaya müdahale etme imkanına sahip olmuştur. Türkiye, 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'nı söz konusu ilke çerçevesinde gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla 1878 yılında adanın İngiltere'ye kiralanmasıyla ve Lozan Antlaşması ile Kıbrıs'taki haklarından vazgeçen Türkiye, Londra ve Zürih antlaşmalarıyla birlikte Kıbrıs'ın geleceği hususunda yeniden söz sahibi olma imkanına kavuşmuştur.

Kıbrıs adasında iki toplum arasında yaşanan çatışmalara son vermek amacıyla oluşturulan Kıbrıs Cumhuriyeti toplumlar arasındaki gerginliğe bir çözüm sunamamıştır. Çünkü adada iki egemen toplum konumunda olan Kıbrıslı Türk ve Rumlar arasında din, dil

ve kültürler açısından derin farklılıklar vardı ve bu durum cumhuriyet sonrası Kıbrıs ulusunun ortaya çıkmasında önemli bir engel oluşturmuştur. Bunun yanı sıra yaşanan çatışmalar neticesinde iki toplum birbirlerine karşı derin bir şüphe duymaya devam etmiştir. Dolayısıyla Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra iki toplum arasındaki çatışmalar yeniden alevlenmiştir.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasındaki ilk çatışma 21 Aralık 1963 tarihinde gerçekleşmiştir. Türk kamuoyunda Kanlı Noel olarak bilinen bu olay sonrasında Türk Mukavemet Teşkilatı'nın EOKA örgütü karşısında yetersiz kaldığı anlaşılmıştır. Bu durumun nedeni ise 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri darbenin ardından Türkiye 1960-1963 yılları arasında Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmış ve bu dönemde Türk Mukavemet Teşkilatı'na verilen desteğin askıya alınmasıdır. 1964 yılında Kıbrıslı Rum güçlerinin Türk Mukavemet Teşkilatı'nın hâkim olduğu bölgelere doğru ilerlemesi sonrasında Türkiye adaya müdahale etme kararı almış olsa da ABD'nin müdahalesi sonrası Türkiye bu karardan vazgeçmiştir. İki toplum arasındaki çatışmalar 1974 yılına kadar aralıklarla devam etmiştir. 1974 yılında Yunanistan'ın desteklediği bazı askerlerin Cumhurbaşkanı Makarios'u darbe ile yönetimden uzaklaştırmasının ardından Türkiye adadaki statükonun bozulduğu gerekçesiyle Londra ve Zürih Antlaşmaları çerçevesindeki haklarına dayanarak Kıbrıs Barış Harekatı'nı düzenlemiştir.

1950'li yıllarda Türkiye Kıbrıs'ta kendi aleyhine yaşanan gelişmeler karşısında adaya açık bir müdahalede bulunmuş durumda olsaydı, ABD tıpkı 1964 yılındaki müdahale ettiği gibi Türkiye'nin girişimine engel olabilirdi. Dolayısıyla Türkiye'nin Türk istihbaratı aracılığıyla Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği örtülü operasyon Türkiye'nin adada aktif olarak yer almasını ve çıkarlarını koruması için önemli bir yararlı araç olmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye, Türk Mukavemet Teşkilatı aracılığıyla Kıbrıslı Türklerin milli kimlik uyanışında ve Enosis'e karşı tek bir vücut olarak hareket etmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte Türk istihbaratı tarafından silahlandırılan Türk Mukavemet Teşkilatı EOKA örgütünün saldırıları karşısında Kıbrıslı Türklerin can ve mal güvenliklerini sağlamada önemli bir rol üstlenmiştir. Ayrıca Türk Mukavemet Teşkilatı Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik benimsediği dış politikaya uygun olarak hareket ederek Türkiye'nin adada aktif olarak yer almasını sağlamış ve diplomasi masasında Türkiye'nin Yunanistan'a karşı elini güçlendirmiştir. Sonuç itibarıyla Türkiye Türk istihbaratının Kıbrıs'ta gerçekleştirdiği örtülü

operasyon aracılığıyla Kıbrıs Barış Harekatı'ndan çok daha önceleri olası bir Enosis'e karşı adada aktif olarak yer almıştır.

KAYNAKLAR

Kitaplar

Alimi, E. Y., Demetriou C., ve Bosi, L. (2015). *The Dynamics of Radicalization a Relational And Comparative Perspective*. New York: Oxford University Press.

Anastasiou, H. (2008). *The Broken Olive: Nationalism, Ethnic Conflict, And The Quest For Peace In Cyprus: Volume Two: Nationalism Versus Europeanization* (1 St. ed.). New York: Syracuse University Press.

Andrew C. (2009). *Defend The Realm: The Authorized History of MI5* (1 St. ed.). New York: Allen Lane.

Arı, T. (2015). *Amerika 'da Siyasal Yapı: Lobiler ve Dış Politika: Türk, Yunan, Ermeni, İsrail ve Arap Lobilerinin ABD'nin Dış Politikasına Etkileri* (5. Baskı). Bursa: Dora Yayın.

Armaoğlu, F. (2011). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)* (Genişletilmiş 11. Baskı). İstanbul: Alkım Yayınevi.

Attalides, M. (1979). *Cyprus: Nationalism And International Politics*. New York: St. Martin's Press.

Bilge, S. (1996). *Milletlerarası Politika*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Cormac, R. (2013). *Confronting The Colonies: British Intelligence And Counterinsurgency* (1st. Ed.). London: Oxford University Press.

Dood, C. (2010). *The History And Politics of The Cyprus Conflict* (1st. ed.). New York: Palgrave Macmillan.

Foley, C. (2012). *General Grivas Hayatım*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

French, D. (2015). *Fighting EOKA: The British Counter-Insurgency Campaign on Cyprus 1955-1959* (Birinci Baskı). Oxford: Oxford University Press.

Girgin, K. (2003). *Modern İstihbarat ve Türkiye* (1. Baskı). İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.

Goldman, J. (2006). *Words of Intelligence: A Dictionary*. Maryland: The Scarecrow Inc.

- Göktürk, T. B. (2016). *Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi ve Enosis Politikaları*. Gazimağusa: Atatürk Araştırma Uygulama Merkezi,
- Göktürk, T. B. (2021). *Tarihsel Süreçte Kıbrıs Konulu Makalelerim*. Gazimağusa: Samur Ofset.
- Göktürk, T. B. (2014). *Türkiye'nin 1974 Öncesi Kıbrıs Politikası, Vizyonu ve Uygulamaları*. Gazimağusa: Güneş Yayıncılık.
- Hill, G. (1948). *A History Of Cyprus The Frankish Period Volume 3*. New York: Cambridge University Press.
- Hill, G. (1952). *A History Of Cyprus: The British Colony, 1571-1948 Volume 4*. New York: Cambridge University Press.
- Holland, R. (1998). *Britain And The Revolt In Cyprus* (1st. Ed). New York: Oxford University Press Inc.
- Ioannou, G. (2020). *The Normalisation of Cyprus' Partition Among Greek Cypriots: Political Economy And Political Culture In a Divided Society*. Glasgow: Palgrave Macmillan.
- Isachenko, D. (2012). *The Making of Informal States: Statebuilding In Northern Cyprus And Transdnistria* (1 st Ed.). New York: Palgrave Macmillan.
- Kalaycı, R., & Efegil, E. (2012). *Dış Politika Teorileri Bağlamında: Türk Dış Politikasının Analizi* (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayın.
- Katsourides, Y. (2017). *The Greek Cypriot Nationalist Right In The Era of British Colonialism*. London: Springer.
- Kelling G. H. (1990). *Countdown To Rebellion British Policy In Cyprus, 1939-1945*. New York, Greenwood Press.
- Kent, S. (2003). *Stratejik İstihbarat*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları (ASAM).
- Kent, S. (1965). *Strategic Intelligence For American World Policy*. Hamden Connecticut: Archon Books.

- Keser, U. (2007). *Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1950-1963)* (Birinci Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Liebowitz, J. (2006). *Strategic Intelligence: Business Intelligence, Competitive Intelligence and Knowledge Management*. New York: Auerbach Publications.
- Mango, C. (2005). *Byzantium The Empire of The New Rome*. London: Phoenix.
- McChristian, J. A. (1994). *The Role of Military Intelligence 1965-1967*. Washington: Department of Army.
- McDowell, D. (2009). *Strategic Intelligence A Handbook for Practitioners, Managers and Users*. Plymouth: The Scarecrow Press.
- Mirbagheri, F. (2010). *Historical Dictionary of Cyprus*. Maryland: The Scarecrow Press, Inc.
- Nasheri, H. (2005). *Economic Espionage And Industrial Spying*. United Kingdom, Cambridge University Press.
- Neziroğlu, İ., & Yılmaz, T. (2013). *Hükümetler Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 2 (22 Nisan 1950-20 Kasım 1961)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları.
- Newsinger, J. (2015). *British Counterinsurgency*. (2nd Edition). New York: Palgrave Macmillan.
- Oktay, H. E. (2015). *Türk Tarihinin Kayıp Yılları Kıbrıs Sorunu* (1.Baskı). İstanbul: Akis Kitap.
- Özdağ, Ü. (2014). *İstihbarat Teorisi* (8.Baskı). Ankara: Kripto Yayınları.
- Shulsky, A. N. (1991). *Silent Warfare: Understanding The World of Intelligence*. New York: Brassey' (US) Inc.
- Söyler, M. (2015). *The Turkish Deep State: State Consolidation, Civil-Military Relations And Democracy* (1.Baskı). New York: Routledge.
- Tarakçı, M. (2010). *Kıbrıs Barış Harekâtı* (1. Baskı). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Toluner, S. (1977). *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Yılmaz, S. (2015). *İstihbarat Bilimi* (3.Baskı). Ankara: Kripto Yayınları.

Kitap Bölümleri

Bolat, M. (2020). Basın Penceresinde 1931 Kıbrıs İsyanı, F. Ç. Orhun (Editör), (*Osmanlıdan Günümüze*) *Kıbrıs Dün, Bugün, Yarın* (Birinci Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Geçikli R. M. (2019). İngiltere'nin Kıbrıs Politikası, O. Çoban, A. Erbaş, E. Karakoç ve F. Karasioğlu (Editörler), *Sosyal, Beşeri, ve İdari Bilimler Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler Cilt 4* içinde (151-168). (Birinci Baskı). Ankara: Gece Akademi.

Gül, Z. (2015a). İstihbarat Çeşitleri ve Stratejik İstihbarat, F.M. Harmancı, M. Gözübenli ve C. Zengin (Editörler), *Güvenlik Sektöründe Temel Stratejiler* içinde (84-97). (Birinci Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Güven, E. (2015). Stratejik İstihbarat, S. Yılmaz (Editör), *İstihbarat Dünyası* içinde (93-114). (Birinci baskı). Ankara: Kripto Yayınları.

Fırat, M. (2001). Yunanistan'la İlişkiler., B. Oran. (Editör), *Türk Dış Politikası (1919-1980) Cilt 1* içinde (575-614) (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Fırat, M., & Kürkçüoğlu, Ö. (2001). Arap Devletleriyle İlişkiler., B. Oran. (Editör), *Türk Dış Politikası (1919-1980) Cilt 1* içinde (615-635) (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

İlyas, A. (2015). Johnson Mektubu ve Türk Dış Politikasında Eksen Kayması., Ü. Özdağ ve S. Erkmen (Editörler), *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler* içinde (179-196). (Birinci Baskı). Ankara: 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü.

Ker-Kindsay, J. (2009). *A History of Cyprus Peace Proposals*, A. Varnava ve H. Faustman (Editörler), *In Reunifying Cyprus: The Annan Plan and Beyond* içinde (10-21), London: IB TAURIS & Company Limited.

Orhun, F. Ç. (2020). Doğu Akdeniz'in Önemi Üzerine., M. Çelik ve A. Duran. (Editörler), *Türkiye'nin Bölgesel Sorunları "Osmanlı'dan Günümüze" Doğu Akdeniz* içinde (7-15). İstanbul: Hiperyayın.

Warner, M. (2008). Intelligence As Risk Shifting., Gill, P., Marrin, S., ve Phytian, M. (Editörler), *Intelligence Theory: Key Questions and Debates*, içinde (16-32). Abingdon: Routledge.

Makaleler

Açıkses, E., & Cankut, A. (2014). Kıbrıs Meselesinin Tarihsel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri. *Electronic Turkish Studies*, 9(4), 1241-1259.

Ak, Ö. (2012). Liderlik Profili Analizi ve Dış Politika; Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan. *Nobel Akademik Yayıncıları*, 1-25.

Akarçay, P., & Ak, G. (2018). Ulusal Güvenlik Bağlamında Kıbrıs: Jeostratejik /Jeoekonomik Önem ve Gelişmeler. *Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 5(1), 140-157.

Akman, H. (2012). Kıbrıs Cumhuriyeti'nin İlanından Johnson Mektubu'na, Kıbrıs Sorunu (1960-1964). *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (22), 65-98.

Aksoy, İ. (2013). The Position of Grivas In US' Cyprus Policy. *Journal of Social Sciences*, 6(2), 137-159.

Aksu, F., & Çolak, Y. (2019). Türkiye'nin Dış Politika Krizlerinde Ahdi Hukuk: Kıbrıs ve Nahçıvan Krizleri. *Bilig*, (88), 19-54.

Albayrak, M. (2000). Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1950-1960). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 16(46), 249-275.

Albayrak, G. (2015). Uluslararası Hukuk Açısından Casusluk ve Siber İstihbarat. *Güncel Hukuk*, 26-31.

Alexander, M. S. (1998). Introduction: Knowing Your Friends, Assessing Your Allies- Perspectives on Intra-Alliance Intelligence. *Intelligence and National Security*, 13(1), 1-17.

Alexandrou, H. (2012). The Perception of Great Power Politics Through EOKA Leaflets (1955-1959). *ISSEI*, 1-12.

Alptekin, H. (2016). A Theory of Ethnic Violence: Ethnic Incorporation And Ethno-Political Mobilization In Bulgaria And Cyprus. *Ethnic And Racial Studies*, 40(15), 1-19.

- Anderson, D. M. (1993). Policing and Communal Conflict: *The Cyprus Emergency, 1954-1960. The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 21(3), 177-207.
- Arık, U. (2011). Kıbrıs Krizi. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 3-21.
- Armaoğlu, F. H. (1959). 1955 Yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamuoyu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 14(2), 59-86
- Arı, T. (1990). Morton A. Kaplan ve Uluslararası Politikada Sistem Yaklaşımı. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1-2), 103-118.
- Asmussen, J. (2007). Terrorism In Cyprus-The Grivas Diaries. *Journal of Cyprus Studies*, 13(32), 1-6.
- Aşçı, B. (2013). Savaş ve Rekabetin Değişimi: Ekonomik İstihbarat. *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, (52), 38-43.
- Aydın, M. (1996). Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1), 71-114.
- Babaoğlu, R. (2018). Türkiye'nin Kıbrıs Politikasının Evriminde Bir Dönüm Noktası: Londra Konferansı (29 Ağustos-6 Eylül 1955). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18(36), 323-347.
- Bahadır, H. H. (2016). "Kıbrıs Diye Bir Sorunumuz Yoktur"dan 1974 Müdahalesine Nasıl Gelindi?. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 574-580.
- Balıkçıoğlu, E. (2016). Kıbrıs Müzakerelerinde "Taksim" Tartışmaları (1956-1959). *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 30-61.
- Balıkçıoğlu, E. (2021). İngiliz Emniyet Raporu Işığında Türk Mukavemet Teşkilatı'nın (TMT) Örgütsel Nitelik ve Yapısının Değerlendirilmesi (1957-1958). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6 (Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı), 116-144.
- Balyemez, M. (2021). Kıbrıs Sorununda Dönüm Noktası; EOKA Saldırıları (1 Nisan 1955)(İngiliz Arşiv Belgeleri Işığında). *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (25), 249-269.
- Baytal, Y. (2021). 1950-1960 Yılları Arasında Kıbrıs Anlaşmazlığı, Enosis Meselesi ve Türkiye. *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 9(28), 301-322.

- Berk, M. B., & Sarı, G. (2021). İstihbarat Çarklarının SWOT Analizi Çerçevesinde İncelenmesi. *International Journal of Politics and Security*, 4(2), 65-99.
- Beşe, E., & Seren, M. (2011). Stratejik İstihbarat Olgusunun Teorik Çerçevesi Unsurları ve Terörle Mücadele Politikaları Açısından Rolü ve Önemi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 13(3), 124-146.
- Biçer, S. (2017). Ulusal Güvenlik ve İstihbarat Sisteminde Geleneksel Anlayıştan Modern ve Değişen İhtiyaçlar Dönemine Geçiş. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 435-464.
- Briciu, S., Vrancianu, M., & Mihai, F. (2009). Towards a New Approach of the Economic Intelligence Process: Basic Concepts, Analysis Methods and Informational Tools. *The Bucharest Academy of Economic Studies*, 4(4), 22-34.
- Browser, S. (1984). The Political Evolution of Intellengence. *Army Quartely and Defence Journal*, 114(2), 168-177.
- Bulunç, A. Z. (2007). “Kıbrıs Politikasının Annan Belgesi İle Başlayan Kırılma Noktaları. *Akademik Bakış*, 1(1), 73-112.
- Burkiewicz, Ł. (2017). The Beginnings of Christianity in Cyprus. Religious and Cultural Aspects. *Folia Historica Cracoviensia*, (23), 13-36.
- Buxton, L. H. D. (1920). The Anthropology of Cyprus. *The Journal of The Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, (50), 183-235.
- Cankut, A. (2021). Rumların Akritas Soykırım Planları ve Kıbrıs'ta Çözumsuzlüğün Başlangıcı. *ASSAM- Uluslararası Hakemli Dergi*, 8(19), 71-87.
- Clark, R. M. (1975). Scientific and Technical Intelligence Analysis. *Studies in Intelligence*, 19(1), 39-48.
- Carpentier, N., & Kejanlıoğlu, D. B. (2020). The Militarization of a Public Debate: A Discourse-Theoretical Analysis of the Construction of War and Peace in Public Debates Surrounding the Books of Three Turkish Military Commanders on the “1974 Cyprus Peace Operation”. *Revista de Comunicaçao Dialógica*, (3), 107-139.
- Coşkun, Y. (2018). The Beginning of A New Era In The Cyprus Problem After The 1967 Crisis: The Inter-Communal Talks. *History Studies-International Journal of History*, 10(9), 55-84.

- Çeçen, A. (2005). Kıbrıs; Dünyanın Ortasında Bir Uçak Gemisi. *Aydınlanma 1923 Dergisi*, (39), 39-42.
- Çelik, V., & Çelebi, İ. (2020). 1960'da Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan 2004 Annan Planı'na Kadar Olan Süreçte Kıbrıs Meselesi. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(2), 168-193.
- Çelikkol, A. O. (2015). Ermeni Soykırım İddiaları, Amerikan Kongresi. *Bilge Strateji*, 7(13), 17-30.
- Çetin, N. (2010). 1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 149-175.
- Çıtak, E. (2015). Çağımızın Gerekliliği Olarak Sinyal İstihbaratı. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 751-770.
- Çiçek, A.B., & İnan, C.E. (2013). Dış Politikanın Belirlenmesinde Ulusal Güvenlik Algısının Rolü. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 101-120.
- Değerli, E. S. (2012). Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950-1960). *Akademik Bakış*, 6(11), 85-101.
- Denktaş, R. R. (1999). The Crux of The Cyprus Problem. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 4(3), 1-10.
- Denizli, A. (2020). Kıbrıs'ta Yunan Terör Örgütü EOKA ve Katliamları. *Uluslararası Eğitim ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-25.
- Demetriou, C. (2019). Divide and rule Cyprus? Decolonisation As Process. *Commonwealth & Comparative Politics*, 57(4), 403-420.
- Demir, Ş. (2012). Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (12), 37-63.
- Derman, G. S., & Kurban, V. (2016). Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB İlişkiler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16(33), 455-484.
- Dimitrakis, P. (2008). British Intelligence And The Cyprus Insurgency 1955-1959. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 21(2), 375-394.

- Dinçel, Y. (2022). Stratejik İstihbarat Kapsamında Nasturi İsyanlarının Değerlendirilmesi. *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi*, 2(1), 89-99.
- Duman, M. (2019). Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Gidilen Süreçte Nihat Erim ve Kıbrıs (1956-1960). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 2906-2922.
- Duncan, K. C. (1959). Geographic Intelligence. *Studies in Intelligence*, 3(2), 17-30.
- Dupont, A. (2003). Intelligence For The Twenty-First Century. *Intelligence and National Security*, 18(4), 15-39.
- Duramaz, S., & Gökbunar, A. R. (2017). Ekonomik İstihbarat Sisteminin Oluşturulmasına Yönelik Türkiye İçin Yeni Bir Model Önerisi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(47), 49-69.
- Edwards, A., & Hadjiathanasiou, M. (2021). Brothers In Arms? How The IRA and EOKA Insurgencies Transcended The Local and Became Transnational. *Small Wars & Insurgencies*, 32(4-5), 642-664.
- Erdem, Ş. C. (2019). Türk Siyasetinde Etkin Bir Genel Kurmay Başkanı: Cevdet Sunay. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 123(242), 157-182.
- Eroğlu, H. (2002). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni Yaratan Tarihi Süreç ve Son Gelişmeler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 18(54), 735-793.
- Gazioğlu, A. (2002). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kıbrıs. *Türk Tarihi Araştırmaları*, (19), 1-42.
- Geniş, K. C. (2021). Londra-Zürih Antlaşmalarına Giden Süreç (1959). *Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını*, (21), 233-252.
- Göktepe, C. (2005). The Cyprus Crisis of 1967 And Its Effects On Turkey's Foreign Relations. *Middle Eastern Studies*, 41(3), 431-444.
- Göktürk, T. B. (2008). Rumlar'ın Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı; Öncesi ve Sonrası. *ÇTTAD*, 12(16-17), 335-363.
- Göktürk, T. B. (2015). Rum Ortodoks Kilisesi'nin Kıbrıs'ta Karar Alma Sürecine Etkisi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmalar Dergisi*, 15(30), 295-345.
- Gül, Z. (2015b). Stratejik İstihbarat ve Genel Yanılgılar. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 4(1), 111-132.

- Güldiken, N. (2006). Bilginin Elde Edilmesi ve Korunmasında Ekonomik İstihbarat Sistemlerinin Rolü. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 169-181.
- Gülenç, C. (2018). Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme Modelleri. *Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 79-102.
- Güler, Y. (2004). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 101-112.
- Gülmez, N., & Tarhancı, B. (2014). Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(28), 225-252.
- Gülmez, S. B. (2020). From Indifference To Independence: Turkey's Shifthing Cyprus Policy In The 1950s. *Middle Eastern Studies*. 56(5), 744-758.
- Gümrükçüoğlu, E. (2018). Mahatma Gandhi ve Sessiz Direniş. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(16), 378-393.
- Günay, N. (2007). Kıbrıs'ın İngiliz İdaresine Bırakılması ve Bunun Anadolu'da Çıkan Ermeni Olaylarına Etkisi. *Akademik Bakış*, 1(1), 115-126.
- Güneş, B., Çapraz, H., & Erdönmez, C. (2018). Kıbrıs Türk Eğitimine İngiliz Müdahalesi (1920-1935). *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(28), 111-133.
- Gürtunca, E. Ş. (2020). Kıbrıs Meselesi, "Dava"dan "Sorun"a: Bir Dış Politika Sorununun Söylemsel ve Anlatıbilimsel Çözümlemesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), 344-381.
- Güzel, M. Ş. (2019). An Internationally Recognized National Liberation Movement-TMT. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turk*, 11(2), 123-146.
- Gökçe, E. U. (2021). Sistem Kavramı ve Uluslararası İlişkiler Disiplinindeki Tanımları. *Avrasya Terim Dergisi*, 9(2), 1-11.
- Gökçe, A.F. (2021). Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'ın Jeopolitiği ve Türkiye. *ASSAM*, 265-277.
- Gökdoğan, M. (2018). Sinyal İstihbaratı. *STM Teknolojik Düşünce Merkezi*, 1-17.
- Gözler, K. (2017). Referandum Mu, Plebisit Mi?. *Türk Anayasa Hukuku Sitesi*, 1-19.

- Fouskas, V. K. (2005). Uncomfortable Questions: Cyprus, October 1973-August 1974. *Contemporary European History*, 14(1), 45-63.
- French, D. (2015). British Intelligence and The Origins of The EOKA Insurgency. *British Journal For Military History*, 1(2), 84-100.
- French, D. (2016). Toads And Informers: How The British Treated Their Collaborators During The Cyprus Emergency, 1955-9. *The International History Review*, 39(1), 71-88
- Heidenrich, J. G. (2007). The Intelligence Community's Neglect of Strategic Intelligence. *Studies in Intelligence*, 51(2), 1-15.
- Ioannides, C. (2014). Cyprus, British Colonialism And The Seeds of Partition: From Coexistence To Communal Strife. *The Journal of Modern Hellenism*, (30), 41-72.
- İrkıçatal, E. (2012a). İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Ortadoğu Politikaları İçin Kıbrıs'ın Stratejik Önemi ve Kıbrıs Meselesinin Ortaya Çıkışı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 31-59.
- İrkıçatal, E. (2012b). İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde "Taksim" Fikrinin Ortaya Çıkması ve İngiltere'nin "Çifte Self Determinasyon" Teklifi. *History Studies, International Journal Of History*, 196-213.
- İnan, Ş., & Doğan, Y. (2018). Ekonomik İstihbarat ve Ülke Uygulamaları. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 8(1), 318-342.
- Jackson, C. M. (2021). Ethnic Protection Rackets: Turkish Cypriot Statebuilding Before 1974. *Civil Wars*, 23(4), 520-544.
- Johnson, L. K. (2003). Bricks and Mortar for A Theory of Intelligence. *Comparative Strategy*, 22(1), 1-28.
- Johnson, L. K. (1984). Decision Costs İn The Intelligence Cycle. *Journal of Strategic Studies*, 7(3), 318-335.
- Johnson, E. (2000). Britain And The Cyprus Problem At The United Nations, 1954-58. *The Journal of Imperial And Commonwealth History*, 28(3), 113-130.
- Kadıoğlu, İ. A., & Bezci, E. (2020). The Mystery of Intra-Alliance Intelligence: Turkey's Covert Operations İn The Cyprus Conflict. *Middle Eastern Studies*, 56(4), 638-652.

- Kahn, D. (2002). İstihbaratın Tarihsel Teorisi. *Avrasya Dosyası*, 8(2), 5-20.
- Kalelioğlu, O. (2008). Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (41), 105-123.
- Kapçı, H. Z. (2014). Kıbrıs Sorununun Çözümünde Nihat Erim Raporu. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, 14(29), 353-375.
- Karaca, E. (2016). Birinci Dünya Savaşı'nda Kıbrıs: İlhak ve İşgal Sürecinin Neue Freie Presse'de (Viyana Takdimi). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 85-114.
- Karakasis, V. (2017). The Impact of "Policy Paradigms" On Energy Security Issues In Protracted Conflict Environments: The Case of Cyprus. *Socio Economic Challenges*, 1(2), 5-18.
- Kassimeris, C. (2008). Greek Response To The Cyprus Invasion. *Small Wars & Insurgencies*, 19(2), 256-273.
- Kavsıracı, O. (2020). İstihbarat Süreci ve İnsan Kaynaklı İstihbaratın Analizi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(27), 700-719.
- Kavsıracı, O. & Demirbaş, M. (2020). İstihbarat Faaliyetlerinin Devlet Güvenliği Açısından İncelenmesi. *ANASAM- Anadolu Strateji*, 2(1), 49-64.
- Kitromilides, P. M. (1990). Greek Irredentism In Asia Minor And Cyprus. *Middle Eastern Studies*, 26(1), 3-17.
- Kaya, Y. & Yeter, Y. (2018). Demokrat Parti Döneminde Kıbrıs Sorunu. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 20(2), 215-229.
- Keser, U. (2006). Kıbrıs'ta Göç Hareketleri ve 1974 Sonrasında Yaşananlar. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 103-127.
- Keser, U. (2006). Kıbrıs'ın Stratejik Önemi Bağlamında Adada Askeri Faaliyetler ve İlgili Tarafların Askerin Gücü. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2(3), 114-122.
- Keser, U. (2011). 21 Aralık 1963 Kanlı Noel, Kumsal Faciası ve Bugüne Yansımaları. *ÇTTAD- Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11(23), 93-121.
- Keser, U. & Ak, G. (2018). Kıbrıs Sorunu ve Deniz Hukuku Bağlamında Doğu Akdeniz'de Yapılması Gerekenler. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 1(2), 95-107.

- Keser, U. & Özdal, B. (2014). Kıbrıs'ta Yer Altı Faaliyetleri ve Rauf Raif Denktaş. *Asia Minor Studies*, 2(2), 64-96.
- Keser, U. & Kata, M. (2015). 27 Mayıs Darbesinin Kıbrıs'a Yansıması; TMT ve Nacak Gazetesi Örneği. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15(31), 415-451.
- Keser, U., & Kata, M. (2017). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Kıbrıs Türk Mücadelesine Yansımaları. *Turkish Studies*, 12(16), 361-386.
- Kıralp, Ş. (2017). Cyprus Between Enosis, Partition And Independence: Domestic Politics, Diplomacy And External Interventions (1967-74). *Journal of Balkan And Near Easter Studies*, 19(6), 591-609.
- Kliot, N., & Mansfield, Y. (1997). The Political Landscape of Partition The Case of Cyprus. *Political Geography*, 16(6), 495-521.
- Klokkaris, P. (2016). The Security of Cyprus In The New Geopolitical Environement of The Eastern Mediterranean And The Middle East. *Eastern Mediterranean Policy Note*, (5), 1-5.
- Kocakılıç, G. (2021). Kıbrıs Meselesinin Genel Seyri. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 57-70.
- Koçak, M. (2018). Self Determinasyon Hakkı ve Self Determinasyon Hakkı Teorileri. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(38), 85-148.
- Koçak, M. (2018). Self Determinasyon Hakkı ve Self Determinasyon Hakkı Teorileri. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(38), 85-148.
- Kodal, T. (2013). Kıbrıs Sorunun Çözümü Konusunda Bilinmeyen Bir Kaynak: Prof. Dr. Nihat Erim'in Başbakan Adnan Menderes'e Sunmuş Olduğu Rapor. *Belgi Dergisi*, (6), 771-801.
- Koday, Z. (1998). Kıbrıs'ın Jeopolitik Önemi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (33), 419-428.
- Korkmaz, K. (2021). Uluslararası Sistem ve Kutup Yapıları Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *SAVSAD ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 31(2), 201-224.
- Kovacs, A. (1997). Using Intelligence. *Intelligence and National Security*, 12(4), 145-164.
- Kuş, A. (2019). J. MacDonald Kinneir'e Göre Kıbrıs: Mağusa, Larnaka, Lefkoşa. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 381-398.

- Lacher, H., & Kaymak, E. (2005). Transforming Identities: Beyond The Politics of Non-Settlement In The North Cyprus. *Mediterranean Politics*, 10(2), 147-166.
- Loizides, N. G. (2007). Ethnic Nationalism And Adaptation In Cyprus. *International Studies Perspectives*, 8(2), 172-189.
- Markides, K. C. (1974). Social Change and The Rise and Decline of Social Movements: The Case of Cyprus. *American Ethnologist*, 1(2), 309-330.
- Marrin, S. (2016). Improving Intelligence Studies As An Academic Discipline. *Intelligence And National Security*, 31(2), 266-279.
- Merbach, H. M. (2005). Francis Bacon's Praise: Knowledge, The Source of Power. *Knowledge Management Research & Practice*, (3), 45-46.
- Moulakis, A. (2011). Partition Through Foreign Aggression The Case of Turkey In Cyprus The History And Politics of The Cyprus Conflict. *Middle Eastern Studies*, 47(1), 195-201.
- Munton, D., & Fredj, K. (2013). Sharing Secrets: A Game Theoretic Analysis of International Intelligence Cooperation. *International Journal of Intelligence And Counterintelligence*, 26(4), 666-692.
- Norhrstedt, D. (2011). Shifting Resources and Venues Producing Policy Change In Contedted Subsystems: A Case Study of Swedish Signals Intelligence Policy. *The Policy Studies Journal*, 39(3), 461-484.
- Oberling, P. (1990). Kıbrıs Faciası (Çev. F. Armaoğlu). *Belleten*, 54(210), 825-862 (Orijinal makalenin yayım tarihi, 1989).
- Orhun, F. Ç. (2019). Reasons Leading To The Cyprus Peace Operation And Developments In The Cyprus Problem After The Operation. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(93), 411-419.
- Ölçekçi, H. (2014). TMT'nin Toros'u ve Kıbrıs'ta Direnişin Şifreleri. *Asia Minor Studies*, 2 (Rauf Denктаş Özel Sayısı), 99-111.
- Önder, H. M., & Kodaman, T. (2022). İstihbarat ve Dış Politika. *International Journal of Politics and Security*, 5(2), 39-64.

- Özalp, A. N. (2017). Devletin Güvenlik Politikalarında Siber İstihbaratın Rolü ve Önemi. *Akademik Bilişim*, 21-40.
- Özdağ, Ü. (2009). Devlet ve İstihbarat. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 33-51.
- Özkul, A. F. (2014). Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Ermeni Toplumunu ve Faaliyetleri. *Yeni Türkiye*, (60), 523-564.
- Öztoprak, İ. (1998). Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları. *Belleten*, 62(233), 207-232.
- Pollis, A. (1996). The Social Construction of Ethnicity And Nationality: The Case of Cyprus. *Nationalism and Ethnic Politics*, 2(1), 67-90.
- Peckham, R. S. (2000). Map mania:: Nationalism and The Politics of Place In Greece, 1870-1922. *Political Geography*, 19(1), 77-95.
- Regano, E. B. (2018). The Development of The Megali Idea Through The History of Greece. *Faculty of Theatrical Studies*, 1-14.
- Robbins, S. (2012). The British Counter-İnsurgency In Cyprus. *Small Wars & Insurgencies*, 23(4-5), 720-743.
- Sakin, S. (2014). Kıbrıs'ın Geleceği Konusunda Menderes-Boyd Görüşmeleri. *Journal of Turkish Studies*, 9(1), 461-483.
- Sancaktar, C. (2011). Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Marksist Bir Yaklaşım. *Bilge Strateji*, 3(5), 25-98.
- Sandıklı, A. (2010). Yeni Kıbrıs Stratejisi "Tanınma". *Bilge Strateji*, 2(2), 1-22.
- Satan, A. (2004). Yeni İngiliz Belgeleri Işığında Kıbrıs ve Önemi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (6), 55-70.
- Savrun, E. (20117). 1871 Türk Yönetiminden, 1878-1925 İngiliz Taç Kolonisi'ne; Kıbrıs Üzerinde Enosis Faaliyetleri ve İngiliz Stratejisi. *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 3(1), 1-20.
- Savrun, E. (2018a). Kıbrıs'ta İngiliz Taç Kolonisi, Böl-Yönet ve İslamcılık Politikaları ve Rum İsyanları Karşısında Kıbrıs Türk Milli Uyanışının Temelleri (1925-1931). *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 25-43.

- Savrun E. (2018b). 1955-1964 Yılları Arasında Türkiye ve İngiltere'nin Kıbrıs'a Jeopolitik Bakış Açıları; Türk Devletinin Enosis'e Karşı Milliyetçi Reaksiyonu. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 408-424.
- Savrun, E., & Tinal, M. (2017). Soğuk Savaş Döneminde İngiltere ve Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1955-1964). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17(34), 349-371.
- Sevinç, D. (2017). Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorununa Yeni Bir Aşama (1954-1960). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (60), 171-206.
- Sidiropoulou, D. (2018). The Request of Liberty In Connection With The EOKA Liberation Struggle 1955-1959. *Journal of Regional & Social Economic Issues*, 8(1), 67-74.
- Slack, K. C. (2019). EOKA Intelligence and CounterIntelligence. *International Journal of Intelligence And CounterIntelligence*, 32(1), 82-119.
- Şahin, İ. (2020). Düşünce Eyleme EOKA. *Yakın Dönem Türk Araştırmaları Dergisi*, (37), 21-49.
- Şahin, İ., & Topbaş, S. P. (2015). Kamuoyu ve Dış Politika Bağlamında Peyami Safa'nın Yazılarında Kıbrıs Meselesi. *Mehmet Akif Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 389-412.
- Şengil, M. (2021). İngiliz İdaresi Döneminde Kıbrıs'ta İki Kilise Krizi. *ATEBE Dergisi*, (6), 39-52.
- Şener, B. (2013). 1963-1964 Krizi: Türk Dış Politikası Tarihinde Askeri, Siyasal ve Hukuksal Boyutlarıyla Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (205), 103-136.
- Tamçelik, S. (2011). Jeopolitik Teoriler Açısından Kıbrıs'ın Önemi. *Center For Turkish Studies Occasional Paper Series*, 3(1), 1-33.
- Tamçelik, S. (2008). Kıbrıs'ta Türklerle Rumların Toplumsal Çatışma Düzlemi ve Bununla İlgili Ahlaki ve Mantıksal Değerleri. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (8), 285-320.
- Taşkın, Ç., & Tuncel, C. O. (2017). Kıbrıs Türk Millî Mücadelesinde Erenköy Direnişi: Bir Sözlü Tarih Çalışması. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(33), 555-586.

- Tosun, E. (2021). 1950-1983 Yılları Arasında Kıbrıs Meselesi'nin Tarihi Süreci. *Tarih Araştırmaları*, 38-42.
- Treverton, G.F. vd. (2006). Toward a Theory of Intelligence Workshop Report. *RAND*, 1-36.
- Tutan, M. N. (2020). “Siyaset Psikolojisi ve Ontolojik Güvenlik Yaklaşımı: Türk Dış Politikasında İmgelerin Görünümleri”, *The Turkish Yearbook of International Relations*, (5), 115-148.
- Urea, T. (2019). Cyprus Dispute. *Revista de Științe Politice*, 64, 87-96.
- Vatansever, M. (2010). Kıbrıs Sorunun Tarihsel Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, Özel Sayı, 1487-1530.
- Yalçın, E. (2017). Yunanların Bitmeyen İdeali: “Megali İdea”. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 33-48.
- Yellice, G. (2012). 1878’den 1931’e Kıbrıs’ta Enosis Talepleri ve İngiltere’nin Yaklaşımı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12(24), 13-26.
- Yfantidis, A. (2016). The Limits of Self-Determination and the Cases of Forced Separatism: The Example of Northern Cyprus. *Open Journal of Political Science*, 6(2), 161-167.
- Yılmaz, M. E. (2010). Analyzing and Resolving The Cyprus Conflict. *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, 16(39), 77-106.
- Yılmaz, S. (2009). Büyük Güçler ve Kıbrıs. *Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi*, 8(71), 1-9.
- Yiangou, A. (2009). Cyprus, Protest And Revolt, The International Encyclopedia of Revolution And Protest. 943-948.
- Yiangou, A. (2020). The Orthodox Church of Cyprus, Enosis Politics and The British Authorities During The First World War. *Byzantine and Modern Greek Studies*, 44(1), 137-153.
- Yücel, O. (2021). 1963-1974 Yılları Arasında Kıbrıs’ta Rumların Türklere Karşı Saldırıları Soykırım Olarak Değerlendirilebilir Mi?. *Harp Tarihi Dergisi*, (4), 103-130.
- Yüksel, D. Y. (2009). Kıbrıs Türk Millî Mücadelesi (1914-1958). *ÇTTAD-Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8(18), 161-184.
- Yüksel, D. Y. (2018). Kıbrıs’ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1964). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34(2), 311-376.

- Zelikow, P. (1997). American Economic Intelligence: Past Practice and Future Principles. *Intelligence and National Security*, 12(1), 164-177.
- Wilson, J. H. (2011). The Forgotten War. A Brief History of The Battle For Cyprus. *The Rust Journal*, 156(5), 84-93.
- Xydis, S. G. (1966). Toward “Toil”and “Moil” In Cyprus. *Middle East Journal*, 20(1), 1-19.

İnternet Kaynakları

- Adalet Bakanlığı, *Birleşmiş Milletler Antlaşması*. 05.02.2023 tarihinde https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf adresinden alınmıştır.
- Aksu, F. (17 Aralık 2017). Türk Dış Politikası’nda Türk-Yunan İlişkileri ve İç Politika Kaygısı. 03 Ocak 2023 tarihinde http://www.turkishgreek.org/ikili-iliskiler/uyusmazliklari-etkileyen-faktoerler/item/49-tuerk-d-s-politikas-nda-tuerk-yunan-iliskileri-ve-ic-politika-kayg-s#_ftn6 adresinden alınmıştır.
- Anderson, P. (24 Nisan 2008). The Division of Cyprus. 30 Aralık 2022 tarihinde <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v30/n08/perry-anderson/the-divisions-of-cyprus> adresinden alınmıştır.
- Arslan, M. İ. (20 Temmuz 2021). Ada’ya Barış Getiren Kıbrıs Barış Harekatı’nın Üzerinden 47 Yıl Geçti. 26 Aralık 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/adaya-baris-getiren-kibris-baris-harekatinin-uzerinden-47-yil-gecti/2309843> adresinden alınmıştır.
- BBC News, (30 Eylül 2022). *Kuzey Akım Sızıntıları: ABD Rusya’yı Suçladı*. 13 Ekim 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/articles/cjeyw32171jo> adresinden alınmıştır.
- BBC News, (10 Ekim 2022). *Rusya ve Kırım’ı Birbirine Bağlayan Kerç Köprüsü’ndeki Patlama Hakkında Neler Biliniyor?* 13 Ekim 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/articles/cz91vxpndyeo> adresinden alınmıştır.
- BBC News, (20 Eylül 2013). *CIA Documents Acknowledge Its Role In Iran’s 1953 Coup*. 11 Ekim 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-23762970> adresinden alınmıştır.

- BBC News, (15 Nisan 2011). *Domuzlar Körfezi Çıkarması: Mükemmel Fiyasko*. 12 Ekim 2022 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/04/110414_bay_of_pigs adresinden alınmıştır.
- BBC News, (10 Ekim 2017). *ABD-Türkiye İlişkileri: 1960'lerden Bugüne Yaşanan Krizler*. 24 Aralık 2022 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41553003> adresinden alınmıştır.
- Cambridge Dictionary, (Y.T.Y). *Intelligence Definition*, 01 Ocak 2023 tarihinde <https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce-türkçe/intelligence> adresinden alınmıştır.
- Dışişleri Bakanlığı, (Y.T.Y). *Dış Politika ve Dış Ekonomik İlişkilerin Yönetimi*. 08 Ekim 2022 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-ve-dis-ekonomik-iliskilerin-yonetimi.tr.mfa> adresinden alınmıştır.
- Demir, Y. (09 Ocak 2017). Efendiler Kıbrıs'a Dikkat Ediniz, 08 Kasım 2022 tarihinde <http://ankaenstitusu.com/efendiler-kibrisa-dikkat-ediniz/> adresinden alınmıştır.
- Dışişleri Bakanlığı, (Y.T.Y). *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı (11 Şubat 1959)*, 19 Aralık 2022 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/kibris-cumhuriyetinin-temel-yapisi-_zurih_11-subat-1959_.tr.mfa adresinden alınmıştır.
- Diner, E. (21 Kasım 2010) “Cengiz Topel Nasıl Öldü? 46 Yıllık Sır Aydınlandı. 10 Ocak 2023 tarihinde <https://www.gazetevatan.com/gundem/cengiz-topel-nasil-oldu-46-yillik-sir-aydinlandi-341640> adresinden alınmıştır.
- Göktepe, H. (27 Ekim 2015). Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk-İngiliz İlişkileri (1955-1959), 26 Kasım 2022 tarihinde <https://www.altayli.net/londra-ve-zurih-antlasmalarinin-hazirlik-sureci-ve-turk-ingiliz-iliskileri-1955-1959.html> adresinden alınmıştır.
- İsmail, S. (15.02.2017). Rum Meclisinin Kutlama Kararı Aldığı 1950 Plebisiti Nedir?, 24 Kasım 2022 tarihinde https://www.kibristkd.org.tr/pg_99_rum-meclisinin-kutlama-karari-aldigi-1950-enosis-plebisiti-nedir adresinden alınmıştır.

- Keser, U. (12 Nisan 2017). Kıbrıs'ta Erenköy Direnişi; H/M ve Kokkina, 04 Ocak 2023 tarihinde http://devlet.com.tr/makaleler/y228KIBRISTA_ERENKOY_DIRENISI_HM_VE_KOKKINA.html adresinden alınmıştır.
- Kızılyürek, N. (03 Nisan 2016). EOKA'nın Kuruluşu ve İlk Eylem, 28 Kasım 2022 tarihinde <https://www.yeniduzen.com/eokanin-kurulusu-ve-ilk-eylem-8416yy.htm> adresinden alınmıştır.
- Korun, T. (30 Aralık 2012). Kıbrıslı Gazeteciler “O”na Hayran Olmuştu. 22.12.2022 tarihinde <https://haberkibris.com/kibrisli-gazeteciler-ona-hayran-olmustu-2012-12-30.html> adresinden alınmıştır.
- MİT (Y.T.Y), *Görev Yapmış Müsteşarlar*. 13.10.2022 tarihinde <https://www.mit.gov.tr/mustesarlar.html> adresinden alınmıştır.
- MİT, (Y.T.Y) *2937 Sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilâtı Kanunu'nda 6532 Sayılı Kanunla Yapılan Düzenleme*. 14 Ekim 2022 tarihinde <https://www.mit.gov.tr/2937.html> adresinden alınmıştır.
- MİT (Y.T.Y), *İstihbarat Çarkı*. 18 Ekim 2022 tarihinde <https://www.mit.gov.tr/t-cark.html>, adresinden alınmıştır.
- MİT (Y.T.Y), *İstihbarat Oluşumu*. 02 Ocak 2023 tarihinde <https://www.mit.gov.tr/isth-olusum.html> adresinden alınmıştır.
- Nacak (04 Temmuz 2020). *Denктаş'ın TMT Anıları (2) “TMT'nin İlk Bildirisi 26 Kasım 1957 Akşamı Dağıtıldı”* 08 Aralık 2022 tarihinde <https://kibrisvolkan.net/denktasin-tmt-anilari-2-tmtnin-ilk-bildirisi-26-kasim-1957-aksami-dagitildi-21848.html> adresinden alınmıştır.
- Oytun, O. (08 Haziran 2012). MİT'in Düzenlediği Uluslararası Analiz Konferansı'ndan İzlenimler, ORSAM, 14 Ekim 2022 tarihinde <https://www.orsam.org.tr/tr/mit-in-duzenledigi-uluslararasi-analiz-konferansi-ndan-izlenimler/> adresinden alınmıştır.
- Öztürk, S. (30 Aralık 2006). Genelkurmay: Kıbrıs Olmazsa Olmazımız, 08 Kasım 2022 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/genelkurmay-kibris-olmazsa-olmazimiz-5698625> adresinden alınmıştır.